

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς Διευθύνσεως		
Πρὸς τοὺς αὐτοκαλουμένους προοδευτικοὺς καὶ συγχρο- νισμένους παραίνεσις	σελ.	1
Γεωργίου Παναγιωτίδου. δ.φ. Καθηγητοῦ Θουκυδίδης—Πλάτων	»	3
Σπ. Μ. Καλλιάρφα. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Μειονεκτήματά τινα τῆς προφορικῆς διδασκαλίας	»	19
Γρηγορίου Κάρυδη. Δ/τοῦ Μαγ. Παιδ. Ἀκαδημίας Ἀνάγκη ἐπιστροφῆς εἰς τὴν παλαιὰν μορφήν τῆς οἰκογενείας	»	22
Δ. Λαμπαδάρη. Σπουδαστοῦ Ὁ κλασικισμὸς εἰς τὴν Ἑκπαίδευσιν	»	24
Ἰωάννου Παπαχριστοδούλου. Δημ/λου Περὶ τὴν πρώτην ἀρίθμωσιν	»	26
Χαρ. Σκαλισιάνου. Ἡ αἴσθησις τοῦ πόνου	»	28
Δημ. Γ. Μωραΐτου Τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς	»	30
Ἰωάννου Κουσκουνᾶ. Καθηγητοῦ 10ου Γυμνασίου ἀρρένων Ἡ ἐν Ἀστρεί Σχολῇ Καρυταιώτου κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν	»	37
Ἡ διεθνὴς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις	»	42
Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτικὴ κίνησις		
Μαρίας Τενεζάκη. Βοηθῆς Ἐργαστηρίου Πειρ. Παιδαγωγῆς Παιδολογικαὶ ἀσκήσεις ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν	»	43
Ματθαίου Καφετζάκη. Δημ/λου Παιδαγωγικὰ συνέδρια περιφερείας Μεγαμβέλλου	»	47
Παρατηρήσεις καὶ κρίσεις	»	48

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 2.000

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΑΡ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΣ

Γραμματεὺς Διευθύνσεως: ΠΑΝ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΤΑΞΙΣ: Ἐπιτροπὴ ἐξ ἐγκρίτων παιδαγωγικῶν καὶ λογοτεχνῶν ἐποπιτεύει ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ.

Τὴν προεδρίαν τῆς ἀνωτέρω Ἐπιτροπῆς εὐηρεσιόγηται νὰ δεχθῇ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ν. Ἐξαρχέπουλος.

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΩΝ

Αἱ συνδρομαὶ εἶναι προπληρωτέαι καὶ καταβάλλονται μαζὶ μετὰ τὴν δήλωσιν ἐγγραφῆς. Δι' ἐμβάσματα καὶ ἐν γένει διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ ἀπευθυντέον: Πρὸς τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον Πέτρου Δημητράκου, ὁδὸς Πεσμαζόγλου 9—Ἀθήνας.

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

(Σχολικῶν Ἐφορειῶν κ.λ.π.)

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη)	Δρχ. 25.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη)	Δρχ. 15.000

ΔΙΑ ΤΟΥΣ κ.κ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη)	Δρχ. 20.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη)	Δρχ. 10.000

Μόλις ἐκυκλοφόρησε:

ΤΟ ΝΕΟΝ ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΑΓΓΛΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

— ὑπὸ Π. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ —

ΤΟΜΟΙ 2, ΣΕΛΙΔΕΣ 1050, με διπλὴν προφορὰν, δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ μετὰ τὴν διεθνή φωνητογραφίαν (Phonetics), ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μοναδικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Daniel Jones, καθηγητοῦ τῶν Phonetics ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λονδίνου, AN ENGLISH PRONOUNCING DICTIONARY. Παραγωγή Ἀγγλικῶν λέξεων. — Λέξεις καὶ φράσεις ξένων γλωσσῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀγγλικήν. — Συνήθειαι καὶ ἐμπορικαὶ συντομογραφίαι. — Ἀγγλικά μέτρα καὶ σταθμά, κλπ.

Τὸ πληρέστερον Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς, ποῦ ἐξεδόθη

ἐν Ἑλλάδι.

Ἐκτύπωσις καλλιτεχνικὴ ἐπὶ ἐκλεκτοῦ χάρτου διὰ κοινουργῶν στοιχείων εὐδωκῶς κατασκευασθέντων.

ΤΙΜΑΙ

Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν δρ. 30.000
Ἑλληνοαγγλικὸν Λεξικὸν δρ. 20.000
Καὶ τὰ δύο εἰς ἓνα τόμον 50.000

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

Α' Λεξιλόγιον κλπ. 42.000 ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ Νεὸν Ἀγγλοελληνικὸν Λεξικὸν Πέτροβιδι ἐκλήθη διὰ πλείστον νεωτέρων λέξεων, ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν, ποῦ ἐδημιούργησεν ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνικῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἐργασία ἐγένετο μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων ξένων λεξικῶν τῆς μεταπολεμικῆς παραγωγῆς, πλείστα παραδείγματα, συνήθειαι φράσεις ἐν τῷ γραπτῷ καὶ προφορικῷ λόγῳ καὶ ἰδιωματισμοὶ συνοδεύονται ἐπίσης αἱ μεταλλαγαὶ τῆς σημασίας μίας λέξεως, ὅταν αὕτη ἀκολουθεῖται ἀπὸ διαφόρων προθέσεων. Τέλος, τὰ ἀνώμαλα ῥήματα, πάντα ἀνεξαιρέτως, συνοδεύονται ἀπὸ τῶν ἀρχικῶν τῶν χρόνων ἐγγὺς παρενδέρους ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῶν θέσει.

Β' Προφορά.

Ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τῆς γνησίας προφορᾶς τῶν Ἀγγλικῶν λέξεων ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ διεθνικοῦ συστήματος τῶν φωνητολογικῶν συμβόλων (Phonetics).

Ἡ διὰ Phonetics προφορὰ τῶν Ἀγγλικῶν λέξεων ἐλήφθη ἐκ τοῦ μοναδικοῦ Λεξικοῦ τῆς προφορᾶς τῶν Ἀγγλικῶν λέξεων τοῦ Daniel Jones καθηγητοῦ τῶν Phonetics ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λονδίνου, AN ENGLISH PRONOUNCING DICTIONARY, By Daniel Jones. Τὸ σύστημα τοῦτο χρησιμοποιοῦμενον ἤδη εἰς ὅλα τὰ νέα Λεξικά ἔχει πλέον καθιερωθῇ ἐπίσημως καὶ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας τῆς Μεγ. Βρετανίας καὶ πρακτικῶς ὑπὸ παντὸς Ἐκπαιδευτικοῦ καὶ Κολλεγιστοῦ Ὄργανισμο, ὡς τὸ μόνον σύστημα ποῦ ἀποδίδει μετ' ἀκρίβειας τὴν προφορὰν.

Ἐπὶ πλέον παραλλήλως πρὸς τὴν διὰ «Phonetics» προφορὰν ἐτέθη αὕτη καὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων προσεγγίζουσα κατὰ τὸ δυνατόν τὴν διὰ Phonetics τοιαύτην.

Ἡ ἐπεξηγήσις τῶν φωνητολογικῶν αὐτῶν συμβόλων, ἡ προφορὰ τῶν καὶ ἡ σχέσις τῶν πρὸς τὰ γράμματα τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀλφαβήτου, ἐκτίθενται λεπτομερῶς ἐν ἐν ἀρχῇ τοῦ Λεξικοῦ.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΥΤΟΚΑΛΟΥΜΕΝΟΥΣ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΕΝΟΥΣ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ

Ὅπως εἶναι γνωστὸν, οἱ αὐτόκλητοι «ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταί», οἱ ὅποιοι ἀπὸ 40ετίας περίπου διώκησαν τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν καὶ περιήγαγον καὶ αὐτὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν εἰς τὸ σημερινὸν κατάντημα, ἐν ἐκ τῶν μέσων τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο ὅπως προσελκύουν ὁπαδοὺς ἦτο καὶ τὸ νὰ διαφημίζουσιν μὲν ἑαυτοὺς ὡς «προοδευτικοὺς καὶ συγχρονισμένους», νὰ μυκτηρίζουσιν δὲ περιφρονητικῶς ὡς «ὀπισθοδρομικοὺς καὶ ἀσυγχρονιστοὺς» ὅλους ὅσοι δὲν ἀνεγνώριζον τὴν μεταρρυθμιστικὴν σοφίαν τῶν καὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰ καινοφανῆ καὶ κενὰ παντὸς ἐπιστημονικοῦ καὶ ἠθικοῦ περιεχομένου δόγματά των. Εἶχον μελετήσῃ, ὡς φαίνεται, τὴν ψυχολογίαν τῶν μαζῶν καὶ ἐγνώριζον τὴν μεγάλην ὑποβλητικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἀσκοῦν ἐπ' αὐτῶν παρόμοια ἐπαινετικά ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων συνθήματα ἐπαναλαμβάνόμενα συχνάκις, ἀρτυόμενα μάλιστα καὶ με ὑποσχέσεις, περὶ εὐκόλου καὶ ταχείας σταδιοδρομίας δι' ὅσους θὰ τοὺς ἠκολούθουν, ὥστε ἦσαν βέβαιοι ὅτι δι' αὐτῶν θὰ ἐπετύγχανον νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολλῶν καὶ νὰ κομπάζουσιν ἔπειτα ὡς «πρωτοπόροι καὶ συγχρονισμένοι».

Τοιαῦτα συνθήματα ἦτο φυσικὸν νὰ ἔχουν, καὶ εἶχον ὄντως, ἀπήχησιν καὶ εἰς τὰς ψυχὰς πολλῶν ἐκ τῶν νέων τότε τὴν ἡλικίαν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν, δεδομένου ὅτι ταῦτα διέθρυπτον τὴν ματαιοδοξίαν των καὶ τὸν στομπισμὸν των ὡς νέων, ἐπιθυμούντων νὰ εἶναι ἄνθρωποι τῆς μόδας καὶ φιλοδοξούντων συγχρόνως νὰ σταδιοδρομήσουν ὅσον τὸ δυνατόν ἀκοπώτερον καὶ ταχύτερον, ὅπως ἦτο φυσικὸν καὶ νὰ τοὺς κάμουν νὰ πιστεύουν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἦσαν προοδευτικοὶ καὶ συγχρονισμένοι καὶ ν' ἀποδίδουν τὴν κατηγορίαν τοῦ «ὀπισθοδρομικοῦ καὶ ἀσυγχρονιστοῦ» εἰς τοὺς μὴ συγκινουμένους ἀπὸ τὰ καινοφανῆ τῶν «μεταρρυθμιστῶν» ἐκείνων δόγματα συναδέλφους των, ἢ διδασκάλους των καὶ προϊστάμενους των. Σήμερον ὅμως τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Μετὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια εἶχον τὰ συνθήματα ἐκεῖνα ἐπὶ τοῦ ἥθους τῆς ἑλληνικῆς νεότητος καὶ ἐπὶ τοῦ ἥθους καὶ τῆς τύχης πολλῶν ἐκ τῶν ὁπαδῶν των, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγοι ἔγιναν μητράλοιοι ὑψώσαντες τὰ ὄπλα κατὰ τῆς πατρίδος των ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀσπονδοτέρων καὶ μυσαρωτέρων ἐχθρῶν της, οἱ πλείστοι ἐκ τῶν παραπλανηθέντων ὠμολόγησαν τὴν πλάνην των καὶ ἐπανήλθον καὶ πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς Πατρίδος γενόμενοι καὶ πάλιν θιασῶται τῶν πατρῶν παραδόσεων καὶ τῶν ὑψηλῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν τῆς φυλῆς μας, ἐλάχιστοι δὲ εἶναι οἱ ἐμμένοντες εἰσέτι εἰς τὴν πλάνην καὶ ἐξακολουθοῦντες καὶ τώρα νὰ θεωροῦν ἑαυτοὺς ὡς «προοδευτικοὺς καὶ συγχρονισμένους».

Πρὸς τοὺς ἐλάχιστους τούτους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν

κακῶν ἐκείνων Ἑλλήνων καὶ κακῶν διδασκάλων τῶν ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον ν' ἀποκαλοῦν ὀπισθοδρομικοὺς καὶ ἀσυγχρονίστους τοὺς ἀριστεῖς τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ ἠθικῆς, οἵτινες καὶ τότε ἠγωνίσθησαν μετὰ αὐταπάρνησιν καὶ αὐτοθυσίαν, ἵνα ἀποτρέψουν τὸ ὑπὸ τῆς «μεταρρυθμίσεως» ἐπελθόν μέγα κακὸν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὴν Πατρίδα, καὶ τώρα ἀγωνίζονται νὰ ἐπανορθώσουν τὸ κακὸν διαφωτίζοντες ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Παιδαγωγικῆς Ἐπιθεωρήσεως» τὴν ἑλληνικὴν δημόσιαν γνῶμην καὶ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς ἐπὶ ὅλων τῶν συγχρόνων προβλημάτων τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτάς ἐπιστημῶν, θεωροῦμεν σκόπιμον ν' ἀπευθύνωμεν τὴν κατωτέρω πατρικὴν παραίνεσιν :

Ἡμεῖς καὶ οἱ ἔγκριτοι ἡμῶν συνεργάται, διαγινώσκοντες τὰ ψυχολογικὰ ἐλαττήρια τὰ ὁποῖα τοὺς ὠθοῦν εἰς τὴν τοιαύτην στάσιν τῶν, δὲν ἀποδίδομεν εἰς αὐτοὺς κακὴν πρόθεσιν οὔτε μνησικακοῦμεν κατ' αὐτῶν προσωπικῶς. Διότι ἀντίλαμβανόμεθα ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ μισοῦν οὔτοι ἐκείνους πού τοὺς προτρέπουν ν' ἀκολουθοῦν τὸν δύσβατον δρόμον τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος, ὅπως εἶναι φυσικὸν οἱ φυγόπονοι μαθηταὶ νὰ ἐχθρεύωνται τοὺς καλοὺς διδασκάλους τῶν, οἱ ὁποῖοι θέτουν εἰς αὐτοὺς ὡς ὅρον διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν τὴν συστηματικὴν καὶ σοβαρὰν ἐκ μέρους τῶν ἐργασίαν πρὸς βελτίωσιν τῶν.

Ὁ Σωκράτης ἔλεγε κάποτε πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, ὅτι ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ κατεδικάζετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς θάνατον, ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ εἶχε παρομοίαν τύχην καὶ ἓνας ἱατρός δικαζόμενος ὑπὸ δικαστηρίου ἀποτελουμένου ἀπὸ παιδιὰ ὡς δικαστὰς, συνεπεῖς καταγγελίας ἐνὸς μαγείρου κατ' αὐτοῦ, ὅτι εἶναι κακὸς ἄνθρωπος, διότι ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ νὰ τρώγουν ὀρεκτικὰ φαγητὰ καὶ γλυκύσματα καὶ καυτηριάζει καὶ κόπτει τὰς σάρκας τῶν. . .

* *

Θὰ ἐξακολουθήσουν ἄρα γε οἱ παραπλανηθέντες ὑπὸ τῶν τέως ψευδολογῶν τῆς «μεταρρυθμίσεως» διδασκαλοὶ νὰ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ἀνόητα ἐκεῖνα παιδιὰ, ὥστε νὰ περιφρονοῦν καὶ νὰ μισοῦν τοὺς εὐσυνειδήτους ἐργάτας τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀναλάβει αὐτοπροαιρέτως ὡς ἔργον τῶν νὰ τοὺς διαφωτίζουν καὶ νὰ τοὺς κεντρίζουν εἰς ἔθνωφελὴ δρᾶσιν ἐπ' ἀγαθῇ τῆς χειμαζομένης σήμερον ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πολιτικῇ ὁμοϊδεατῶν τῶν Πατρίδος καὶ αὐτῶν ;

Ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ ἐξακολουθήσουν. Ἐλπίζομεν, τούναντιον, ὅτι αἱ πατρικαὶ αὐταὶ νοουθεσίαι μας θὰ τοὺς κάμουν νὰ συνέλθουν ἐκ τῆς πλάνης καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν μετὰ ζήλου εἰς τὸν ὅσον τὸ δυνατόν ἀρτιώτερον ἐπαγγελματικὸν κατάρτισμόν τῶν, ἀναγνωρίζοντες ἐν τῇ προσώπῳ μας τοὺς καλοὺς διδασκάλους τῶν, τοὺς διατεθειμένους ὁλοψύχως νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ τοὺς καθοδηγήσουν πρὸς τοῦτο. Μία τοιαύτη ἐκ μέρους τῶν ἀναγνώρισιν καὶ ἀπόφασιν πρὸς αὐτοκαλλιέργειαν καὶ αὐτοαγωγὴν θὰ εἶναι μεγάλη ἠθικὴ ἐνίσχυσις δι' ἡμᾶς, διὰ τὴν ὁποῖαν καὶ θὰ τοὺς εἴμεθα εὐγνώμονες, ἀλλὰ πρὸ πάντων θὰ εἶναι μεγάλη εὐτυχία καὶ χαρὰ δι' αὐτοὺς τούτους. Μόνον ὅστις ἀντιλαμβάνεται σοβαρῶς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ὡς καλλιεργητοῦ ψυχῶν καὶ υποβάλλεται προθύμως εἰς θυσίας καὶ κόπους, ὅπως καταστῇ ἱκανὸς νὰ ἐκπληρώσῃ εὐόρκως τὴν ἀποστολὴν τοῦ αὐτῆν, μόνον αὐτὸς ἀπολαμβάνει τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης ἱκανοποιήσεως πού εἶναι ἡ ἀληθινὴ χαρὰ τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀληθινὴ εὐτυχία. «Res severa verum gaudium».

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ

δ. φ. Καθηγητοῦ

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ - ΠΛΑΤΩΝ

Κλασσικαὶ ρεαλιστικαὶ καὶ ἰδεολογικαὶ ἀντιλήψεις περὶ πολιτείας⁽¹⁾

«Ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίον εἶσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει...».

(Θουκυδ. Ι, 22)

I

Ἡ μεγάλη κρίσις, ἡ ὁποία μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἔχει ἐνσκήψει καὶ εἰς τὴν πατρίδα μας ὡς καταστροφὴ ἀπὸ τὰς σπανιωτέρας τῶν δυνάμεων ἔχει σημειώσει ἡ ἑλληνικὴ Ἱστορία, προέκυψεν, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν σύγχρονον τοῦτον κόσμον, ὅστις ἀφῆκε τὰς παλαιὰς καὶ ἀναζητεῖ νέας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς βάσεις ζωῆς, ἀπὸ σύγκρουσιν ἰδεολογιῶν ἀντιθέτων πρὸ πάντων, καὶ ἔχει παρουσιάσει πραγματικὸν χάος, ὅπου μᾶλλον ζητεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος τὴν ἐξοδὸν καὶ σωτηρίαν. Καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ τὰ πνεύματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων καὶ καταστάσεων δὲν ἔχασαν τὰς ἐλπίδας, πρὸς δύο δυνάμεις στρέφονται διὰ νὰ ζητήσουν καὶ εὑρουν βοήθειαν ἐξόδου ἀπὸ τὸ χάος αὐτό, καὶ τὰ μέσῃ ἀναδημιουργίας ἐνὸς κόσμου καλυτέρου ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἐρειπίων. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι, ἀγνοοῦντες ἢ ὑποτιμῶντες τὰς δύο αὐτὰς δυνάμεις, στηρίζουσιν ὅλας τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὴν συγκέντρωσιν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ εἰς μίαν ὀργάνωσιν τῆς πολιτείας, οὔτοι ὅμως εἶναι οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ κατευθύνουν τὸ βλέμμα τῆς ψυχῆς τῶν πέραν τοῦ ἐπικρατοῦντος χάους, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι αἱ ὑλικά δυνάμεις καὶ ἡ τελεία ὀργάνωσις ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἄλλας ἀνωτέρας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦν ἔχουν προορισθῇ.

Αἱ δυνάμεις λοιπόν, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἐξοδὸν ἀπὸ τὸ ἐπικρατοῦν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν χάος καὶ νὰ φέρουν τὴν σωτηρίαν, εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος τοὺς εἰς αὐτὸν μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας στρεφόμενους σώζει καὶ καθοδηγεῖ εἰς τὸ φῶς, διότι μετὰ τὰς ἀνεξιχνιάστους βουλὰς τοῦ «μόνος αὐτοῦ ἐξ ἀμυχάνων εὐρίσκει πόρους», ὅπως ἔλεγεν ὁ Αἰσχύλος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ παρελθόν καὶ ἡ Ἱστορία, ὅπου, καθὼς λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος, «πάντα τοῖς γεγονόσι τὰ γινόμενα τὰ τε γενησόμενα τοῖς γινομένοις ἔπεται καὶ συνήρτηται κατὰ διέξοδον ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος περαίνουσιν, ὁ δὲ τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἐς ταῦτο συνδεῖν τε πρὸς ἄλληλα καὶ συμπλέκειν ἐπιστάμενος οἶδε καὶ προλέγειν», ὅπου, λέγω, ἐξοδοὶ ἀπὸ προηγηθείσας παρομοίας κρίσεις καὶ συμφορὰς ὑποδεικνύουν τὸν καλύτερον τρόπον σωτηρίας καὶ διευκολύνουν εἰς ὀρθοὺς προσανατολισμοὺς

1) Διάλεξις γενομένη τὴν 25 Μαρτίου 1946 ἐν Λωζάνῃ τῆς Ἑλβετίας.

κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἀπολύτως ἀγαθὸν καὶ ἡ τάσις πρὸς ἐφαρμογὴν τούτου εἰς τὴν κατ' ἀνθρώπον ζωὴν, θὰ διέλυε βεβαίως εὐκόλως τὸ ἐπικρατοῦν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν χάος καὶ θὰ ὠδήγει εἰς ἐπιτυχεῖς λύσεις τῶν ὑπαρχόντων προβλημάτων. Ἀλλὰ μία τοιαύτη πίστις καὶ ἱκανότης πρὸς προσαρμογὴν εἰς τὸ ἀπολύτως ἀγαθὸν λείπει δυστυχῶς ἀπὸ τὸν θνητὸν ἄνθρωπον. Οὗτος εἶναι ἠναγκασμένος διὰ τοῦτο νὰ ἐνισχύηται μὲν διὰ τῆς πίστεως ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ ἐμβαθύνῃ ὅμως—ὅταν δὲν πλανᾶται—εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἱστορίαν διὰ νὰ εὐρίσκῃ τὴν πρέπουσαν πορείαν τοῦ καὶ διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἰδιαίτερος, τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ γένους μας δὲν ἤμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πολυτίμος ὁδηγὸς διὰ νὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὴν παροῦσαν κρίσιν καὶ νὰ δημιουργήσωμεν τὴν νέαν Ἑλλάδα καλυτέραν, δηλαδή ἔχουσαν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα διδάσκει ἡ πεῖρα, καὶ ἐλευθέραν τῶν μειονεκτημάτων καὶ σφαλμάτων τοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἱστορία ὅμως, πρὸς τὴν ὁποίαν στρέφομεν τὴν προσοχὴν μας τώρα ἐδῶ, διδάσκει καὶ καθοδηγεῖ ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἔχουν μεγίστην σπουδαιότητα. Ἡ μία ἐκ τούτων ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅτι τὰ γεγονότα καὶ αἱ καταστάσεις εἰς τὸν ροὴν τῶν χρόνων δὲν ἐπαναλαμβάνονται ὅμοια καὶ ἀπαράλλακτα, ὥστε νὰ ἡμπορῇ κανεὶς νὰ λαμβάνῃ εὐκόλως ἔτοιμα παραδείγματα διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον. Εἰς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναλογίαι μόνον εὐρίσκονται, ἀναλογίαι ὅμως, αἱ ὁποῖαι βοηθοῦν πάρα πολὺ εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἀνάλυσιν μιᾶς παρούσης καταστάσεως εἰς τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα, διὰ τὸν σχηματισμὸν ὀρθῶν ἀντιλήψεων περὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον πρόκειται καὶ πρέπει νὰ γίνῃ. Ὅπως εἰς τὸν βίον τοῦ ἀτόμου δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἂν προσβληθῇ ἀπὸ μίαν ἀσθένειαν εἰς ἡλικίαν πενήντηκα ἐτῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε προσβληθῇ καὶ κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, οὕτω καὶ εἰς τὸν βίον τῶν λαῶν δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἂν μία κρίσις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα πρ. Χρ. καὶ ἐπέρχεται πάλιν κατὰ τὸν 20ον αἰῶνα μ. Χρ. Ὅπως ὅμως εἰς τὴν νόσον τοῦ ἀτόμου τὰ συμπτώματα καὶ ἡ πορεία αὐτῆς εἶναι πάντοτε τὰ ἴδια καὶ μόνον ἡ ἀντίδρασις τοῦ ὁργανισμοῦ καὶ τὰ εἰς τοῦτον ἀποτελέσματα εἶναι διάφορα, οὕτω καὶ κατὰ τὰς κρίσεις λαῶν καὶ ἐθνῶν αἱ αἰτίαι καὶ αἱ ἀφορμαί, ὅπως καὶ ἡ πορεία τῆς κρίσεως, εἶναι τὰ ἴδια πάντοτε, καὶ μόνον ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἐθνικοῦ ὁργανισμοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τούτου ἀποτελέσματα εἶναι διάφορα. Μία κρίσις δηλαδή προκύπτει πάντοτε ἀπὸ οἰκονομικούς, ἀπὸ ἐθνικούς, ἀπὸ πολιτικούς καὶ ἀπὸ ἄλλους παρομοίους λόγους καὶ φέρει πάντοτε κατάπτωσιν, δυστυχίαν, ἀλλαγὰς συνθηκῶν βίου κ.τ.τ. Ἡ ἀντίδρασις ὅμως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὁργανισμοῦ εἶναι πάντοτε κατὰ συνθήκας καὶ περιστάσεις διάφορος. Ὅσῳ ἕνας ἐθνικὸς ὁργανισμὸς εἶναι ἰσχυρὸς, τόσῳ περισσότερο ἀντιδρᾷ εἰς τὴν κρίσιν, ἀντέχει καὶ ἐπανευρίσκει ταχύτερον τὰς δυνάμεις του. Καὶ εἶναι ἰσχυρὸς ἕνας ἐθνικὸς ὁργανισμὸς, ὅταν ἔχῃ ἰδανικὰ καὶ πίστιν καὶ βούλησιν, ἔχει δὲ ἰδανικὰ καὶ πίστιν καὶ βούλησιν, ὅταν ἔχῃ πλήρη συνειδησὶν τῆς ἀξίας καὶ ὑπάρξεώς του διὰ τῆς ἱστορίας, διὰ τῶν παραδόσεών του, διὰ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων του, διὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας του, ὅταν τέλος ἔχῃ λάβει τὴν ἰδιότυπον ἐθνικὴν του ἀνατροφὴν.

Ἄλλη προϋπόθεσις διὰ τὴν ὠφέλιμον μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ διὰ τὴν ἐκ ταύτης βοήθειαν εἶναι τὸ ὅτι πρέπει τὰ γεγονότα νὰ λαμβάνωνται ἀντικειμενικῶς ὅλως, δηλαδή νὰ μὴν ἐπηρεάζεται ὁ μελετητὴς ἀπὸ

συναισθήματα συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας. Τὸ τοιοῦτον ἐξαρτᾶται τώρα ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ μελετητοῦ, ἀλλὰ πρὸ πάντων καὶ ἀπὸ τὴν χρονικὴν ἀπόστασιν αὐτῶν τῶν γεγονότων διότι ὅσῳ πλησιέστερον χρονικῶς πρὸς τὸν ἐρευνητὴν εὐρίσκονται τὰ γεγονότα, τόσῳ περισσότερον ἀδυνατεῖ οὗτος νὰ κρίνῃ ἀνεπηρέαστος συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν καὶ νὰ ἐκτιμᾷ αὐτὰ ἀντικειμενικῶς. Τούνατίον, ὅσῳ ἀπομακρυσμένα εἶναι αὐτὰ χρονικῶς ἀπὸ τὸν ἐρευνητὴν, τόσῳ περισσότερον εὐκόλος καὶ ἀντικειμενικὴ ἀποβαίνει ἡ ἔρευνα αὐτῶν.

Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ παρελθὸν διὰ νὰ εὐρώμεν τὰς καλυτέρας λύσεις τῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος, ἐπιβάλλεται νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν γεγονότα ἀπέχοντα τοῦ παρόντος χρονικῶς καὶ συγχρόνως παρεμφερῆ καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν παροῦσαν κρίσιν. Γεγονὸς δὲ μεγαλυτέραν σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ παρὸν καὶ ἐξασφαλίζον συγχρόνως τὴν ἀντικειμενικὴν ἔρευναν καὶ κρίσιν, δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἢ ἀναλόγους αἰτίας καὶ ἀφορμὰς ἐξεργάγη καὶ ἐσημείωσε τὸ τέλος μιᾶς παλαιότερας καὶ τὴν ἀρχὴν μιᾶς νέας ἐποχῆς. Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ εἰς δύο μεγάλας τῆς ἀρχαιότητος προσωπικότητας νὰ ἐγκύψουν εἰς τὰ κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ νὰ μορφώσουν ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι πάντοτε θὰ βοηθοῦν εἰς τὴν ἐξοδὸν ἐκ τῶν κρίσεων.

Μὲ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἐρχόμεθα νὰ ἐγκύψωμεν καὶ νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰς δύο, καθ' ἑαυτὰς ἀντιθέτους κλασσικὰς ἀντιλήψεις καὶ θεωρίας, εἰς τὰς *ρεαλιστικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Θουκυδίδου*, τοῦ μεγάλου συγγραφέως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ εἰς τὰς περὶ ἀνασυγκροτήσεως τελείας πολιτείας *θεωρίας τοῦ μεγάλου φιλοσόφου Πλάτωνος*, αἱ ὁποῖαι πάντοτε ἐνέπνευσαν τὸν διανοούμενον κόσμον καὶ ἐβοήθησαν εἰς ἐξόδους ἐκ κρίσεων κατὰ τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους διὰ τῶν αἰώνων ἀναγεννήσεις.

Αἱ ἀντιλήψεις καὶ θεωρίαι τῶν δύο μεγάλων αὐτῶν συγγραφέων, δι' ἡμᾶς τοὺς πελαγοδρομοῦντας ἀπὸ πάσης ἀπόψεως Ἕλληνας τῆς σημερινῆς γενεᾶς, ἔχουν καὶ τὴν ἰδιαίτεραν ἀξίαν ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἐθνικὸν ὁργανισμὸν καὶ εἰς τὴν συμφῶνως πρὸς τὸ αἰώνιον ἑλληνικὸν ἔθος σύστασιν καὶ συγκρότησιν ἑλληνικῆς καθαρῶς κοινωνίας καὶ πολιτείας. Δὲν πρόκειται, οὔτε πρέπει, οὔτε εἶναι δυνατόν ἄλλως τε νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ὅ,τι λέγουν αὐτοὶ οἱ δύο μεγάλοι ἄνδρες τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Πρόκειται ὅμως καὶ πρέπει καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐμπνευσθῶμεν καὶ νὰ βοηθηθῶμεν ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὰς σκέψεις μας, εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ παρὸν καὶ νὰ προβλέπωμεν τὸ μέλλον. Πλὴν δὲ τούτων, εἰς αὐτοὺς ἡμποροῦμεν νὰ εὐρώμεν πολυτιμώτατα μαθήματα περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε εἶναι δυνατόν νὰ ἀνθῇ καὶ νὰ ἀκμάζῃ ἡ Ἑλλάς καὶ πῶς καὶ πότε παρακμάζει. Ἀπὸ αὐτοῦς, ὁ μὲν Θουκυδίδης περιγράφει καὶ ἀνατέμνει ἀνεκδοιάστως τὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν διὰ νὰ δείξῃ ὁποῖος εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ἡμπορεῖ νὰ κατορθώσῃ, ὁ δὲ Πλάτων παριστάνει τὴν κατ' ἀνθρώπον πολιτείαν ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, διὰ νὰ δείξῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅτι ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πάντως ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰς δυνατότητας νὰ ἀνυψῶνται εἰς ἀνωτέραν τινα σφαῖραν, ὅταν ἔχῃ καὶ καλλιεργῇ ἰδεώδη, τὰ ὁποῖα νὰ τὸν ἐλκύουν καὶ νὰ κανονίζουν ἀναλόγως τὰς σκέψεις, τὰς βουλήσεις καὶ τὰς πράξεις του, ὅταν, ὅπως λέγουν καὶ νεώτεροι φιλόσοφοι καὶ παιδαγωγοί, ἔχῃ τὴν ἱκανότητα, αὐτὸ τὸ ὁποῖον θέλει καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τὸ κάμνῃ νόμον καὶ κανόνα ἐκείνου. τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πράττῃ.

II

Άφορμην και άφετηρίαν διά την γένεσιν και διαμόρφωσιν των περι πολιτείας άντιλήψεων και θεωριών του Θουκυδίδου και του Πλάτωνος έδωκεν, όπως είπομεν, ο από του 431 μέχρι του 404 π.Χρ. επί 27 όλα έτη μέ τινας διακοπάς διαρκέσας πόλεμος των Άθηναίων και Πελοποννησίων, κατά τον όποιον συνεκρούσθησαν αί δύο μεγάλοι δυνάμεις του τότε πολιτισμένου κόσμου, αί Άθηναί και ή Σπάρτη, και μετ' αυτών συνεπολέμησαν και όλοι αί πόλεις σχεδόν της κυρίως Ελλάδος και των αποικιών. Ουδέτεροι δέν ήτο δυνατόν νά υπάρχουν και όσοι προσεπάθησαν νά κρατήσουν ουδετερότητα έδοκίμασαν χειρότερα τά δεινά της βίας, όπως φαίνεται από το παράδειγμα των Μηλίων, το όποιον παραστατικώτατα και εις μοναδικόν διάλογον αναφέρει ο Θουκυδίδης. Άλλά το πως διεξήχθη ο πόλεμος εκείνος, έχει όλιγωτέραν σημασίαν διά το σημερινόν θέμα μας. Ημās μās ενδιαφέρει πρό πάντων το διατί έλαβε χώραν και ποία ήσαν τά αποτελέσματά του, τά όποια παρεκίνησαν και τον Θουκυδίδη και τον Πλάτωνα νά έμβαθύνουν διά νά αναπτύξουν τās θεωρίας και άντιλήψεις των περι κοινωνίας και πολιτείας.

Όπως είναι γνωστόν, αί εις τον άγωνα κατά των Περσών πρωτοστατήσασαι δυνάμεις των Άθηνών και της Σπάρτης, ως προς την κοινωνικήν και πολιτειακήν των συγκρότησιν και όργάνωσιν, άπετέλουν δύο κόσμους με διαφόρους όρους ζωής, με διαφόρους και άντιθέτους πολιτικούς σκοπούς και με άντιθέτους τάσεις. Και το περίεργον, όσον και ενδιαφέρον, είναι ότι ή πολιτεία των Σπαρτιατών και ή πολιτεία των Άθηναίων έβασίζοντο εις το αυτό ελληνικόν πολιτικόν έθος, της διά της γερουσίας εν Σπάρτη και διά της Βουλής του Άρείου Πάγου εν Άθήναις αποφυγής των άκροτήτων της τυραννίας (δικτατορίας) και της όχλοκρατίας, και της τηρήσεως της μεσότητος, ήτοι του άρμονικοϋ καταμερισμοϋ των άρμοδιοτήτων και της έξουσίας, όπως ήννόουν τοϋτο οι νομοθέται των δύο αυτών πόλεων. Επίσης ο κύριος σκοπός άμφοτέρων των πολιτειών ήτο κατ' ούσίαν παιδαγωγικός, δηλαδή ή άνατροφή και ανάδειξις καλών πολιτών. Παρά ταϋτα αί διαφοραί και άντιθέσεις των, αί όποίαι έφεραν εις τον πόλεμον και την καταστροφήν, προήλθον από την άναπτυχθείσαν άντιζηλίαν, από την φιλοδοξίαν νά κυριαρχήσῃ ή μία ή ή άλλη εις όλην την Ελλάδα και εις τās αποικίας, από την τάσιν τέλος της άλλης. Από την άντιζηλίαν λοιπόν και από την ιδιοτέλειαν και τότε όπως και τώρα προέκυψεν ή κρίσις. Και έξεδηλώθη τότε ή κρίσις αυτή, ή όποία καθ' όλον το διάστημα μετά τους Περσικούς πολέμους (479) ένεφίλωρει είτε διά της ναυτικής υπεροχής των Άθηνών, είτε διά της μεταβολής εις την ήγεμονίαν των συμμάχων μετά την προδοσίαν του Παυσανίου, κατά το 461, έξ άφορμής του τρίτου Μεσσηνιακού πολέμου. Άκολουθούν μερικά συγκρούσεις και κατά τά 445 συνάπτεται τριακονταετής μεταξύ Άθηνών και Σπάρτης ειρήνη. Άλλά με την ειρήνην αυτήν ή κρίσις δέν είχεν άποσοβηθή, ούτε τά δυνάμενα νά προκαλέσουν τον πόλεμον αίτια είχαν άρθή εκ του μέσου. Αί άντιθέσεις, ή άντιζηλία και ο φθόνος, ή ιδιοτέλεια και ή τάσις προς έπικράτησιν υπήρχον και έξηκολούθουν το καταχθόνιον έργον των. Κατ' αυτόν τον τρόπον δέν ήργησε, μετά 14 έτη, νά έκραγῇ ο νέος μέγας πόλεμος, ο όποιος έφερε την καταστροφήν τόσον εις τās ήττηθείσας Άθήνας, όσον και εις την νικήτριαν Σπάρτην και έσημείωσε το τέλος του κλασσικού Έλληνισμού. Από τās Άθήνας, μετά τον πόλεμον αυτόν, δέν άπέμεινεν ειμή ένας δήμος (λαός) άγόμενος και φερόμενος από τās διαθέ-

σεις του της στιγμής και από τους δημαγωγούς, και ο άθάνατος εκείνος πολιτισμός, ίνα θαυμάζουν αυτόν και την εποχήν του αί κατόπιν γενεαί. Από την Σπάρτην άπέμεινεν εις την ιστορίαν ή παροιμιώδης σπαρτιατική άγωγή των νέων και ή στρατιωτική όργάνωσις, ή όποία έκαμνε τους Σπαρτιάτας νά είναι έξ επαγγέλματος στρατιώται, μισθοφόροι. Ένας κόσμος έδυσε και άλλος έφάνη εις την θέσιν του, διά της ελληνικής κοσμοκρατορίας του Μεγάλου Άλεξάνδρου. Την τοιαύτην έκβασιν του πολέμου δέν προείδον ο Θουκυδίδης και ο Πλάτων, περιέγραψαν όμως και ένεβάθυναν εις το δράμα αυτό του Πελοποννησιακού πολέμου και έδημιούργησαν τās άθανάτους θεωρίας των περι πολιτείας και κοινωνίας, αί όποίαι είναι τι το άνάλογον προς τά άθάνατα άριστουργήματα της τέχνης των χρόνων εκείνων.

III

Ο Θουκυδίδης είναι αρχαιότερος του Πλάτωνος κατά μίαν ηλικίαν. Κατά πιθανότητα έγεννήθη τῷ 470 και άπέθανε τῷ 395 π. Χρ. Ο Θουκυδίδης λοιπόν έζησε μόνον το δράμα του πολέμου, ενώ ο Πλάτων έζησε και τās συνεπειάς τούτου. Από άριστοκρατικές οικογενείας κατήγοντο και οι δύο. Άμφότεροι έλαβον πρώτης τάξεως άνατροφήν και παιδείαν, άλλ' ο μὲν Θουκυδίδης είχε διδασκάλους: τον φιλόσοφον Άναξαγόραν, τον ρήτορα Άντιφώντα και τους σοφιστάς Γοργίαν και Πρόδικον, άνθρώπους δηλαδή οι όποιοι είχαν υπ' όψιν τον άνθρωπον και την κοινωνίαν άνευ των παραδόσεων των ελληνικών και της κατά παράδοσιν ήθικης, ενώ ο Πλάτων ήτο προσηλωμένος εις τά πάτρια και άφωσιωμένος εις τον μέγαν διδάσκαλον της ήθικης Σωκράτην. Ο Θουκυδίδης, πλουσιώτατος, με ιδιόκτητα χρυσωρυχεία εις την Σκαπτήν Ύλην της Θράκης, ή όποία έκείτο όχι μακράν της Άμφιπόλεως επί εδάφους όχι άττικού, διέθεσε τά πλούτη και όλας τās δυνάμεις του εις την συγγραφήν της Ιστορίας του μεγάλου πολέμου των Πελοποννησίων και Άθηναίων, διότι έθεώρησεν αυτόν ως το σπουδαιότατον και μοναδικόν γεγονός εις την Ιστορίαν των Ελλήνων και είχε προΐδει τās συνεπειάς και την σημασίαν του διά τον μετέπειτα κόσμον. Τās πληροφορίας αυτās συνεκέντρωσεν όχι μόνον από Άθηναίους, αλλά και από Σπαρτιάτας και από άλλους μετασχόντας του πολέμου, ίνα εκ της συμφωνίας των περισσοτέρων εύρη την αλήθειαν περι των συμβάντων. Και ο Πλάτων ήτο εύπορος, τά δέ πλούτη του διέθεσεν εις ταξίδια μελετών, εις την Ίδρυσιν της Άκαδημίας, της όποιας κύριος σκοπός ήτο νά παρασκευάζῃ σοφούς, διά νά εφαρμόσουν την κατά Πλάτωνα πολιτείαν, της όποιας την εφαρμογήν ματαίως ο ίδιος είχε δοκιμάσει εις την Σικελίαν. Και ο Θουκυδίδης, όπως και ο Πλάτων, δέν είχαν λάβει μέρος εις την κυβέρνησιν των κοινών εν Άθήναις. Άλλά ο Θουκυδίδης, λόγω της έπιρροής του εις την θρακικήν χερσόνη- είχε διορισθῇ στρατηγός κατά το 423 πρ. Χρ. Είχεν όμως το άτύχημα εις τās άκτάς της Θράκης, νά προλάβῃ ο Σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδας νά καταλάβῃ την Άμφίπολιν, πράγμα το όποιον συνετέλεσεν εις το νά κατηγορηθῇ επί προδοσίας και νά έξορισθῇ από τους Άθηναίους. Έκτοτε παρέμεινεν εις τά κτήματά του εις την Σκαπτήν Ύλην, εις την Σπάρτην και εις άλλα μέρη της Ελλάδος, όπου συνέλεγε πληροφορίας και συνέγραφε την Ιστορίαν του. Περι τά τέλη του Πελοποννησιακού πολέμου άνεκλήθη εκ της έξουρίας, και μετά είκοσαετή άπουσίαν επανήλθεν εις τās Άθήνας, όπου μετ' όλίγα έτη άπέθανε χωρίς νά φέρῃ εις πέρας το έργον του, το όποιον κατά την τελευταίαν δεκαετίαν της ζωής του είχαν άναγκασθῇ νά άναθεωρήσῃ και επεξεργασθῇ εκ νέου, έπειδή ή Σπάρτη

διὰ τοῦ Γυλῖππου καὶ τοῦ Λυσάνδρου διέψευσε τὰς ἐλπίδας του, καὶ αἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοὺς νικητὰς Σπαρτιάτας διὰ τῶν τριάκοντα τυράννων παρουσίαζον ἀθλίαν κατάστασιν ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ ἀπὸ πολιτειακῆς ἀπόψεως.

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Πέλοποννησιακοῦ πολέμου ὁ Θουκυδίδης συνέταξεν εἰς ὀκτὼ ἐν ὅλῳ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν πρῶτον εἶναι Εἰσαγωγή καὶ προῖστορία, τὰ δὲ λοιπὰ περιλαμβάνουν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ 431 μέχρι τοῦ 411 πρ. Χρ. καὶ ἐκ παραλλήλου σχετικὰς πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ γεγονότα δημηγορίας, ἥτοι λόγους τῶν προσωπικότητων, αἱ ὁποῖαι διηύθυνον τὸν ἀγῶνα, καὶ τῶν πρεσβειῶν τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων. Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Θουκυδίδου Μαρκελλῖνον, αἱ δημηγορίαι αὗται εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον συμβουλευτικαί, δηλαδή λόγοι πολιτικοί, πλὴν τῶν δημηγοριῶν τῶν Πλαταιέων καὶ τῶν Θηβαίων, αἱ ὁποῖαι εἶναι δικανικαί, καὶ τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους, ὅστις κατατάσσεται εἰς τὸ πανηγυρικὸν εἶδος. Τὰ περιορισμένα χρονικὰ ὅρια τῆς διαλέξεως ταύτης δὲν ἐπιτρέπουν βεβαίως τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Θουκυδίδου. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζομεθα νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν γενικωτέρων καὶ κυριωτέρων γραμμῶν τῶν σκέψεων καὶ ἰδεῶν του περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας.

Εἰς τὴν Εἰσαγωγήν, μὲ τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς σοφιστὰς θέλει νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον καὶ ὡς κοινωνίαν, μὲ τὰ πάθη καὶ μὲ τὰς ἐλλείψεις του, καὶ τὴν προηγηθεῖσαν ἐξέλιξιν εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν πολιτικὸν βίον ἐλευθέραν τῶν εὐφημιστικῶν μύθων καὶ τῶν γενεαλογιῶν, αἱ ὁποῖαι ἤρχιζον ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, λέγει, τίποτε δὲν ἐπεχείρησαν ἀπὸ κοινοῦ οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἀνάγκη τῆς αὐτοσυντηρησίας ἔφερε τοὺς λαοὺς, τὸν μὲν ἐναντίον τοῦ ἄλλου, οὕτως ὥστε διαρκεῖς μεταναστεύσεις λαῶν καὶ μετακινήσεις ἔκαμνον ὥστε ὁ τόπος, καὶ μάλιστα τὰ εὐφορώτερα μέρη νὰ ἀλλάσσουν συχνὰ κυρίου. Καὶ εἰς τὰς τοιαύτας μετακινήσεις καὶ ἐπιχειρήσεις «ἐσιδηροφόρουν», ἔφερον δηλαδή ὅπλα πάντες, καὶ ἡ ληστεία, ἡ ἀρπαγὴ καὶ ἡ πειρατεία ὅχι μόνον ἐπετρέποντο, ἀλλὰ καὶ ἐθεωροῦντο ἔντιμα μέσα «ἔφερον δέ τι καὶ δόξης μάλλον». *Ἡ συγγραφή τῆς ναυτικῆς δυνάμεως* ἀπὸ τὸν Μίνωα τῆς Κρήτης ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν καὶ ἔφερεν εἰς τὴν θαλασσοκρατορίαν ἐνὸς ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτον κράτος δὲν ἦτο παρὰ ὀργανωμένη βία. Καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἦτο τοιαύτη ὀργανωμένη δύναμις καὶ μάλιστα ναυτική, ὡς μαρτυρεῖ ὁ στίχος τοῦ Ὀμήρου: «πολλῆσι νήσοισι καὶ Ἀργεῖ παντὶ ἀνάσσειν». Ἡ ἐπικράτησις λοιπὸν καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἰσχυροτέρου μὲ τὸ νὰ συγκεντρώῃ εἰς χεῖρας ἐνὸς ἡγεμόνος τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν, θέτει τέρμα εἰς τὴν ἀτομικὴν αὐθαιρεσίαν καὶ ὑποβάλλει τὰ ἄτομα εἰς τὴν ὀργανωμένην βούλησιν ἀνωτέρας πολιτικῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἀπὸ ὀργανωμένη βία μεταβάλλεται εἰς καθεστὼς πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν μὲ νόμους προστατεύοντας τὰ ἄτομα, διὰ νὰ ἐργάζωνται ὅμως ταῦτα χάριν τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐξουσίας. Ἐδῶ ἐκφράζονται τώρα αἱ ρεαλιστικαί, ὅπως λέγομεν σήμερον, ἀντιλήψεις τοῦ Θουκυδίδου, τὰς ὁποίας καταπολεμεῖ καὶ ἀνασκευάζει ὁ Πλάτων εἰς τοὺς διαλόγους του Γοργίαν, Πολιτείαν, Πρωταγόραν κ. τ. λ., τὰς ὁποίας ὅμως ἀποδίδει καὶ υἱοθετεῖ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅταν πάλιν ἐπεκράτῃ κρίσις πνευματική, ὁ περίφημος Ἀγγλος φιλόσοφος Χόμς εἰς τὸ σύγγραμμά του «ὁ Λεβιάθαν». Τὰς «ἐπὶ ρητοῖς γέραςι πατρικῆς βασιλείας», λέγει ὁ Θουκυδίδης, διαδέχονται «τυραννίδες ἐν ταῖς πόλεσιν», ὅταν τὸ κράτος καθίσταται δυνατώτερον καὶ πλουσιώτερον οἰκονομικῶς.

Αἱ τυραννίδες κατὰ περιστάσεις (Πεισιστρατίδαι) προκαλοῦν στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις, αὗται φέρουν ἄλλας διαμορφώσεις εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστὼς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχή, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρουν, ὅτι δηλαδή τὴν βασιλείαν διαδέχεται ἡ τυραννία, ταύτην ἡ ὀλιγαρχία, ταύτην ἡ ὀχλοκρατία καὶ ταύτην πάλιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ τυραννία, διότι κατὰ τὴν δημοκρατίαν καὶ ὀχλοκρατίαν, κάποιος εὐρίσκεται πάντοτε, ὁ ὁποῖος τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς λαϊκῆς μάχης καὶ κυριαρχεῖ. Ὡς κινητήριον μοχλὸν τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ πολιτείᾳ ἀναγνωρίζει ὁ Θουκυδίδης τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, τὰς ναυτικὰς δυνάμεις καὶ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν θαλασσῶν καὶ τὴν ἔκτασιν τὴν ἐδαφικὴν τῆς ἐπικρατείας. Μία πολιτεία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γινομένη καὶ ἐξελισσομένη δὲν εἶναι στατική, εἰρηνικὴ δηλαδή, ἀλλὰ δυναμικὴ, χαρακτηριζομένη διὰ τῶν ἀγώνων ἐπικρατήσεως εἴτε πρὸς τὰ ἔξω εἴτε πρὸς τὰ ἔσω, ὅταν πρόκειται περὶ ἐσωτερικῶν ζητημάτων.

Αὐτὰ συμβαίνουν καὶ θὰ συμβαίνουν πάντοτε, λέγει ὁ Θουκυδίδης, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος, καὶ τὰ ἐλατήρια τῶν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων του εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ τύχαι τῶν λαῶν, ὅπως καὶ τῶν ἀτόμων, ἐπαναλαμβάνονται καθὼς καὶ εἰς τὴν φύσιν διὰ τῆς σχέσεως αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται μὲ ἰδανικά, ἀλλὰ μὲ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τῆς ἐπικρατήσεως. Ἰδανικὰ δημιουργεῖ ἀργότερον. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα τοῦ Θουκυδίδου δὲν συμφωνοῦν πρὸς τὰς νεωτέρας θεωρίας, εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὰ τῶν σκέψεων του, διότι προδίδουν τὴν προσπάθειάν του νὰ εὕρῃ νόμους καὶ κανόνας, οἱ ὁποῖοι ὡς αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα νὰ διέπουν τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τὸ ὅτι διὰ τῆς ἐξιστορήσεως τῶν γεγονότων θέλει νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐξέλιξιν τούτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὡς ἀναγκαῖα καὶ ἀναπόφευκτα. Μία ἀνάγκη καὶ τυφλὴ μοῖρα κανονίζει τὰ πάντα εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Νὰ ἔγραφεν ἄρα γε αὐτὰ ὁ Θουκυδίδης ὑπὸ τὴν δυσάρεστον ἐπίδρασιν τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου ἢ ἐκ πεποιθήσεως, τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει ἀπὸ τὰς θεωρίας καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν σοφιστῶν; Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, μὲ τὸ νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀνωτέρας τάσεις, διαθέσεις καὶ ἀνώτερα ἰδεώδη, ἀντιπροσωπεύει διὰ τὴν ἐποχὴν του τὴν ὀλιστικὴν καὶ ρεαλιστικὴν ἀποψιν μὲ ὅλας τὰς ἐλλείψεις ταύτης καὶ μὲ τὸ μόνον πλεονέκτημα, ὅτι οὕτω βλέπων καὶ κρίνων τὰ πράγματα, δὲν παρεσύρθη ἀπὸ θεωρίας ἀνταποκρινομένης εἰς πόθους ἀτομικοῦς ἀπλῶς. Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν θέσιν του ὡς πρὸς τὰ πράγματα ὀφείλει καὶ τὸ ὅτι κατώρθωσε νὰ ὑπερβῇ εἰς τὴν ἱστορίαν τὰ ὅρια τοῦ Ἡροδότου καὶ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν καὶ νὰ τάμῃ νέαν ὁδὸν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐρευναν καὶ κρίσιν, τὴν ὁδὸν ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὴν συγγραφὴν ἐπιστημονικῆς ἱστορίας πολιτικῆς. Ἡ κατὰ Θουκυδίδην ἱστορία δὲν εἶναι εὐχάριστον καὶ διασκεδαστικὸν ἀνάγνωσμα. Ἀπὸ τὸν ἀναγνώστην του ἀπαιτεῖ ὁ Θουκυδίδης ἐμβάθυνσιν καὶ κρίσιν. Δὲν διδάσκει δογματικῶς ὁ Θουκυδίδης. Θέτει πρὸ τοῦ μελετητοῦ τὰ γεγονότα, τοὺς λόγους καὶ τὰς ἰδικὰς του σκέψεις καὶ ἀφήνει τοῦτον νὰ ἐξάγῃ μόνος του συμπεράσματα καὶ νὰ σχηματίσῃ ἀντιλήψεις. Πολλὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἀναγινώσκῃ μετὰ τῶν γραμμῶν, καὶ ἀπὸ τὰς δημηγορίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν θέσιν τοιαύτην, ὁποῖαν καὶ ὁ χορὸς εἰς τὰ δράματα, ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξάγῃ γενικὰς θεωρίας περὶ πολιτείας καὶ κοινωνίας. Αἱ δημηγορίαι ἀποδίδουν χαρακτηριστικῶς καὶ κατ' ἰδιότυπον τρόπον τὰς σκέψεις καὶ ἰδεολογίας τῶν διμιλούντων, ὅπως ἀπῆτει τοῦτο ἢ περιστάσεις, κατὰ βάθος ὅμως ἐκφράζουν τὰς σκέψεις καὶ ἀντιλήψεις

αὐτοῦ τοῦ Θουκυδίδου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς σοφιστικῆς ἀντιλογίας, ὁμιλοῦν εἰς αὐτὰς δύο ἀντίπαλοι πάντοτε (Κερκυραῖοι-Κορίνθιοι, Κορίνθιοι-Ἀθηναῖοι, Ἀρχίδαμος-Σθενελάδας, Νικίας-Ἀλκιβιάδης, Κλέων-Διόδοτος, Πλαταιεῖς-Θηβαῖοι) φέροντες ἐπιχειρήματα καὶ ἐπικρίνοντας ἢ ἀναιροῦντες τὰ λεγόμενα ὁ εἷς τοῦ ἄλλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰς δύο ἀπόψεις διὰ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ σχηματίσῃ ἰδικὰς του γνώμας καὶ ἀντιλήψεις.

Παρὰ τὰς θεωρίας περὶ γενέσεως καὶ ἐξελίξεως κοινωνίας καὶ πολιτείας, τὰς ὁποίας ἐκθέτει εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Ἱστορίας του, ὁ Θουκυδίδης ἔχει καὶ γνώμας καὶ σκέψεις περὶ τελειότερας καὶ ἰδεώδους κατ' ἄνθρωπον πολιτείας, διότι ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι αὕτη, ἂν καὶ γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ ἀπὸ τὴν τάσιν πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως καὶ πρὸς ἐπικράτησιν, ἐν τούτοις σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τῆς ἐξελίξεως μορφώνει ἰδεώδη καὶ ἀρχὰς ἠθικάς, τὰς ὁποίας ἐκφράζει καὶ ἐπιβάλλει διὰ τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν. Τὰς σκέψεις του περὶ τελειότερας καὶ ἰδεώδους πολιτείας ἐκφράζει εἰς τὰς δύο δημηγορίας τοῦ Περικλέους, εἰς τὸν ἐπιτάφιον δηλαδὴ (Θουκ. II 35-46) καὶ εἰς τὴν τελευταίαν δημιουργίαν τούτου (Θουκ. II 60-64), ὅπου ὁ Περικλῆς ἀπολογεῖται, δικαιολογεῖ τὴν πολιτικὴν του καὶ ἐνθαρρύνει τὸν λαόν. Εἰς αὐτὰς τὰς δύο δημηγορίας ἡ ἰδεώδης καὶ εὐτυχὴς πολιτεία παριστάνεται ἐξαρτωμένη ἀπὸ δύο κυρίως παράγοντας: ἀπὸ τοὺς καταλλήλους νόμους καὶ τὴν τελείαν συγκρότησιν, ὅπου πρέπει νὰ ἀποκλείηται πάντως ἡ ἀπολυταρχία καὶ ἡ ὀχλοκρατία, καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐφαρμόζῃ τοὺς νόμους αὐτοὺς. Τὴν εἰκόνα τελείας πολιτείας παριστάνει εἰς τὸν ἐπιτάφιον μὲ τὴν περιγραφὴν ἐνὸς πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν πραγματικότητά πολὺ ὀλίγην, ἂν μὴ οὐδεμίαν, σχέσιν εἶχεν. Τὴν ἰδεώδη προσωπικότητα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ κυβερνήτου βλέπει εἰς τὴν ἐξιδανικευμένην προσωπικότητα τοῦ Περικλέους. Φαίνεται δὲ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐνδείξεις, ὅτι αἱ δύο αὐταὶ δημηγορίαι ἐγράφησαν ἀργότερον.

IV

Ἡ ὁργάνωσις καὶ συγκρότησις τῆς πολιτείας κατὰ τὸν ἐπιτάφιον πρέπει νὰ βασίζεται εἰς τὴν διὰ καταλλήλων νόμων ἐναρμόνισιν τῶν ἀνθρωπίνων τάσεων καὶ ἀδυναμιῶν, τῶν ὑπαρχουσῶν ἀντιθέσεων, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος. Ἐλευθερία καὶ ἰσότης τῶν πολιτῶν νὰ συνδυάζονται πρὸς τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ πρὸς τὴν ἀπαιτούμενην διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον τάξιν. Οἱ νόμοι, γραπτοὶ καὶ ἄγραφοι, πρέπει νὰ εἶναι ἀπολύτως σεβαστοί, «ἐπ' ὠφελίᾳ τῶν ἀδικουμένων», «αἰσχύνῃ ὁμολογουμένην φέροντες». Κυρίως πρέπει νὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν παιδείαν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν, εἰς τὴν καλλιέργειαν ἀνωτέρου πολιτισμοῦ («φιλοσοφεῖν ἄνευ μαλακίας καὶ φιλοκαλεῖν μετ' εὐτελείας»), εἰς τὴν οἰκονομικὴν εὐεξίαν καὶ αὐτάρκειαν «καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην». Μία τοιαύτη πολιτεία, ὅχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ζηλεύῃ καὶ νὰ ἀπομιμῆται τὰ καθεστῶτα καὶ τοὺς νόμους ἄλλων «τοὺς τῶν πέλας», ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποτελῇ ὑπόδειγμα διὰ τοὺς ἄλλους. Τὸ ὄνομα μίᾳς τοιαύτης πολιτείας, ἐπειδὴ ἡ κυβερνήσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ ὄχι ἀπὸ ὀλίγους, εἶναι δημοκρατία, πάντως ὅμως πρέπει νὰ κυβερνοῦν καὶ ἄρχουν οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν. Διὰ τῶν νόμων ἐξασφαλίζεται εἰς ὅλους τοὺς πολίτας ἰσότης κατὰ τὰς ἀτομικὰς τῶν σχέσεις καὶ συναλλαγὰς, ὅταν ὅμως πρόκειται περὶ ἐκλογῆς εἰς δημόσια ἀξιώματα, τότε ἐκτιμᾶται

ἕκαστος διὰ τῆς ἰδίας ἀτομικῆς του ἱκανότητος καὶ ἀξίας. Οὐδεὶς ἔχων ἀτομικὴν ἀξίαν καὶ δυνάμενος νὰ προσφέρῃ σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πόλιν πρέπει νὰ ἐμποδίζεται εἰς τοῦτο λόγῳ κοινωνικῆς του ἀφανείας ἢ πενίας. Ἡ ἐργασία καὶ τὸ ἐμπόριον, δι' οὗ «ἐπεσέρχεται ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα», πρέπει νὰ συντείνουν εἰς τὴν οἰκονομικὴν εὐτυχίαν τοῦ συνόλου καὶ εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγηται ἡ πενία, ἡ ὁποία ναὶ μὲν καθ' ἑαυτὴν δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται τι τὸ αἰσχρὸν, τὸ νὰ μὴ προσπαθῇ ὅμως κανεὶς νὰ «διαφεύγῃ» αὐτήν, πρέπει νὰ θεωρῆται αἰσχιστον. Ὁ πλοῦτος πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων καὶ ὄχι διὰ τὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὴν κομπορρημοσύνην. Ὅχι δὲ μόνον ὑποχρέωσις πρέπει νὰ φέρουν οἱ πολῖται, ἀλλὰ καὶ εὐκολίας καὶ ἀπολαύσεις πρέπει νὰ ἔχουν ἐκ μέρους τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λαμβάνηται πρόνοια, ὥστε νὰ ἔχουν ἀναπαύσεις τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοὺς κόπους. Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοῦνται οἱ ἀγῶνες, αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ πανηγύρεις, αἱ δημόσια θυσίαι καὶ ὅ,τι ἄλλο κάμνει τὸν βίον τερπνὸν χωρὶς νὰ προκαλῇ τὴν μαλθακότητα. Τοῦτο δέ, διότι οἱ πολῖται πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε καὶ ἔτοιμοι νὰ ὑπερασπίζωνται τὴν πατρίδα τῶν διὰ τῶν ὀπλῶν χωρὶς προηγουμένως νὰ προετοιμαζῶνται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διὰ μακρῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ βίου ἐν στρατοπέδῳ. Ἡ ἄμυνα τῆς πατρίδος πρέπει νὰ βασίζεται ὄχι εἰς πολεμικὰς προετοιμασίας καὶ εἰς τὴν στρατοκρατίαν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ εἰς τὴν προσωπικὴν ἀνδρείαν ἐκάστου. Ὁ πολίτης ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ κοινὰ καὶ πολιτικά πράγματα τόσον, ὅσον ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὰ ἀτομικά του ζητήματα. Ὁ μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ κοινὰ πράγματα πολίτης δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται φιλήσυχος ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἄχρηστος. Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς πρὸς ἄλλας πολιτείας πρέπει ἡ τοιαύτη πολιτεία νὰ ἀποκτᾷ φίλους ὄχι εὐεργετούμενη, ἀλλὰ εὐεργετοῦσα, διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εὐεργετεῖ εἶναι πάντοτε ἀσφαλέστερος φίλος ἀπὸ τὸν εὐεργετούμενον. Ἐν γένει ἡ πολιτεία πρέπει νὰ εἶναι εἶδος σχολείου μορφώσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ καθεὶς δὲ ἀπὸ τοὺς πολίτας τῆς νὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐστροφίαν καὶ χάριν νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὰ πολλαπλὰ καθήκοντά του.

V

Τὸν τύπον τῆς κυβερνώσης προσωπικότητος, ἡ ὁποία θὰ ἦτο κατάλληλος νὰ προΐσταται μίᾳς τοιαύτης πολιτείας καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τοὺς νόμους, μᾶς δίδει ὁ Θουκυδίδης μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Περικλέους (Θουκ. II, 65), ὁ ὁποῖος ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης ἐκυβέρνησεν ὅπως ἔπρεπε καὶ ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ τὴν πολιτείαν μεγάλην καὶ τελείαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου, τὸν ὁποῖον εἶχε προΐδει, διότι «τὸ κυβερνᾶν ἐστὶ πρόνοειν», ἔκαμεν χρῆσιν κατάλληλον τῆς δυνάμεως, διὰ τοῦ ὅτι μετὰ συνέσεως καὶ σκοπιμότητος ἐκάνονίζε τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς συμμάχους καὶ πρὸς τὰς ὑπηκόους πόλεις καὶ διὰ τῶν κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν δυνάμεων εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ὑπεροπλίαν καὶ πρωτοβουλίαν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις. Ἰδιότηας εἰς τὸν Περικλέα καὶ τὸν ἰδεώδη πολιτικὸν ἄνδρα ἀναγνωρίζει ὁ Θουκυδίδης τὰς ἐξῆς: Τὴν ἱκανότητα νὰ διαγινώσκῃ τί πρέπει νὰ γίνῃ καὶ νὰ πείθῃ καὶ διαφωτίζῃ περὶ τούτου τοὺς ἄλλους. Νὰ ἀγαπᾷ ἐξαιρετικῶς τὴν πατρίδα καὶ νὰ εἶναι ἀνώτερος χρημάτων. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γνωρίζει μὲν τὰ δέοντα, δὲν δύναται δὲ ἢ δὲν θέλει νὰ διαφωτίσῃ περὶ αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν μοῖραν μὲ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει

αντιληφθῇ τί πρέπει νὰ γίνη. "Οστις πάλιν ἔχει τὰ δύο αὐτὰ προσόντα, δὲν εἶναι ὅμως φιλόπατρις, δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὁμιλῇ ὅπως πρέπει. Ἐὰν δὲ εἶναι καὶ φιλόπατρις, δὲν εἶναι ὅμως ἀνώτερος χρημάτων, τότε ὅλα εἶναι δυνατόν νὰ θυσιάζονται διὰ τὸ χρῆμα. Ὁ πολιτικός πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος δράσεως, αποφασιστικός καὶ συγχρόνως ὀξύδους καὶ ὀξυδερκής, νὰ ἔχη συναισθησὶν καὶ συνειδησὶν τῆς ἰδίας ἀξίας καὶ εἰς τὸν ἀτομικὸν τοῦ βίον νὰ εἶναι ἀξιοπρεπὴς καὶ σοβαρός. Πρὸς τὴν ρητορικὴν δεινότητα νὰ συνδυάζῃ τὴν ἱκανότητα τοῦ νὰ καθοδηγῇ καὶ νὰ ἐπιβάλληται εἰς τὰ πλήθη, χωρὶς νὰ ἀγῆται καὶ νὰ φέρεται ἀπὸ αὐτὰ ἢ νὰ ἀναγκάζεται νὰ τὰ κολακεύῃ. Τὸυναντίον μάλιστα, κατὰ περιστάσεις νὰ εἶναι εἰς θέσιν καὶ νὰ δύναται νὰ ἀντιτίθεται εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πλήθους, νὰ πατάσῃ τὴν θρασυτητα, καὶ ὅταν παρουσιάζονται συμπτώματα λιποψυχίας καὶ ἀποθαρρύνσεως νὰ εἶναι ἐπίσης εἰς θέσιν καὶ νὰ γνωρίζῃ νὰ ἐμπνέῃ θάρρος καὶ ἐλπίδας. Ὁ ἀτομικὸς βίος μιᾶς τοιαύτης προσωπικότητος, πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Δὲν πρέπει νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὸ πλῆθος συχνά, οὔτε νὰ λαμβάνῃ τὸν λόγον παντοῦ καὶ πάντοτε. Μία τοιαύτη προσωπικότης κάμνει τὴν «λόγῳ» δημοκρατίαν νὰ εἶναι «ἐργῳ» «τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή». Αὕτῃ μετὰ τῶν Νόμων καὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς μορφώσεως τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ τὴν δημοκρατίαν ἀπὸ τοῦ κινδύνου νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς τυραννίαν ἢ εἰς ὀχλοκρατίαν. Δὲν κάμνει λόγον ὁ Θουκυδίδης, ὅπως βλέπομεν, περὶ ἄλλης ἀρχῆς, περὶ Ἀρείου Πάγου κλπ. ὁ ὁποῖος εἶχε καταργηθῇ προηγουμένως ἀπὸ τὸν Ἐφιάλτην ὡς θεσμός περιττός καὶ ἐμποδίζων μᾶλλον τὰς κυβερνήσεως προσωπικότητας εἰς τὸ ἔργον τῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐφοβεῖτο διὰ τὴν δημοκρατίαν, τὸ νὰ μὴ περιέλθῃ δηλαδὴ ἡ διαχείρισις τῶν κοινῶν εἰς ἀκαταλλήλους καὶ ἀνικάνους προσωπικότητας, ἐπῆλθε μοιραίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους, ὅτε ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν οἱ Κλέωνες καὶ οἱ Ἀλκιβιάδαι. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἄλλωστε αὐτὴν τὴν τροπὴν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῶν Ἀθηναίων νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν, ὅτε ἐξῆρε τὰ προσόντα τοῦ Περικλέους ὡς ἰδεώδους πολιτικοῦ, διότι ὁ Περικλῆς ἱστορικῶς κρινόμενος εἶχεν εἰς τὸ παθητικόν του πολλὰ, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς τὸν ἰδεώδη πολιτικόν. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν σημαίνει καὶ ὅτι ἦτο κοινὸς ἄνθρωπος ὁ Περικλῆς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὰς ρεαλιστικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Θουκυδίδου, δύο πράγματα ἀπητοῦντο διὰ τὴν σύστασιν καὶ λειτουργίαν ἐνὸς τελείου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος: ὁ Νόμος καὶ ἡ ἐφαρμοζούσα τοῦτον προσωπικότης.

VI

Καὶ τώρα καιρὸς εἶναι πλέον νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὸν Πλάτωνα. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνατραφῇ καὶ ζήσῃ μετὰ τὰς ἀριστοκρατικὰς παραδόσεις τῶν παλαιότερων Ἀθηναίων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ρεαλιστικὰς ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐπικρατήσῃ μετὰ τὴν παρακμὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀνεπτύχθη ὁ πόθος μιᾶς πολιτείας ἰδεώδους, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸ ἀπολύτως ἀγαθὸν καὶ πρέπον. Τὴν τοιαύτην πολιτείαν τοῦ περιγράφει εἰς τὸ ἔργον του, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ τίτλον: «Πολιτεία Πλάτωνος». Ἀργότερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του, διὰ τῶν «Νόμων» τοῦ ἔγραψε καὶ νέαν πολιτείαν, ἐπειδὴ τὴν πρώτην ἐθεώρει μόνον «εἰς θεοὺς προσήκουσαν», ἐνῶ ἡ κατὰ νόμους πολιτεία ἔπρεπε νὰ παρουσιάζῃ πολίτευμα δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἀνθρώπινον κοινωνικὸν βίον. Εἰς ἕνα διάλογόν του «Πολιτικόν» ὀνομαζόμενον, προσπαθεῖ

ἐπίσης νὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν τύπον τῆς πολιτικῆς καὶ κυβερνήσεως προσωπικότητος.

Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι δυνατόν νὰ ζήσῃ, νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ καταστῇ εὐδαιμόν, μόνον εἰς συμβίωσιν μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὀργανωμένην. Τοῦτο, διότι εἶναι «πολλῶν πραγμάτων ἐνδεής» καὶ ἀνίκανος νὰ ἀνταποκριθῇ καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας του: τροφῆς, ἐνδυμασίας, κατοικίας κ. τ. λ. ἄνευ τῆς βοήθειας καὶ συνδρομῆς ἄλλων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν συνεργάζεται πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ σχηματίζει κοινωνίαν (πόλιν), ὅπου ἕκαστος ἐκτελεῖ ἓν ἔργον καὶ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του δίδει εἰς τοὺς ἄλλους καὶ λαμβάνει παρὰ τούτων ὅ,τι ἔχει ἀνάγκην. Μετὰ τὴν θεραπείαν αὐτῆν τῶν ὕλικῶν ἀναγκῶν παρουσιάζονται καὶ ἄλλαι πνευματικαὶ τοιαῦται καὶ δημιουργοῦνται καὶ ἔθιμα καὶ ἥθη, τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς πλήρη ὀργάνωσιν καὶ συγκρότησιν πολιτείας ἀνθρώπων, δι' ἄρχων καὶ νόμων κανονιζούσης τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις ἐκάστου ἀτόμου καὶ περιορίζουσας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν αὐθαίρεσιν τοῦ ἰσχυροτέρου. Σκοπὸς τῆς οὕτω ὀργανωμένης κοινωνίας καὶ πολιτείας εἶναι ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν. Ἐπιτυγχάνεται δὲ καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ εὐδαιμονία αὕτῃ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀρμονίας μετὰ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τὸ νὰ «πράττῃ δηλαδὴ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ». Ὅπου δὲν ἐπικρατεῖ τοιαύτη δικαιοσύνη ὡς ἀρμονία καὶ ὅπου δίκαιον θεωρεῖται τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου (τοῦ ἡγεμόνος) ἢ τοῦ ἀσθενεστέρου (τοῦ ὀχλου), ἐκεῖ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ εὐδαιμονία, ἐκεῖ λαμβάνουν χώραν κατ' ἀνάγκην στάσεις, ἀγῶνες πρὸς ἐπικράτησιν, ταραχαὶ καὶ κρίσεις, διὰ τῶν ὁποίων ταχεῖα ἐπέρχεται ἡ καταστροφή καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτειακὴ διάλυσις. Παραδείγματα εἶναι διὰ τὸν Πλάτωνα ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Κνωσσός, αἱ ὁποῖαι ἐλλείψει τοιαύτης δικαιοσύνης παρήκμασαν καὶ κατεστράφησαν, ὅπως καὶ αἱ πολιτεῖαι τῶν Περσῶν. Ὡς τοιαῦτα παραδείγματα ἀναφέρει ἐπίσης καὶ τὰ συμβαίνοντα εἰς δημοκρατουμένας πολιτείας, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἀρμονικὴ δικαιοσύνη, καὶ «αἱ ἀρχαὶ γίνονται περιμάχητοι», ὅποτε οἱ νικῆσαντες ἰδιοποιῶνται καὶ κατέχουν τὴν ἀρχὴν καὶ προσπαθοῦν νὰ κρατήσουν αὐτὴν ἐπ' ἀπειρον φροντίζοντες νὰ καταστρέψουν τοὺς ἀντιπάλους τῶν. «Αὐταί, λέγει ὁ Πλάτων, δὲν εἶναι πολιτεῖαι καὶ οἱ νόμοι τῶν δὲν ἀξίζουν διὰ νὰ ἔχουν τὸ ὄνομα αὐτό, ἐφ' ὅσον δὲν ἀφοροῦν εἰς τὸ σύνολον τὸ κοινωνικόν. (Νόμ. 636, 714-715).

Ἐπειδὴ δικαιοσύνην, ὡς ἐννοεῖ αὐτὴν ὁ Πλάτων, μόνον οἱ γνωρίζοντες αὐτὴν φιλόσοφοι εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόζουν, διὰ τοῦτο οἱ ἄρχοντες καὶ κυβερνήται πρέπει νὰ εἶναι σοφοί, φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι μόνον ἐπίσης γνωρίζουν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀνατρέφονται καὶ παιδεύονται οἱ πολῖται διὰ νὰ ἐφαρμόζῃται εἰς αὐτοὺς αὐτοῦ τοῦ εἶδους δικαιοσύνη καὶ ἀρμονία. Ἡ πολιτεία δὲν πρέπει νὰ εἶναι στρατῶν, ἀλλὰ παιδαγωγείον, διότι ἀπὸ τὴν ἀνατροφήν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν ἐξαρτᾶται κυρίως ἡ τύχη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ἡ εὐτυχία ἐν καιρῷ εἰρήνης.

Ἡ ὑπαρξὶς καὶ συντήρησις τῆς πολιτείας ἀπαιτεῖ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τρία τινά: τὸ ἀρχεῖν καὶ κυβερνᾶν, τὸ ἀμύνεσθαι κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τὸ συντηρεῖσθαι οἰκονομικῶς καὶ ὕλικῶς. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀναλαμβάνοντες τὰ ἔργα αὐτὰ πολῖται διακρίνονται ἀναλόγως εἰς ἄρχοντας, εἰς φύλακας (στρατιωτικούς) καὶ εἰς γεωργοὺς, τεχνίτας καὶ ἐμπόρους. Οἱ ἄρχοντες ἐκλέγονται ἀπὸ τοὺς φύλακας, ὅταν οὗτοι παρουσιάζουν τὴν πρὸς τὸ ἀρχεῖν ἀρετὴν καὶ ἱκανότητα, ὅταν δηλαδὴ διακρίνονται διὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς συνέσεώς των. Οἱ φύλακες ἀποτελοῦν τὴν τάξιν τῶν διακρινομέ-

νων διὰ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν πολιτῶν καὶ εἶναι ἀφωσι-
μένοι μόνον εἰς τὴν φύλαξιν τῆς πόλεως. Δὲν ἔχουν ἰδίαν περιουσίαν,
οὔτε οἰκογένειαν, ὅπως καὶ οἱ ἄρχοντες, διάγουν βίον στρατοπέδου καὶ
συσσιτοῦν. Αἱ γυναῖκες αὐτῶν εἶναι κοιναὶ καὶ τὰ τέκνα κοινά, ἀνατρέ-
φονται δὲ ἀπὸ τὴν πολιτείαν. Ὅλοι οἱ ἄλλοι πολῖται, οἱ ὅποιοι δὲν
παρουσιάζουν τὰ προσόντα αὐτὰ (τὰς ἀρετὰς) ἐπιδίδονται εἰς τὴν καλ-
λιέργειαν τῆς γῆς, εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ συνειφέ-
ρουν εἰς τὴν διατροφήν καὶ συντήρησιν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων.
Αἱ τάξεις αὐταί, χαρακτηριζόμεναι καὶ ὡς χρυσοῦν, ὡς ἀργυροῦν καὶ
ὡς χαλκοῦν γένος, δὲν εἶναι μόνιμοι καὶ κληρονομικαί. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ
τὰ ἀτομικὰ προσόντα ἐκάστου ἀτόμου νὰ τοποθετηθῇ κατὰ τὴν κρίσιν
τῶν ἀρχόντων εἰς ταύτην ἢ εἰς ἐκείνην ἀπὸ τὰς τρεῖς τάξεις. Διὰ νὰ
ὑπάρχουν ὅμως πολῖται μὲ τοιαύτας ἀρετὰς καὶ κατάλληλα προσόντα,
πρέπει νὰ φροντίζῃ ἡ πολιτεία ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀνατροφήν τῆς νεότητος
ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γέννησιν καὶ καταγωγὴν ἀπὸ καταλλήλους
γονεῖς. Διὰ τοῦτο ὁ γάμος πρέπει νὰ εἶναι σπουδαῖον μέλημα τῆς πολι-
τείας, ὅπως ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἔχουν τὴν ἀπαιτούμενην σωματικὴν, πνευμα-
τικὴν καὶ ἠθικὴν υἱεῖαν. Ὁ γάμος εἶναι ἐπιβεβλημένος καὶ ὑποχρεωτι-
κός. Οἱ ἄγαμοι φορολογοῦνται περισσότερο καὶ δὲν ἀπολαύουν τιμῶν,
ὅπως συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Σπάρτην. Διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ πολίτευμα
ἀπὸ παντὸς κινδύνου ἀνατροπῆς καὶ νὰ παραμένουν οἱ πολῖται πιστοὶ
εἰς αὐτό, ἐφαρμόζει ὁ Πλάτων τὸ μέτρον ταυτισμοῦ τῶν συμφερόντων
τοῦ ἀτόμου πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας μὲ τὴν κοινοκτημοσύνην,
μὲ τὰ συσσίτια, μὲ τὴν ἀπαγόρευσιν νὰ πλουτίσῃ κανεὶς καὶ μὲ τὸ νὰ
εἶναι ὑποχρεωμένος πᾶς τις τὸ ἐπὶ πλέον ἐνὸς ποσοῦ ἀπὸ τὰ κέρδη
καὶ εἰσοδήματά του νὰ δίδῃ εἰς τὴν πολιτείαν. Αὐτὰ καὶ ἄλλα μέτρα, τὰ
ὅποια φαντάζεται διὰ τὴν πολιτείαν του, ὅπως ἡ κοινογαμία καὶ ἡ κατάρ-
γησις τῶν μύθων καὶ παραδόσεων, τὸν ἀναγκάζουν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι
μία τοιαύτη πολιτεία εἶναι ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, ὅτι ὅμως «ἐν οὐρα-
νῷ ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίσειν» (Πολι-
τεία 592 θ). Διὰ τούτων, ὅπως καὶ ὁ Πυθαγόρας, θέλει νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Θεὸς
διὰ τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπικρατοῦσης τάξεως ὑποδείκνυει εἰς τὸν ἀνθρω-
πον ὡς κοινωνίαν καὶ ὡς ἄτομον, τὸν τρόπον καὶ τὸ μέτρον νὰ κανονίζῃ
καὶ ρυθμίζῃ τὰ καθ' ἑαυτόν. Εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπικρατεῖ σοφωτάτη θεία
διάταξις, διότι ἕκαστος ἀστὴρ εἰς τὴν ὅλην κίνησιν διατηρεῖ τὴν ἀτομικότη-
τά του καὶ συγχρόνως συντελεῖ εἰς τὴν ἁρμονίαν τοῦ κόσμου ὡς συνδόλου.
Ἡ ἁρμονία αὕτη, τὸ «νὰ πράττῃ ἕκαστος οὐράνιον σῶμα τὰ αὐτοῦ» εἶναι
ἀκριβῶς ἡ διὰ τὴν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν συμβίωσιν ἀπαιτου-
μένη δικαιοσύνη, ἡ προέλευσις τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτει τὴν θεῖαν σοφίαν
καὶ βούλησιν, ἥτις κυβερνᾷ τὸ σύμπαν. Ἐὰν λοιπὸν πρόκειται νὰ ἐπικρα-
τήσῃ καὶ εἰς τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων ἡ αὕτη τάξις καὶ ἁρμονία,
αὐτοῦ τοῦ εἶδους δικαιοσύνης ἀπὸ κυριαρχοῦντα νοῦν πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ
καὶ νὰ τηρῇται. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν
μεγάλῳ ἔχει δοθῇ ἡ ἁρμονικὴ αὕτη διάταξις, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἄτο-
μον ἐκ Θεοῦ ὑπάρχει ἡ αὕτη ἀρχή, ἐφ' ὅσον πᾶς ἄνθρωπος ἔχει νοῦν,
ὁ ὅποιος πρέπει νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ κυβερνᾷ θυμικόν, βούλησιν δηλαδὴ, ἢ
ὅποια πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὸν νοῦν ὡς ἀνωτάτην ἀρχήν, καὶ ἐπιθυμητι-
κόν, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν καὶ νὰ
συμβιβάζεται πάντοτε πρὸς τὰς κελεύσεις τούτων. Μεταξὺ διανοήσεως,
βουλήσεως καὶ ἐπιθυμιῶν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ τηρῇται ἡ αὕτη σχέ-
σις, ἡ ὁποία ὑπάρχει καὶ μεταξὺ ἀρχόντων, φυλάκων καὶ ἐργαζομένων
ἐν τῇ πολιτείᾳ, διὰ τῆς ἀνατροφῆς δὲ καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἐξασφα-
λίζεται ἡ τοιαύτη σχέσις, οὕτω, ὥστε ὁ νοῦς καὶ ἡ διανόησις νὰ ἀποτε-

λοῦν τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος. Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐκπαιδευθῇ καὶ
ἀνατραφῇ ὅπως πρέπει, καὶ ἡ διανοητικὴ του δύναμις μείνῃ ἀσθενής, τότε
τὸ κέντρον τοῦ βάρους περιέρχεται εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ ἡ διανόησις καὶ
ἡ βούλησις ἐξυπηρετοῦν τότε τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς κατωτέρας τάξεις
καὶ ὁρμάς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἄνθρωπος ἐκπίπτει τῆς ἀξίας του
καὶ κατέρχεται εἰς τὴν βαθμίδα τῶν κατωτέρων ὄντων.

Αὐτὰ περίπου ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας
τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλὰ διὰ τῶν «Νόμων», ὅπως εἶπομεν, ἐγκαταλείπει
τὰς ἀντιλήψεις περὶ ἰδεώδους καὶ θείας πολιτείας καὶ προσπαθεῖ νὰ πα-
ρουσιάσῃ μίαν πολιτείαν μᾶλλον ἐφαρμόσιμον εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων.
Τὸ κατὰ τοὺς «Νόμους» πολίτευμα διαφέρει ἀπὸ τὸ εἰς τὴν «Πολιτείαν»
περιλαμβανόμενον κατὰ τὸ ὅτι εἰς μὲν τὴν Πολιτείαν ἔχομεν πολίτευμα
ἀπολυταρχικόν, εἰς πολλὰ σημεῖα ὅμοιον καὶ πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς
Σπάρτης, εἰς δὲ τοὺς Νόμους μᾶλλον ἀριστοκρατικόν πολίτευμα, ὑπὸ
τὴν ἐννοίαν νὰ κυβερνοῦν οἱ ἄριστοι ἐπὶ τῇ βάσει Νόμων. Βάσεις τοῦ
πολιτεύματος κατὰ τοὺς Νόμους εἶναι: ἡ κατάλληλος νομοθεσία καὶ αἱ
ἐφαρμοζούσαι ταύτην προσωπικότητες, ἡ φρόνησις καὶ σύνεσις τούτων καὶ
ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ πολίτευμα ἐκ μέρους τῶν κυβερνωμέ-
νων, «ἡ ἐλευθερία τε καὶ φιλία μετὰ φρονήσεως». Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπικρά-
τησις τῆς φρονήσεως διὰ τῶν ἀρχόντων δίδει μᾶλλον ἀπολυταρχικόν
χαρακτῆρα εἰς τὸ πολίτευμα, ἡ δ' ἐπικράτησις τῆς φιλίας καὶ τῆς ἐλευ-
θερίας κάμνει τοῦτο μᾶλλον λαοκρατικόν, εἰς τρόπον ὥστε ἐν δεδομένῃ
περιστάσει νὰ καταντᾷ εἰς τυραννίαν ἢ ὀχλοκρατίαν, διὰ τοῦτο πρέπει
νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ μέση μεταξὺ ἀπολυταρχίας καὶ λαοκρατίας ὁδός,
«μοναρχικῆς καὶ δημοκρατικῆς πολιτείας μεσεύειν τὴν πολιτείαν» (Νόμ.
756). Ἡ ἀπόλυτος μοναρχία, ὅπως φανερῶναι τὸ πολίτευμα τῶν Περ-
σῶν, καὶ ἡ ἀπόλυτος λαοκρατία, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐν Ἀθή-
ναις ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν, δὲν ἐξασφαλίζουν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς
δικαιοσύνης, τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ δὲν ἀποτελοῦν παρά-
γοντα εὐδαιμονίας (Νόμ. 757α, κ. ἐ.). Διὰ τοῦτο ἄριστον πολίτευμα εἶ-
ναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον προκύπτει ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν πλεονεκτημά-
των μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποφυγὴν τῶν μειονε-
κτημάτων αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον πραγματοποιεῖται ὅταν ὡς ἄρχοντες
ἐκλέγωνται οἱ ἄριστοι ἐκ τῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι νὰ συνδυάζουν πνευμα-
τικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα πρὸς ὠρισμένην περιουσίαν καὶ ὅταν ὅλοι οἱ
πολῖται μετέχουν τῆς διοικήσεως καὶ κυβερνήσεως τῶν κοινῶν, ἀναλόγως
τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῶν προσόντων καὶ τῆς περιουσίας των.
Οἱ πολῖται εἶναι ἴσοι ἀπέναντι τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτείας, ἡ δικαιο-
σύνη ὅμως ἀπαιτεῖ νὰ κανονίζηται ἡ ἰσότης αὕτη ἀναλόγως πρὸς τὰς
ικανότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκάστου πολίτου. Τούτου ἕνεκα οἱ πολῖται,
ἀναλόγως τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς περιουσίας των, χωρίζονται εἰς τέσσαρας
τάξεις καὶ κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς, ἀναλόγως τῆς ἀνωτερότητός της, ἔχει
περισσότερα δικαιώματα καὶ μεγαλυτέρας υποχρεώσεις.

Ἐξ ἐκάστης τῶν τάξεων αὐτῶν ἐκλέγονται ἐνενήκοντα βουλευταὶ
δευτεροβαθμίως, δηλαδὴ κατόπιν δευτεροβαθμίου ἐκλογῆς περισσοτέρων
ὑπόψηφίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναδεικνύονται οἱ ἐνενήκοντα αὐτοὶ ἀντι-
πρόσωποι. Οἱ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκλεγόμενοι ἐν ὅλῳ 360 βουλευταὶ
χωρίζονται εἰς δώδεκα ομάδας (30 πρυτάνεις), μία ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐπὶ ἓνα
μῆνα διαχειρίζεται τὰ τῆς ἐξουσίας. (Πρβλ. Νόμ. 755, 760, 766, 795). Ἐκ
παραλλήλου, ἀπὸ ἄλλους ἑκατὸν ἐκλεγόμενους ὑπόψηφίους λαμβάνον-
ται οἱ δέκα Νομοφύλακες (Ἄρειος Πάγος!), οἱ ὅποιοι ἐπιβλέπουν τὴν
πιστὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, κανονίζουν τὰ τῶν ἐκλογῶν καὶ τὰ τῶν
τάξεων καὶ κατατάσσουσιν εἰς αὐτὰς τοὺς πολίτας. (Νόμ. 770, 754α).

Ὅταν ὁμως πρόκειται περὶ μεταβολῆς ἢ τροποποιήσεως Νόμων, συσκέπτονται καὶ ἀποφασίζουσιν ὅλοι αἱ ἀρχαὶ τῆς πολιτείας, ἐρωτᾶται καὶ ὁ λαός, διὰ δημοψηφίσματος δηλαδή, καὶ ζητεῖται καὶ ἡ γνώμη τοῦ Μαντείου. (Νόμ. 772). Διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐκλέγονται δικασταὶ καὶ διαιτηταί, ὑπεράνω ὅμως τούτων ὑπάρχει καὶ ἀνώτερον δικαστήριον, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἀνωτέρας προσωπικότητος, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς μεγαλυτέρας τῶν ποινῶν. Ἐγκλήματα καὶ ἀδικήματα γενικῆς φύσεως, ὑποσκάπτοντα τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν καὶ τὴν θρησκείαν, δικάζονται ἐνώπιον ὅλου τοῦ λαοῦ. Πάντες οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, πρὸ τοῦ διορισμοῦ των, ἐλέγχονται ὡς πρὸς τὰ διὰ τὴν θέσιν των ἀπαιτούμενα προσόντα (Νόμ. 753—763), καὶ ὅταν ἀποχωροῦν τῆς ὑπηρεσίας δίδουν λόγον τῶν ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων ἐνώπιον εἰδικοῦ διδαστηρίου, ἐπίσης αἵρετοῦ (Νόμ. 945 κ. ἐ.). Ἡ διεύθυνσις τῆς παιδείας καὶ ἡ ἐπίβλεψις τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων ἀνατίθεται εἰς ἓνα ἄνδρα «σπουδαιότατον» ἐκ τῶν ἀρίστων ἐκλεγόμενον καὶ βοηθούμενον ὑπὸ εἰδικῶν ὑπαλλήλων. (Νόμ. 765θ). Ἐκ τῶν ἀρίστων τέλος πολιτῶν, ἐκ δέκα «πρεσβυτάτων» νομοφυλάκων καὶ ἐξ ἄλλων πολιτῶν γερόντων καὶ νέων, διακρινομένων διὰ τῆς φρονήσεως καὶ παιδείας των συγκροτεῖται ἓνας «σύλλογος», ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Πυθαγορείων διευθύνει τὴν ὅλην κίνησιν τῆς κοινωνίας. Ὁ σύλλογος αὐτός, «ἄγκυρα τῆς πόλεως» καλούμενος, ἀντικαθιστᾷ εἰς τοὺς «Νόμους» τοὺς ἄρχοντας φιλοσόφους τῆς «Πολιτείας».

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν προκύπτει ὅτι ὁ Πλάτων βασικὰ ἀξιώματα καὶ γνωρίσματα καλοῦ πολιτεύματος θεωρεῖ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐπικράτησιν τῆς δικαιοσύνης ὡς ἁρμονίας καὶ τάξεως, τὴν ἀνατροφὴν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τὰ πολιτεύματα κατ' αὐτόν, ὅπως καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι καλὰ ἢ κακὰ ἀναλόγως πρὸς τὴν τήρησιν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων ὑπεράνω ἀτομικῶν ἢ ὁμαδικῶν συμφερόντων, διότι τὸ νὰ κυβερνᾷ ἓνας ἄνθρωπος πάντοτε, ἂν μὲν κυβερνᾷ καλῶς διὰ νόμων εἶναι βασιλεία, δηλαδή καλὸν πολίτευμα, ἂν δὲ ὁ αὐτός ἓνας ἄνθρωπος κυβερνᾷ κακῶς, τὸ πολίτευμά του, ὡς ἐξυπηρετοῦν τοὺς ἐγωϊστικοὺς σκοποὺς του εἶναι τυραννία. Τὸ νὰ κυβερνοῦν πάλιν ὀλίγοι, ἂν μὲν κυβερνοῦν καλῶς καὶ συμφώνως πρὸς νόμους, τοῦτο ἀποτελεῖ ἀριστοκρατίαν, ἐνῶ τὸ νὰ κυβερνοῦν ὀλίγοι ἄνευ νόμων ἰδιοτελῶς, σημαίνει ὀλιγαρχίαν. Τὸ νὰ κυβερνοῦν τέλος ὅλοι, ἂν μὲν κυβερνοῦν καλῶς μὲ νόμους καὶ ἰσότητά καὶ δικαιοσύνην σημαίνει ἀληθινὴν δημοκρατίαν, (ὑπὸ τὴν σημερινὴν βεβαίως ἔννοιαν), ἐνῶ ὅταν κυβερνοῦν ὅλοι κατὰ τὸ δοκοῦν, ἔχομεν ὀχλοκρατίαν καὶ ἀναρχίαν τοῦ χειρίστου εἵδους. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον αἱ αὐταὶ μορφαὶ τοῦ πολιτεύματος: βασιλεία—τυραννία, ἀριστοκρατία—ὀλιγαρχία, δημοκρατία—λαοκρατία ἢ ὀχλοκρατία ἀποτελοῦν ἀντιθέσεις. Ἐπομένως ὅχι εἰς τὴν μόρφη τοῦ πολιτεύματος, εἰς τὸ ἂν ἓνας δηλαδή ἢ ὀλίγοι ἢ πολλοὶ ἄρχουν πρέπει νὰ ζητῆται ἡ τελειότης ἐνός πολιτεύματος, ἀλλ' εἰς τὸ ἂν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχουν νόμοι κατάλληλοι, ἐφαρμοζόμενοι διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας προσωπικότητες ἐφαρμόζουσαι τοὺς νόμους αὐτοὺς χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ὅχι χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων των, νόμοι καὶ καθεστῶτα τέλος ἀφορώντα εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κανεὶς ἀσφαλῆς ὅτι ἡμπορεῖ νὰ διατηρηθῇ ἓν καλὸν πολίτευμα, διότι ἄλλοι ἄνθρωποι μὲ ἄλλας προθέσεις καὶ ἀρχὰς ἔρχονται ἐκάστοτε εἰς τὴν ἐξουσίαν, διὰ τοῦτο συνιστᾷ ὁ Πλάτων τὸν καταμερισμὸν τῶν εἰδῶν καὶ τρόπων ἐξουσίας καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀρχῶν πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλὰ καὶ πλέον τούτων, τὴν διατή-

ρησιν τοῦ καλοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον συγκροτεῖ μὲ βάσιν τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ χάριν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐξαρτᾷ ὁ Πλάτων κυρίως ἀπὸ τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν πολιτῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Πολιτείαν του λέγει ὅτι ἐν πολίτευμα καταστρέφεται ὅταν ἐπέλθῃ «ἀφορία ψυχῶν καὶ σωμάτων», ὅταν δηλαδή παραμεληθῇ ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἡ μόρφωσις τῶν πολιτῶν καὶ ὅταν διὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον ἐκφυλισθῇ τὸ γένος.

Εἰς μίαν τοιαύτην «ἀφορίαν ψυχῶν καὶ σωμάτων» (Πολιτεία 546α) ἀποδίδει ὁ Πλάτων καὶ τὴν γένεσιν πάσης κρίσεως, εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν πολιτειακὸν βίον. Ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς αἰτίας τῶν κρίσεων κατὰ Πλάτωνα, θὰ ἔφερεν ἡμᾶς πολὺ μακράν. Διὰ τοῦτο ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι πράγματι, ὅταν ἐπέλθῃ καθυστέρησις πνευματικῆ καὶ φυσικῆ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ τὰ καθεστῶτα δὲν ἐπαρκοῦν εἰς τὸ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς προκυψάσας νέας ἀνάγκας, ἐπέρχεται μοιραίως ὁ πόθος πρὸς νέον τι, ὁ πόθος δ' αὐτὸς φέρει εἰς στάσεις καὶ ἀνατροπὰς. Καὶ ἂν τώρα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ εἰς τὴν ζωὴν συμβαίνουσα ἐξέλιξις καὶ κίνησις πάντοτε παρουσιάζει νέας ἀνάγκας ὕλικας, πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς, τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ νὰ θεραπεύσῃ πλήρως τὸ παρὸν, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι πάντοτε λαμβάνουν χώραν κρίσεις, ὅτι ὅμως ἀπὸ τὸν ὑφιστάμενον τὰς κρίσεις αὐτὰς κοινωνικὸν ὄργανισμὸν ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος τούτου.

VII

Μετα τὴν ἐμβάθυνσιν αὐτὴν εἰς τὸ παλαιότερον παρελθὼν ὅς στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας τώρα καὶ εἰς τὸ παρὸν. Πῶς παρουσιάζεται τοῦτο; Βεβαίως ὡς τὸ τέλος ἐνός μεγάλου πολέμου, ὁ ὁποῖος προεκλήθη ἀπὸ τὰ αὐτὰ αἰώνια ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἔφερεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰς αὐτὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας — τῶν ἀναλογιῶν τηρουμένων — καὶ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἔφερεν εἰς τὸν τότε ἑλληνικὸν κόσμον. Καὶ τώρα, ὅπως καὶ τότε, ἀντίθετοι ἰδεολογίαι καὶ τάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς μεγάλης κρίσεως καὶ εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἔφερεν ἐπίσης τὴν δυστυχίαν, τὸ πνευματικὸν χάος καὶ τὴν ἀβεβαιότητα. Καὶ τώρα, ὅπως καὶ τότε, ἐπειδὴ κατὰ βάθος ἰσχύει καὶ ἀναγνωρίζεται τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀδυνατεῖ ὁ κόσμος νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν ἐνός πολιτεύματος, ὅπως ἐφάντασθησιν τοῦτο ὁ Θεουκυδίδης καὶ ὁ Πλάτων, πολιτεύματος ἔχοντος σκοπὸν τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐημερίαν τοῦ συνόλου τῆς ἀνθρωπότητος, πολιτεύματος βασιζομένου εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς τὸν γνήσιον ἀνθρωπισμὸν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ τότε καὶ τοῦ σημερινοῦ κόσμου φαίνεται ὅτι συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τότε μὲν πόλεις ἠγωνίζοντο ἐναντίον ἀλλήλων, ἐνῶ τώρα ἔθνη διεξάγουσιν ἀγῶνα ἐναντίον ἀλλήλων. Ἀς προστεθῇ καὶ τὸ ὅτι τότε μὲν αἱ μορφαὶ τῶν πολιτευμάτων ἦσαν ὀλιγώτεραι καὶ ἴσως ἀπλούστεραι, ἐνῶ τώρα ἔχομεν πολλὰς τοιαύτας μορφὰς πολιτευμάτων. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἐξετασθοῦν τὰ πράγματα, αἱ βάσεις τῶν τοιούτων πολιτειακῶν μορφῶν ἦσαν πάντοτε αἱ ἴδιαι, καὶ αἱ αἰτίαι καὶ τὰ ἐλατήρια μεταβολῶν καὶ ἀνατροπῶν δὲν διαφέρουν κατ' οὐσίαν. Τρία πράγματα θεωροῦνται ὅσον καλῆς συγκροτήσεως ἐνός πολιτεύματος: ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐργασία. Ἀλλὰ τί ἄλλο ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων; Πολὺς λόγος γίνεται τώρα περὶ δημοκρατίας, ἀλλ' ὅπου καὶ ἂν ζητηθῇ ἡ τελεία μορφή τῆς δημοκρατίας, δὲν θὰ εὑρεθῇ, ὅπως πλαστικώτατα καὶ ὡς κλασσικὸν καλλιτέχνημα ἔχει παρασταθῇ ἀπὸ τὸν Θεουκιδίδη καὶ ἀπὸ τὸν

Πλάτωνα. Καί ἔως ἐδῶ ἔχουν οἱ δύο αὐτοὶ μεγάλοι ἄνδρες σημασίαν δι' ὅλον τὸν κόσμον.

Εἰδικώτερον ὅμως καὶ εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν ἔχουν αὐτοὶ σημασίαν δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τῆς σήμερον, οἱ ὅποιοι φέρομεν εἰς τοὺς ὤμους μας τὴν εὐθύνην διὰ τὸν ἐπὶ χιλιετηρίδας καλλιεργηθέντα καὶ διατηρηθέντα ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἐθνικὸν βίον. Ἴδου ποία εἶναι αὕτη ἡ ἰδιαίτερα σημασία των δι' ἡμᾶς: Μᾶς διδάσκουν ὅτι ἡ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀναγκαία πολιτειακὴ μορφή εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία τηρεῖ τὴν μεσότητά μετὰ ἀπολυταρχίας καὶ ὀχλοκρατίας καὶ ὅτι ἡ μεσότης αὕτη ἐπιτυγχάνεται, ὅταν καὶ ὅπου διὰ νόμων ἐπικρατήσῃ δικαιοσύνη ὡς ἀρμονία, διότι κατὰ βάθος τοιαύτην φαντάζονται καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θουκυδίδης αὐτήν.

Ἐπειτα μᾶς διδάσκουν ὅτι τὸ πολίτευμα πρέπει νὰ διαμορφώνηται συμφῶνως πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τὰ ἑλληνικά καὶ ὅτι μὲ τὸ νὰ μιμούμεθα πολιτεύματα ξένα, «τὰ τῶν πέλας», δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν πολιτειακὴν ὁργάνωσιν ἐξασφαλίζουσαν ἡρεμὸν βίον, ὁμαλὴν ἐξέλιξιν καὶ εὐτυχὴ ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Ἐπίσης μᾶς διδάσκουν ὅτι πολίτευμα τὸ ὁποῖον δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν εὐμερίαν καὶ εὐτυχίαν τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων ἑνὸς ἢ πολλῶν, δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸ ἐθνικὸν αὐτὸ σύνολον. Τέλος, αὐτοὶ μᾶς ὑποδεικνύουν τὸν καλύτερον τρόπον ἐξασφαλίσεως τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ ἐκφυλίζηται εἰς ὄργανον ἀτόμων ἢ καὶ ὁμάδων. Ὁ τρόπος δ' αὐτὸς συνίσταται εἰς τὴν θέσπισιν καὶ τήρησιν νόμων βασικῶν καὶ εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων καὶ ἀρμοδιοτήτων ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰς ἄρχοντας, βουλὰς καὶ δημοσίας ὑπηρεσίας, δυναμένας νὰ ἐλέγχουν ἢ μία τὴν ἄλλην. Ἡ θέσπισις δὲ τῶν τοιούτων βασικῶν νόμων πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον τὴν δικαιοσύνην ὡς ἀρμονίαν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐργασίαν ἐν γένει καὶ καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ εἶδη καὶ τὰς κατηγορίας.

Μὲ τὰς ἀρχὰς αὐτάς καὶ μὲ μίαν τοιαύτην ὁργάνωσιν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναστηθῇ ἡ Ἑλλάς μας ὠραιότερα ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ αὐταρκεστάτη «καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην». «Ἡ πόλις, λέγει ὁ Πλάτων, πρέπει, ὅπως ὁ ἕνας ἄνθρωπος, νὰ εἶναι ὑγιὴς καὶ νὰ ζῇ εὐτυχῶς... Διότι, ὅταν ἡ πόλις εἶναι ἀγαθὴ καὶ εὐτυχὴς, καὶ ὁ βίος τότε εἶναι ἀρμονικὸς καὶ εἰρηνικὸς, ὅταν ὅμως εὐρίσκηται εἰς κακὴν κατάστασιν, τότε καὶ ὁ βίος ἐν αὐτῇ εἶναι πολεμικὸς «ἐξωθέν τε καὶ ἔσωθεν».

Δὲν χρειάζεται ἐξαιρετικὴ μεγαλοφυΐα διὰ νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὅλα αὐτά. Κοινὸς νοῦς καὶ καλὴ θέλησις μὲ ἐμβάθυνσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν πολιτικὸν ἔθος καὶ εἰς τὴν ιδιότροπον καὶ ιδιότυπον ἑλληνικὴν ἐθνικὴν ζωὴν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς διὰ τῶν αἰώνων, ἀρκοῦν, διότι δι' αὐτῶν ἡμπορεῖ ἡ Ἑλλάς νὰ εὕρῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς, νὰ ἀντλήσῃ ἐμπνεύσεις καὶ ιδεώδη, νὰ ἀναπτύξῃ δυνάμεις διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ιδεωδῶν αὐτῶν. Ἡ Ἑλλάς θὰ γίνῃ πάλιν μεγάλη ὄχι μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ξένων ἀπλῶς καὶ μὲ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ μίμησιν ξένων καθεστώτων, ἀλλὰ ὅταν ἐγκύψῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῆς. Μὲ αὐτὴν τὴν μεγάλην ψυχὴν, τὴν ὁποίαν διέπλασαν χιλιετηρίδες, ἔζησε καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐξῆλθεν ἀλώβητος ἀπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους κρίσεις κατὰ τὸν ροῦν τῶν αἰώνων· μὲ αὐτὴν πάλιν προώρισται νὰ ζήσῃ, διότι ὅπως εἶναι πλασμένη δὲν θὰ ἀποθάνῃ ποτέ!

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

Μειονεκτήματά τινα τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου γινομένης διδασκαλίας

Μετὰ παραδειγμάτων

Ὅτι ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ γίνεται σύμφωνα μὲ τὴν διδακτικὴν ἀρχὴν τῆς *αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν*, ὑπ' οὐδενός, νομίζομεν, ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητηται. Περί δὲ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ νοῆται καὶ νὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἔχουν γραφῇ καὶ ἑλληνιστὶ ἀρκετά¹⁾, ὥστε ὁ φιλότιμος ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς καὶ τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδευτικῆς λειτουργίας νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀντλή τὰς πρὸς προαγωγὴν τῆς σχολικῆς αὐτοῦ ἐργασίας ἐπὶ τὰ βελτίω ἀπαιτούμενας γνώσεις. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι τὰ κατὰ τὴν διδακτικὴν ταύτην ἀρχὴν ἀπὸ τινων ἐτῶν συνήθως φέρουν τὸ ὄνομα «Σχολεῖον ἐργασίας».

Παρὰ τὰ ὑπάρχοντα ὅμως περὶ τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν δημοσιεύματα, ἡ σχολικὴ πρᾶξι παρέχει καὶ θὰ παρέχῃ πολλάκις ἀφορμὰς εἰς ἀκριβεστέραν διεκρίνησιν αὐτῆς, φέρουσιν εἰς πληρεστέραν συνειδησιν πλεονεκτήματα αὐτῆς ἢ μειονεκτήματα τοῦ τρόπου ἐκείνου τῆς διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος πολὺ ὀλίγον προάγει τὴν αὐτενεργίαν τοῦ μαθητοῦ καί, ὡς ἀκριβὲς γίνεται χρῆσις αὐτοῦ εἰς μαθήματα, ἢ φύσις τῶν ὁποίων δὲν ἐπιβάλλει αὐτὴν ἀναγκαιῶς, εὐλόγως σήμερον ἀποδοκιμάζεται, δηλαδὴ τῆς προσφορᾶς τῆς διδακτέας ὕλης διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδάσκοντος.

Περί τινων δὲ μειονεκτημάτων τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἡμεῖς θὰ εἴπωμεν ἀκολουθῶς:

Οἱ *ἀδύνατοι*, δηλαδὴ οἱ βραδέως προσλαμβάνοντες μαθηταί, εἶναι ἀδύνατον νὰ παρακολουθοῦν τὸν συνεχῶς ὁμιλοῦντα διδάσκαλον. Οὗτοι θὰ ἤθελον νὰ ἐνδιατρίβουν ἐπὶ μακρότερον χρόνον περὶ τὰ διάφορα διανοήματα καὶ νὰ ἀκροῶνται ὁμιλητὴν ὁμιλοῦντα κατὰ πολὺ βραδύτερον τοῦ συνήθους. Σύρονται ἀδιαλείπτως ἀπὸ ἀσάφειας καὶ ἀκαταληψίας εἰς ἐπακολουθοῦσαν ἀσάφειαν καὶ ἀκαταληψίαν. Τὰ προσκόμματα διαδέχονται ἄλληλα, εἶναι δύσκολον εἰς αὐτοὺς νὰ ἀκολουθοῦν καὶ διὰ τοῦτο ἐν τέλει οὐδεμίαν καταβάλλουν προσπάθειαν πρὸς παρακολούθησιν τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, παρεκτρέπονται εἰς ὄνειροπολίαν, εἰς ἀταξίαν, καὶ κάπου—κάπου προσλαμβάνουν κάτι ἐκ τῶν λεγομένων κατὰ τὸν κανόνα ἐσφαλμένως. Οἱ μαθηταὶ οὗτοι, ἂν εἶναι πολὺ φιλότιμοι, προσπαθοῦν νὰ ζωογονήσουν καὶ νὰ συμπληρώσουν τὴν λίαν ὀχρὰν καὶ πενιχρὰν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισαν ἐκ τῆς διδασκαλίας, ἐργαζόμενοι κατ' οἶκον.

Καὶ ταῦτα μὲν πάσχουν οἱ ἀδύνατοι μαθηταί.

Τῶν δὲ *δυνατῶν* μαθητῶν ἀδιαλείπτως ἀναστέλλεται ἡ πρὸς ἐνέργειαν ὁρμή. Ἡ διεξοδικότης, μὲ τὴν ὁποίαν παρέχει τὴν διδακτέαν ὕλην ὁ διδάσκαλος, γεννᾷ εἰς αὐτοὺς ἀνίαν, ἀνυπομονησίαν καὶ δυσφορίαν

1) Τὸ περιεκτικώτατον ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τούτων εἶναι ἡ πρὸ τινος χρόνου ἐκδοθεῖσα διτμός *Γενικὴ Διδακτικὴ* τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, βοήθημα πολὺτιμον εἰς πάντα ἐκπαιδευτικὸν λειτουργόν.

συνεχώς αύξανόμενη. Τέλος δε και οἱ κουρασμένοι παύουν νὰ παρακολουθοῦν τὸν λόγον τοῦ διδάσκοντος, ἀσχολοῦνται μὲ ἄλλα πράγματα καὶ οὐδόλως πλέον προσέχουν, καὶ ἂν ποτε ὁ διδάσκων εἶχε νὰ εἴπῃ κάτι, τὸ ὁποῖον εἶναι νέον καὶ διαφέρον.

Ἡ διδασκαλία, ἡ ὁποία γίνεται διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου, ἐμποδίζει ἐλευθέραν πρὸς τὰ ἐμπρὸς πνευματικὴν κίνησιν τῶν μαθητῶν. Πρὸς δὲ τούτοις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπιστροφήν εἰς τι λεχθέν, διότι οἱ μαθηταὶ οὐδέποτε σχεδὸν τολμοῦν ἢ ἀπλῶς θέλουν νὰ εἴπουν εἰς τὸν διδάσκοντα: «Παρακαλῶ, ἐπαναλάβετε τὸ λεχθέν. Δὲν ἤκουσα αὐτὸ ἀκριβῶς». Τοιοῦτοτρόπως ἀσαφῶς ἢ διεστραμμένως ἀκουσθέντα παραμένουν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν ἀσαφῆ καὶ διεστραμμένα.

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ δυνατοὶ ἐν τέλει παύουν νὰ παρακολουθοῦν τὸν ὁμιλοῦντα διδάσκαλον. Καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸν μέσον ὄρον, δηλαδὴ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν μαθητῶν, πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἀντιλήψεως τῶν ὁποίων συνήθως εἶναι προσηρμοσμένος ὁ ρυθμὸς τοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου, καὶ οἱ μὲ πολλὸν κόπον προσέχουν καὶ τέλος ἀπροσεκτοῦν. Ὡς γνωστόν, καὶ ἐνήλικοι οὐχὶ ἀκόπως προσέχουν εἰς ὁμίλιαν τινά. Συνεχῆς προφορικὸς λόγος συνήθως ἀποκοιμίζει εὐχαρίστως καὶ κουράζει εὐκόλως τὸν ἀκροατὴν.

Αἱ δυσχέρειαι αὗται τῶν μαθητῶν ἐπηρεάζουν καὶ τὸν διδάσκαλον, χωρὶς βέβαια οὗτος συνήθως νὰ ἔχῃ σαφῆ τούτου ἐπίγνωσιν. Ὁ λόγος αὐτοῦ, καθόσον προχωρεῖ αὐξανόμενη ἢ ἀπροσεξία καὶ ἀδιαφορία τῶν μαθητῶν, γίνεται ἀτονώτερος καὶ μᾶλλον συγκεχυμένος. Ἄν δὲ ποτε θελήσῃ πληρέστερον νὰ διασαφήσῃ τι λεχθέν, ἀναγκάζεται νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ πολλάκις καὶ νὰ κάμνῃ χρῆσιν πολλῶν λέξεων.

Ἡ διδακτικὴ τοῦ ἐπίδρασις ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ, ἐπειδὴ ὁ λόγος τοῦ ἀπευθύνεται πρὸς πολλούς, ἕκαστος ἐκ τῶν ὁποίων συναισθάνεται ὅτι δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἀκραιφνῶς προσωπικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀκροᾶται μὲ προσοχήν. Εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς νοήμονας διδασκάλους πόσῃ ἐπιρροὴν ἄσκει ἐπὶ τοῦ λόγου τῶν ἢ ψυχικῆ τῶν διαθέσεις· πόσον εὐκόλως, ἂν δὲν εἶναι εὐδιάθετος ὁ διδάσκων, διαφθείρει τὴν ἀγαθὴν ἀτμόσφαιραν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐπικρατῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, ἢ συνεχῶς σκοντάπτουσα καὶ τρόπον τινὰ δυσαρέστως συρομένη ὁμίλια τοῦ.

Ὅσάκις ὁ διδάσκων διαισθάνεται, ὅτι τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν κινδυνεύει νὰ ἀφανισθῇ, προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ αὐτὸ μὲ κάθε μέσον, τὸ ὁποῖον διαθέτει. Ἐνστικτικῶς καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς στιγμῆς ὠθούμενος προβαίνει εἰς ὑπερβολάς, ἐξάγει τὰς ἀντιθέσεις καὶ ἐπικαλεῖται τὰ συναισθήματα τῶν μαθητῶν κατὰ τρόπον ἴσως οὐχὶ ἄψογον. Τοῦτο δὲ παρατηρεῖται συνηθέστατα εἰς τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἐκφωνοῦν πρὸς τὰ πλήθη πολιτικοὶ ρήτορες.

Ἀλλὰ—εἶναι δυνατόν νὰ ἀντεῖπῃ τις εἰς τὰ λεχθέντα—οὐδέποτε γίνεται διδασκαλία τις οὕτως, ὥστε ὁ μὲν διδάσκαλος καθ' ὅλην τὴν ὥριαν διδασκαλίαν νὰ ὁμιλῇ, οἱ δὲ μαθηταὶ μόνον νὰ ἀκροῶνται. Συνήθως παρέχεται ἐλευθερία τις εἰς τοὺς μαθητάς, ὥστε καὶ οἱ νὰ αὐτενεργοῦν κάπως: παρορμᾷ δηλαδὴ ὁ διδάσκων ἐνίοτε εἰς ἀποκρίσεις πρὸς τιθέμενα ἐρωτήματα, παρορμᾷ εἰς συγκρίσεις, εἰς σκέψεις περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντων, εἰς καταγραφὴν διαφορῶν πραγμάτων σχετικῶν πρὸς τὰ λεχθέντα κ. τ. τ.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὀλίγην μόνον βελτίωσιν παρέχουν τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκοντος γινομένης σχολικῆς ἐργασίας. Αἱ παρορμήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω εἵπομεν, γίνονται συνήθως δεκταὶ μὲ ἀδιαφορίαν καὶ μὲ νωθρότητα. Πάντοτε φαίνονται πρόθυμοι νὰ λαμβάνουν τὸν λόγον οἱ αὐτοὶ εὐκίνητοι καὶ εὐχέρειαν λόγου ἔχοντες μαθηταί.

Ἡ πλειονότης ὅμως τῶν μαθητῶν εἶναι κακοὶ ἀγορηταί. Αἱ ἐσφαλμέναι ἀποκρίσεις πρέπει νὰ διορθώνωνται, οὐχὶ σπανίως τίθενται ἐσφαλμένα ἐρωτήματα κ. τ. λ. Οὕτω δὲ ἀναστέλλεται ἡ πρόοδος τῆς διδασκαλίας.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη, ἡ διδασκαλία δηλαδὴ, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει καὶ τινὰ ἐλευθέραν κίνησιν τῶν μαθητῶν, ἀποβαίνει κατ' οὐσίαν διδασκαλία διὰ τοῦ λόγου τοῦ διδασκοντος καὶ φέρει τὰ μειονεκτήματα αὐτῆς ἀσημάντως ἡλαττωμένα.

Τὰ μειονεκτήματα ταῦτα ἀποφεύγει διδασκαλία, ἡ ὁποία περιορίζει μὲν τὸν λόγον τοῦ διδασκοντος, ἀφίνει δὲ αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ ὁμιλοῦν πρὸς τοὺς μαθητάς· διδασκαλία, ἡ ὁποία κάμνει ὀρθὴν χρῆσιν τῶν ἀντικειμένων, ὥς ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει, πειραμάτων, εἰκόνων τοῦ γραπτοῦ λόγου κ. λ. π.

Παρηκολούθησα διδασκαλίαν βοτανικῆς εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Ζυρίχης. Οἱ μαθηταὶ διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἕκαστος παρατηροῦντες παρασκευάσματα, τὰ ὁποία οἱ ἴδιοι ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ διδασκοντος καθηγητοῦ εἶχον προπαρασκευάσει, ἰχνογράφουν νὰ ὀρώμενα, ἔχοντες παρακλήν μέθοδον. Ὁ καθηγητὴς περιερχόμενος ἐκρίνεν ἐκ τοῦ ἰχνογραφήματος, ἂν ὀρθῶς παρετήρουν οἱ μαθηταὶ ἢ μὴ, ὑπεδείκνυεν, ἂν ἦτο ἀναγλυχὸν γενομένης παραλείψεις κ. τ. λ. συνιστῶν πάντοτε τὴν ἀνέυρεσιν φεῖ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ πίνακος.

Ἐτερον παράδειγμα διδασκαλίας φυσιογνωσίας ἀντιθέτου ὡσαύτως πρὸς τὴν διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου γινομένην:

Ὁ διδάσκων θέσας τὸ ζήτημα παρευθὺς ἀρχίζει νὰ ἰχνογραφεῖ ἐπὶ τοῦ πίνακος. Κάπου—κάπου γράφει λέξεις τινὰς πρὸς διασάφισιν. Σχεδὸν οὐδὲ λέξιν, λέγει καθ' ὃν χρόνον ἰχνογραφεῖ. Οἱ μαθηταὶ ἰχνογραφοῦν καὶ αὐτοὶ τὸ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἰχνογραφούμενον. Ἀφοῦ ἐτελείωσεν τὸ ἰχνογραφήμα του, ὁ διδάσκων περιερχόμενος ἐλέγχει τὰ ἰχνογραφήματα τῶν μαθητῶν. Ὑποδεικνύει εἰς μαθητάς τινας, τοὺς ἀδυνάτωτέρους, νὰ ἐρμηνεύσουν μὲ ἡλαττωμένην τὴν φωνὴν τὸ διὰ τοῦ ἰχνογραφήματος παριστανόμενον, συμπληρώνει αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὅπου παρετήρησεν, ὅτι κακῶς ἐνόηθη, δίδει πληροφορίας εἰς τοὺς μαθητάς, ἂν τι δὲν ἀντελήφθησαν οἱ σαφῶς κ.τ.λ.

Καὶ τρίτον παράδειγμα:

Ἐπιδεικνύεται εἰς τοὺς μαθητάς εἰκὼν ζωηρὸν ἐγείρουσα τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν. Ἐκαστος τούτων ρίπτει αὐθορμήτως τὸ βλέμμα κατὰ πρῶτον εἰς οἰονδήποτε μέρος τῆς εἰκόνης, ἄλλος εἰς ἄλλο, καὶ συνεχίζει τὴν παρατήρησιν, καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἤθελε προτιμήσει ἢ ψυχὴ αὐτοῦ. Ἡ ἐρμηνεία οἰονδήποτε ἐπὶ μέρους γεγονότος γίνεται ἐλευθέρως πάντοτε διὰ τοῦ συσχετισμοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ ὅλον γεγονός. Οὕτω δὲ πάντοτε πάντες οἱ μαθηταὶ συλλαμβάνουν ὁλόκληρον τὴν εἰκόνα. Μετὰ τὴν παρατήρησιν οἱ μαθηταὶ συντόμως γράφουν, τίνα εἶναι τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ εἰκονιζομένου, ὥς ἕκαστος ἀντιλαμβάνεται αὐτά.

Εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι τῷ ὄντι ἐγείρουν τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν παρατηρούμεναι κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἐλεύθερον τρόπον, ἐπιτρέπουν νὰ προχωρῇ ἕκαστος εἰς τὴν παρατήρησιν ἐλευθέρως, νὰ ἐπανέρχεται, ὅσάκις εἶναι ἀναγκαῖον, εἰς τὰ παρατηρηθέντα, νὰ συνδέῃ αὐτὰ κατὰ βούλησιν, χωρὶς νὰ γεννᾶται κόπωση καὶ ἀπαλλάσσουν τὸν μαθητὴν ἀπὸ τὴν δαυλικὴν τήρησιν τοῦ σχεδίου παρατηρήσεως, τὸ ὁποῖον ἐκπονεῖ ὁ διδάσκων.

ΓΡΗΓ. ΚΑΡΥΔΗ

Διευθυντού της Μαθ. Παιδ. Ακαδημίας

Ανάγκη Έπιστροφής εις την παλαιάν μορφήν της Οικογενείας

Εις δύο προηγούμενα τεύχη της *Παιδαγωγικής Επιθεωρήσεως* ωμίσαμεν περί της οικογενείας ως παράγοντος μορφωτικού, υπεραμυνθέντος του ιερωτάτου τούτου θεσμού, αποτελούντος τὸ πρῶτον κοινωνικὸν κύτταρον καὶ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον πάσης προόδου, εὐημερίας καὶ ἡμερώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ οἰκογένεια ὡς μορφή καὶ θεσμός κοινωνικός σημερινοῦ ἀποτελεῖ ἐν τῶν σημείων ἐφ' ὧν θανάσιμως συγκρούεται ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος διαιρεθείς, ὡς μὴ ὠφеле, καὶ αὐθις εἰς δύο στρατόπεδα, ὧν τὸ ἐν ἐπιδιώκει πάσῃ θυσίᾳ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ ατόμου

Τὰ παραδείγματα διδασκαλίας ἀντιθέτου πρὸς τὴν γινομένην διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδάσκοντος εἶναι δυνατόν νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀπεριόριστως (1) λαμβανόμενα ἐκ παντὸς μαθήματος. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀποβλέποντες ἀπλῶς εἰς τὴν κατάδειξιν σημαντικῶν τινῶν μειονεκτημάτων τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου γινομένης διδασκαλίας παρεθέσαμεν ἀνωτέρω τρία παραδείγματα ἀντιθέτου πρὸς αὐτὴν τρόπου διδασκαλίας, νομίζοντες, ὅτι ταῦτα ἀρκοῦν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ μας.

Τελευταῖον δὲ νομίζομεν, ὅτι σκόπιμον εἶναι νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς ἐρώτημα, τὸ ὅποιον λίαν πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἤθελε γεννηθῇ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν ἀναγνώστων.

Εἶναι δηλονότι εὐκόλον νὰ τεθῇ ὑπ' αὐτῶν τὸ ἐρώτημα: «Εἶναι ἀπολύτως ἀπορριπτέα διδασκαλία γινομένη διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου;»

Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο συντόμως ἔχει ὡς ἀκολούθως: Ὑπάρχουν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὄχι μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου διδασκαλία. Μυθολογικαί, θρησκευτικαί καὶ ἱστορικαὶ διηγήσεις π. χ. πρέπει νὰ μεταδίδονται εἰς τοὺς μικροτέρους τὴν ἡλικίαν μαθητὰς κατὰ τὸν κανόνα διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου κ.τ.τ. (2).

Ἀλλὰ ἀκριβεστέρᾳ δῆλωσις τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ διδάσκων εἶναι ἀναγκαῖον ἢ προτιμότερον ἢ ἀπλῶς οὐχὶ ἄτοπον νὰ μεταδίδῃ τὴν διδασκτέαν ὕλην διὰ τοῦ προφορικοῦ τοῦ λόγου, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ γίνῃ νῦν ἐνταῦθα. Διότι τοιαύτη δῆλωσις ἤθελεν παρεκτρέψει ἡμᾶς τοῦ κυρίου σκοποῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀποβλέπει τὸ παρὸν ἄρθρον. Δύναται δ' ἄλλως νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ βουλούμενος προστρέχων εἰς τὰ παρ' ἡμῖν ὑπάρχοντα σχετικὰ δημοσιεύματα,

1) Παραδείγματα διδασκαλίας τοιαύτης παρέχομεν εἰς τὰ βιβλία ἡμῶν: α) Σύγχρονος διδακτικῆς, β) Πῶς πρέπει νὰ παρασκευάζεται τις εἰς τὸ διδάσκειν, γ) Τρία ζητήματα τῆς διδακτικῆς, δ) Πρακτικὸς ὁδηγὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἀριθμητικῆς.

2) Ἴδε τὸ βιβλίον ἡμῶν: «Ἡ θρησκεία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῇ δημοτικῇ καὶ ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει».

ἀπηλλαγμένου τοῦ φόβου, τῆς βίας καὶ τῆς πενίας καὶ θεοποιούντος τὸν ἄνθρωπον ὡς φορέα πάσης ἐν τῷ κόσμῳ ἀξίας καὶ εἰς ἕτερον, ὅπερ ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ ἐσχάτῃ ἀναλύσει ἀποτελεῖ τὴν ἄρνησιν πάντων τούτων, διὰ τοῦτο δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ἐν παραφράσει ἄρθρον τοῦ Hans Moritz (Βιέννη) δημοσιευθὲν εἰς τὸ «Διεθνὲς περιοδικὸν διὰ τὴν ἀγωγὴν» ὅπερ ἐκδίδεται εἰς Salzburg (ἐκτὸς τοῦ σιδηροῦ παραπετάσματος) ἔτος 4ον, τεύχος 1ον, 1947/48 σελ. 104—105. Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἔχει ἰδιόζουσαν ἀξίαν, διότι ἐγράφη εἰς χώραν ἣτις ἐγνώρισε καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων, τὸσον τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ ὅσον καὶ τοῦ κομμουνιστικοῦ.

Ἡ Οἰκογένεια τῆς σήμερον.

Οἱ ἄνευ οἴκου καὶ δισταγμοῦ ἐπαναστάται εἰς τὸν ἀγῶνά των ἐναντίον τῆς ἀριστοκρατίας συμπεριέλαβον καὶ τὴν θεμελιώδη βάσιν τῆς κοινωνίας, τὴν οἰκογένειαν. Οἱ ἄκροι μεταρρυθμισταὶ ἐν τῷ μεταρρυθμιστικῷ φανατισμῷ τῶν ὑπενόμειυσαν ἐκ τῶν ἔνδον τὴν οἰκογένειαν. Αἱ νέαι μορφαὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἐστένευσαν τὸν ἀπαραίτητον αὐτῆς χῶρον κατὰ τρόπον σαδιστικόν. Ἡ ἀποβιομηχανοποίησις ἠπείλει νὰ ἀποπνίξῃ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν. Εἰς τὴν πολύπλευρον καὶ πολύμορφον ἐκ τῶν ἔνδον ἀρωγὸς καὶ ἡ ἠθικὴ ἐκλυσίς καὶ ἀποσύνθεσις ἡ ἐνστικτώδης ἀνάγκη καὶ ἡ βουλιμία διὰ τὴν ζωὴν καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς ἀπόλαυσιν διέλυσαν τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ἐνότητά. Μὲ συνέπειαν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει εἰσέτι ὑπολογισθῇ ἀκριβῶς, ἠπείλει αὐτὴν ὡς ἐν τεράστιον μεγαθήριον ὁ ἄνευ οἴκου μηχανισμὸς ἐνὸς κόμματος. Ἐτι δὲ ἡ ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἀπόλυτος δύναμις τοῦ κράτους μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν καὶ μεθοδικότητα παρ' ὀλίγον νὰ καταβροχθίσῃ καὶ τυπικῶς ἀκόμη τὴν οἰκογένειαν μὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ληφθέντα πολιτικὰ μέτρα ἐπὶ τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος. Ὅ,τι ἀντετάχθη εἰς τοὺς ἀρπακτικούς καὶ γαμψοὺς ὄνυχας τῆς κομματικῆς ὁργανώσεως ὡς καὶ εἰς τὰ ραφιναρισμένα, λελεπτυσμένα ὅργανα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους, τοῦτο ἠπείλησε καὶ ἀπειλεῖ εἰσέτι νὰ πολτοποιήσῃ ὁ ἐκραγεὶς τρομακτικὸς πόλεμος μὲ τὴν ὀλοκληρωτικότητά του καὶ τὴν κτηνωδίαν του, μὲ τὴν παντελὴ ἐρήμωσιν τῆς στέγης, μὲ τὰς μυρίας καταστροφὰς καὶ τὰ θύματά του.

Ἐὰν παρ' ὅλα ταῦτα ἐνυπάρχῃ εἰσέτι μία θέσις ἀσφαλῆς, ἐξ ἧς δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν μετ' ἐλπίδων τὸ μέλλον, παρὰ τὸ ἀποκαρδιωτικὸν παρὸν, εἶναι ὅτι νέα ζωὴ ἀνθίξει ἀπὸ τὰ ἐρείπια, ζωὴ μὲ καθαρωτέραν καὶ λαμπροτέραν, ἔτι δὲ μὲ πρωτογενῇ καὶ πρωτότυπον μορφήν. Μία ἔντονος καὶ νέα λαχτάρα, πόθος διὰ τὸ σπῖτι καὶ τὴν οἰκογένειαν γιγαντοῦται, μία λαχτάρα, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ἀπομακρύνσεως καὶ ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ τὸν ἔξω ψυχρὸν καὶ ἐχθρικὸν κόσμον καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν εὐχάριστον κύκλον τῆς κοινωνίας τῆς οἰκογενείας. Ἡ σκληρὰ ζωὴ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι, αἱ ὁποῖαι οὔτε νὰ παροραθοῦν ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ὑπερνικηθοῦν εἶναι δυνατόν μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τρομακτικὴν καταστροφὴν, ὑποδεικνύουν τὸσον εἰς τοὺς σήμερον ὑπάρχοντας φορεῖς τῆς οἰκογενείας, ὅσον καὶ εἰς τοὺς μελλοντικούς τοιοῦτους τὴν πρώτην μορφήν αὐτῆς, τὴν πρωτόγονον οἰκογένειαν: δηλ. μόνον ἀμοιβαία κατανόησις καὶ ἰσχυρὰ ἀντίληψις τῆς κοινῆς ἀνάγκης καὶ ἀνάληψις τῶν φροντίδων ἐνισχύουν τὴν ἐνότητα τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γάμου καὶ συμπληροῦν ἀδιαχωρίστως τὰς καρδίας πρὸς ἀλλήλας, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἐθεμελιώθησαν ἐπὶ ἀσφαλῶν θρησκευτικῶν βάσεων. Δι' αὐτὸ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κατὰ

Δ. ΛΑΜΠΑΔΑΡΗ

Σπουδαστοῦ

Ὁ Κλασικισμὸς εἰς τὴν Ἑκπαίδευσιν

Ὅταν λέγωμεν ὅτι εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ ἔχη πρωτεύουσαν θέσιν ὁ κλασικισμὸς καὶ μάλιστα ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς, δὲν ἐννοοῦμεν βέβαια ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ τῆς Στοιχειώδους Ἑκπαιδεύσεως. Καὶ τοῦτο διότι τὸ παιδί εἰς τὴν ἡλικίαν μέχρι τῶν 13 ἐτῶν, ἴσως δὲ καὶ ἀργότερον δὲν ἔχει ἀνεπτυγμέναν τὰς διανοητικὰς τοῦ ἱκανότητος καὶ τὴν κρίσιν του, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ εἰς ὅλας του τὰς ἐμφανίσεις. Οὕτε εἶναι δυνατόν τὰ τοιαῦτα συγγράμματα νὰ δημιουργήσουν τὸ ἄμεσον ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ὀρμηθῶμεν διὰ νὰ διδάξωμεν ἐπιτυχῶς.

τρόπον ἔντονον διασπᾶται ἡ προαίσθησις περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς τῶν ὑπερανθρωπίνων καὶ ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Στοιχειώδης λαχτάρα καταλαμβάνει τοὺς ἐπιζησαντας τῆς τρομερᾶς αὐτῆς καταστροφῆς τοῦ αἰῶνος, ὅστις ἐλάτρευσεν ὡς περ εἰδωλὸν τὴν πρόοδον, πρὸς μίαν ἀπλὴν καὶ γνησίαν, πραγματικὴν συμβίωσιν μετ' ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι σκέπτονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐνώνονται διὰ τῆς ἀγάπης χωρὶς μεγάλας καὶ θεαματικὰς χειρονομίας, χωρὶς μεγάλον θόρυβον, χωρὶς ἐκτυφλωτικὰ φῶτα καὶ χωρὶς κενὰς φλυαρίας. Ὅ,τι ἤδη πρὸ πολλοῦ κατὰ τρόπον προφητικὸν οἱ ἄνθρωποι τῆς σκέψεως καὶ διδάσκαλοι τοῦ μέλλοντος ἐπιμύονως κατήγγελλον, ἐπέπρωτο νὰ τὸ ἴδωμεν μετὰ μίαν σκληρὰν καὶ ἀδυσώπητον δοκιμασίαν, ἣτις ὅμως εὐτυχῶς ἀπετέλεσε καὶ τὸ καλὺτερον δι' ἡμᾶς σχολεῖον. Ὁ Δανὸς φιλόσοφος Kierkegaard (1813-1855) εἰς ἓν ἔργον του σχετικῶς μετ' τὸν γάμον ἀπὸ τότε ἐξηγέρθη κατὰ τῶν δῆθεν μεταρρυθμιστῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ διεκήρυξε τὸν πρὸς τὴν οἰκογένειαν ὀφειλόμενον ἔπαινον, Ἀτυχῶς μολὶς σήμερον ἡ Εὐρώπη εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμῇ καταλλήλως τοὺς λόγους τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός: «Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν οἰκογένειαν. Ἄς εἶναι εὐλογημένος πᾶς ὅστις ἐργάζεται διὰ τὴν τιμὴν τῆς. Δὲν κάμνω οὐδεμίαν νέαν ἀποκάλυψιν, τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνον προκειμένου μάλιστα περὶ ζητήματος τοιοῦτον θὰ ἦτο ἀφορὰ τὴν ἀρχαιοτάτην κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅ,τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχω νὰ εἶπω τὸ γινώσκει κάθε σύζυγος τόσο καλῶς ὅσον καὶ ἐγώ. Ὅ,τι ὅμως ἐκάστοτε γινώσκει ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἠδύνατο νὰ γινώσκει καὶ ὥφειλε νὰ γινώσκει, τοῦτο σπανίως θὰ ἐκτιμηθῇ σύμφωνα μετ' τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν. Δὲν εἶναι τίποτε σπουδαιότερον ἀπὸ τὸ στοιχειώδες. Δι' ἐμὲ εἶναι μεγίστη χαρὰ τὸ ὅτι πάντοτε ἐκ νέου πείθομαι περὶ αὐτοῦ, ὅπερ πάντοτε καὶ συνεχῶς βασανίζω εἰς τὸν νοῦν μου. Ἐλπίζω ὅτι προσφέρω εἰς ὅλους μίαν εὐπρόσδεκον ὑπηρεσίαν, ἐφ' ὅσον τοὺς δίδω μίαν ἐπωφελεῖ καὶ εὐχάριστον ἐργασίαν».

Ὁ μέγας οὗτος Δανὸς μεταρρυθμιστὴς καὶ φιλόσοφος συνιστᾷ μετὰ τὴν ἀπαιτουμένην σοβαρότητα εἰς πάντα ὅστις δὲν δύναται νὰ διασχίσῃ τὸν κόσμον ταξιδεύων ἢ ἐργαζόμενος ὡς ἐρευνητὴς νὰ γίνῃ πατὴρ οἰκογενείας. Μετὰ ψυχρᾶς σκέψεως ἰσχυρίζεται οὗτος ὅτι ὡς Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν οἶκόν του καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Πηνελόπης του τόσο πολλὰ ἔχει νὰ ἐπίδη ζῶν, ὅσον καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἀφωσιώθη εἰς τὰ πλούσια γεγονότων κινδυνώδη ταξίδια, ἀρκεῖ νὰ καταστῇ ἐν τῇ πραγματικότητι ἀληθὲς σύζυγος καὶ πατὴρ οἰκογενείας».

Ἡ περισσότερον κατάλληλος ἡλικία διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν εἶναι ἡ ἡλικία τῶν 13 ἐτῶν καὶ ἄνω, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Μέσσην Παιδείαν. Δι' αὐτὴν ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅ,τι ἰδανικώτερον.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας αὐτῆς ὁ μαθητὴς ἀρχίζει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ νόημα τῶν λέξεων, τῶν ἐννοιῶν καὶ μάλιστα εὐρίσκεται εἰς τὴν πλέον ἀνήσυχον περίοδον τῆς ζωῆς του, ζητῶν νὰ γνωρίσῃ τὸ τέλειον χωρὶς συμβατικότητας, τὸ ἀνώτερον.

Οἱ κλασσικοὶ λοιπὸν συγγραφεῖς, μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν αὐτὸν τὸν πλοῦτον, διότι εἶναι πανεπιστήμονες.

Ἀληθεῖς μαργαρίται εὐρίσκονται εἰς τὰ κείμενά των.

Ἐχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἱκανοποιήσουν κάθε ἐπιστήμονα καὶ κάθε ἀνήσυχον φύσιν.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι τελευταίως ὁ κλασικισμὸς κατεπολεμήθη ἀπὸ διάφορους χώρας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν θεωρητικαί, τοῦτο ἐγένε μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅποτε πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι δι' αὐτῶν θὰ ἐλύοντο τὰ πάντα.

Ἡ πολεμικὴ ὅμως ὡς καὶ ἡ μεταπολεμικὴ περίοδος μᾶς ἐδίδαξαν, ὅτι μόνον μετὰ τὴν στροφὴν τῆς μελέτης μας πρὸς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ τὴν βαθεῖαν κατανόησιν τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων εἶναι δυνατόν νὰ διαπλάσωμεν τύπους ἀνθρώπων καὶ χαρακτήρας τοιούτους, ὁποίους τοὺς ἐννοεῖ ὁ Πλάτων εἰς τοὺς Νόμους του.

Οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς μᾶς δίδουν ὅλα τὰ μέσα πρὸς τοῦτο, ὅλας τὰς κατευθύνσεις, ὅλους τοὺς σκοποὺς.

Ἡ μελέτη ὅμως αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ γίνεται ὅπως γίνεται σήμερον εἰς τὰ κλασσικά μας Γυμνάσια.

Εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτικά μας ἱδρύματα προσέχουν οἱ διδάσκοντες περισσότερον εἰς τοὺς τύπους, τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν τῶν λέξεων, τὴν ἐρμηνείαν, καὶ δὲν εἰσδύουν ὅσον πρέπει εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κλασσικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ὥστε νὰ κατανοήσουν οἱ μαθηταὶ τὰ βαθύτερα αὐτῆς νοήματα.

Γίνεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μίαν ξηρὰ καὶ ἄχαρις ἐπεξεργασία, ἄνευ οὐδενὸς σοβαροῦ κέρδους — τὸ μόνον ἡ ἀποστήθισις φράσεων — καὶ διὰ τοῦτο ἔχει καταστῇ τὸ πλέον ἀνιάρτον μάθημα τῶν Γυμνασίων, ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταστῇ τὸ τερπνότερον τῶν μαθημάτων. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ μὴ περιορίζεται ἡ διδασκαλία εἰς τὴν κατὰ λέξιν ἐρμηνείαν καὶ ἀπόδοσιν εἰς τὴν νεωτέραν γλῶσσαν κατ' ἀκριβῆ σειρὰν, ἀλλὰ ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ὑψηλοτάτων ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τὰ κλασσικά ἑλληνικά ἔργα. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐπιτρέπεται ἡ χρησιμοποίησις καὶ καλῶς προσηρμοσμένων μεταφράσεων μετὰ σχολίου καὶ κ. λ. π., διότι πολλάκις ἡ κατὰ λέξιν ἐρμηνεία δὲν μᾶς ἀποδίδει εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν τὸ ἀληθὲς νόημα καὶ ὑποκείμεθα εἰς πλάνους. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν τόσο εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διατύπωσιν τῶν νοημάτων, ὅσον καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν περιεχομένων σκέψεων καὶ γενικῶς εἰς τὸ ἀνώτερον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ὅλην τὴν ἀρχαιότητα.

Ἐν τέλει δὲ νὰ ἐξάγονται τὰ ἠθικὰ συμπεράσματα καὶ τὰ διδάγματα καὶ νὰ εὐρίσκουν, ἂν εἶναι δυνατόν, ἄμεσον ἐφαρμογὴν εἰς τὴν σχολικὴν ζωὴν τῶν μαθητῶν. Τοιουτοτρόπως νομίζω ὅτι θὰ ἔχη μεγίστην ἀπόδοσιν τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν.

Δὲν θεωρῶ δικαιολογημένον τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι εἶναι πλέον περὶ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
Δημοδισκάλου

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΑΡΙΘΜΗΣΙΝ

Ἡ πρώτη ἀρίθμησης, ὅπως καὶ ἡ πρώτη ἀνάγνωσις, εἶναι ἀπὸ τὰ λεπτότερα καὶ νευραλγικώτερα ζητήματα τῆς Εἰδικῆς Διδακτικῆς. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ σταθοῦν κύρια ἀνησυχία τοῦ διδασκάλου. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν πολὺ μελάνι ἐχύθη εἰς συζήτησιν. Πολλοὶ πειραματισμοὶ ἐγίναν καὶ γίνονται ἀκόμη, ὅπως καὶ ὑπὸ τοῦ ὑποφαινομένου. Ἡ πρώτη, ὅμως ἀρίθμησης δὲν εἴλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ ἡγνοήθη ἐντελῶς. Ἐτοὶ τὸ σύνολον τῶν διδασκάλων παραδέρνει μέσα στὰ πρόχειρα καὶ τὰ τυχαία. Ἀπ' ἐδῶ δὲ πηγάζει καὶ ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ ἄρνησις πολλῶν διδασκάλων ν' ἀναλάβουν τὴν πρώτην τάξιν. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι διὰ τὴν τάξιν αὐτὴν χρειάζεται βαθεῖα ψυχολογικὴ κατάρτισις τοῦ διδασκάλου καὶ γνώσις ὀρισμένων σοβαρῶν παραγόντων ὑπ' αὐτοῦ. Εὐρίσκει, ὅθεν, ἡμᾶς ἀντίθετον ἢ γνώμη, ὅτι ὁ καλὸς διδάσκαλος, ἵνα ἐξη κῦρος, πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν ἑκτὴν τάξιν. Διότι ὁ μ' ἐλλιπὴ μὀρφωσιν διδάσκαλος τῆς πρώτης τάξεως θὰ δώσῃ καταναγκαστικὸν χαρὰκτῆρα εἰς τὴν διδασκαλίαν. Ἄλλ' εἰς τὸν καταναγκασμὸν καὶ τὴν ψυχικὴν καταπίεσιν ἀντιδρᾷ ἡ δροσερὰ ψυχὴ τοῦ πρωτοσχόλου μὲ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὸ μῖσος πρὸς τὸν κόσμον τῶν μαθημάτων.

Ἡ στέρησις τῆς συναισθηματοκινήσεως τῆς ψυχῆς, ὑπὸ τῆς ὁποίας χαρακτηρίζεται ἡ βαθμὶς τῆς ἡλικίας τοῦ πρωτοεισερχομένου εἰς τὸ σχολεῖον μαθητοῦ, δέχεται τὴν ἐπίθεσιν τῶν θορύβων καὶ τῶν ἀταξιῶν. Συγκρούεται τὸ τεχνητὸν καὶ ἀψυχολόγητον μεθοδικὸν κατασκευάσμα τοῦ γραφείου μὲ τὴν φύσιν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Ἐξάτμισις τοῦ παιδιοῦ γέλωτος, χειμῶνιασμα τῆς παιδικῆς ψυχῆς μὲ βαρεῖες συνέπειες διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς, πρόωρον γήρασμα τοῦ παιδιοῦ κι' ἓνα πληθὸς ἐλαττώματα.

Πῶς, ὅμως, θὰ διαλάμψῃ ὁ καταναγκασμὸς μὲ τὴν ἀπουσίαν του; Καὶ πῶς τὸ παιδί θὰ ζήσῃ ὡς παιδί; Πῶς θὰ χαρῇ τὴν ἡλικίαν του αὐτὴν, ἀφοῦ ἄλλωστε, αὐτὸ εἶναι φυσικὸν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ εἰς τὴν διάρκειάν τῆς μία ὀρισμένη ψυχοεξέλιξις;

Αὐτὸ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα ἐν σχέσει μὲ τὴν πρώτην ἀρίθμησην. Καὶ

σμένα.

Ἡμεῖς ἐπάνω εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ στηριχθῶμεν διὰ νὰ προχωρήσωμεν.

Τὸ παρὸν μας πρέπει νὰ πατῇ στερρῶς εἰς τὸ ἐνδοξον παρελθὸν διὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς ἐπίσης ἐνδοξον μέλλον.

Διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν εἰδικώτερον εἶναι εὐτύχημα ὅτι ὁ κλασικισμὸς εὐρίσκεται εἰς συνάφειαν μὲ τὴν ὅλην μας ἐθνικὴν ζωὴν.

Διὰ τοῦτο περισσότερον ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη του, διότι δι' αὐτῆς θὰ γνωρίσωμεν ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ μας πολιτισμοῦ, θὰ διαπιστώσωμεν τὸ ἀνώτερον Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τοὺς Ἑλληνας κλασσικοὺς καὶ τὸ ὁποῖον ἐν πολλοῖς δὲν γνωρίζομεν, καὶ θὰ ἀντλήσωμεν διδάγματα τοιαῦτα, ὥστε προσαρμοζόμενα εἰς τὴν σημερινὴν μας κατάστασιν, νὰ καταστήσουν τὴν νεωτέραν μας Ἑλλάδα ἀνταξίαν τῆς ἀρχαιότητος.

1) Ἡ χαρούμενη καὶ παιγνιώδης προσχολικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τὸ Σχολεῖον. Ἡ συνέχισις δὲ αὐτῇ θὰ γίνῃ μὲ ὤμορφες φάρσες καὶ σκέτς τῶν μεγαλυτέρων πρὸς χάριν τῶν νέων μικρῶν φίλων τῶν, μὲ μιὰ πλουσίαν ποικιλίαν παιγνιδίων μὲ συναισθηματικὰ ἀντικείμενα μὲ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐκθέσεων τῶν χειροτεχνικῶν ἐργασίων τῶν μεγαλυτέρων μαθητῶν καὶ μὲ ἄφθονα διδακτικὰ—ἀριθμητικὰ καὶ ἀναγνωστικὰ παιχνίδια, παιζόμενα ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς Δευτέρας τάξεως, τοὺς ὁποίους πολλὰς φορὰς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας θὰ ἐπισκέπτωνται.

Δι' ὅλων αὐτῶν τῶν τρόπων τὸ Σχολεῖον θὰ γίνῃ τόπος χαρᾶς. Θὰ εἶναι ἡ ἰδίᾳ ἡ ζωὴ. Τὰ ἀριθμητικὰ δὲ παιγνίδια τῶν δευτεροταξιτῶν θὰ τοὺς γεννήσουν τὴν ἀνάγκην νὰ παίξουν καὶ αὐτὰ ὅμοια παιγνίδια. Τοιοῦτοτρόπως δημιουργεῖται φυσικῶς καὶ ἐξελικτικῶς ἡ ἀνάγκη δι' ἀπαρίθμησην τῶν συναισθηματικῶν ἀντικειμένων τῶν, χωρὶς διόλου ν' ἀντιλαμβάνονται ὅτι μανθάνουν ἀριθμητικὴν. Ἡ ἀδιαφορία, συνεπῶς, διὰ τὸ μάθημα αὐτὸ ξεριζώνεται. Παίρνει τὴν θέσιν τῆς τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον καὶ ἡ εὐχάριστος ἀπασχόλησις. Συνεπῶς τίθενται ἀσφαλῆ τὰ θεμέλια τῆς εὐαρέστου αὐτοοικοδομήσεως ἀπὸ τὸ παιδί.

Τ' ἀνωτέρω εἶναι σύμφωνα καὶ μὲ τὴν παιδικὴν φύσιν καὶ μὲ τὴν μέθοδον τῆς ζωῆς εἰς τὴν αὐτοανάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι τί ἄλλο εἶναι τὸ παιδί εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἡλικίας του αὐτῆς; Κίνησις καὶ συνάισθημα. Μία δὲ διδασκαλία εὐνοοῦσα τὸ συναισθημα καὶ τὴν κίνησιν καὶ ἱκανοποιοῦσα μίαν ἀνάγκην, ἡ ὁποία ἀνακύπτει ἀπ' αὐτὰ ταῦτα τὰ παιγνίδια τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τὰς εὐχαρίστους ἐν τῷ σχολείῳ ἀπασχολήσεις του, εἶναι φυσικὴ, παιδική, ψυχολογική, μὲ καρποὺς ποὺ γίνονται εἰς τὸν καιρὸν τοὺς, χωρὶς κανέναν κίνδυνον νὰ σαπίσουν. Διότι τοιοῦτον κίνδυνον διατρέχουν μόνον οἱ παραβιασμένοι καρποὶ—γνώσεις τῆς ὑπερπαιδικῆς καὶ κατὰ λογικὰ στάδια χωρούσης διδασκαλίας.

Ἡ ἀπαριθμητικὴ εὐχάριστος ἀπασχόλησις μὲ συναισθηματικὰ τῶν παιγνιδίων ἀντικείμενα, ὁ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ παιδὸς σχηματισμὸς τῆς ἀριθμητικῆς σειρᾶς, ἡ ἄμεσος μὲ τὰ πράγματα τῆς προσχολικῆς τοῦ ζωῆς ἀναστροφή καὶ ἐπίζησις, γεννοῦν καὶ ἀναπτύσσουσιν ἐσωτερικὰς εἰκόνας πλατείας διαρκείας καὶ ἰσχύος. Οὕτω τίθεται ὀρθῶς ἡ ἐννοία τῆς ἐποπτείας, ἥτις ἀνοήτως καὶ σήμερον κακοποιεῖται, καὶ ὁ ἀριθμὸς εἰσάγεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς ὡς ἓνα μέσον ἀντιμετωπίσεως μιᾶς πλευρᾶς τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' ἐπίζησις βαθεῖα.

Ἄλλ' ἀπὸ πρῶτος καὶ παραβιασμένη γένεσις συμβόλων καὶ ἐννοιῶν.

Ἄλλ' ἀπὸ σπουδῆς πρὸς ἀφαιρετικὴν ἐργασίαν.

Τ' ἀριθμητήρια ν' ἀπομακρυνθοῦν, ἵνα ἐπιζητηθῇ ἡ ἰδίᾳ ἡ ζωὴ εἰς τὴν ποσότητα καὶ τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων τῆς.

Τὸ σύμβολον νὰ ἔλθῃ ὡς συμπύκνωσις καὶ ἀντικατάστασις κάποιου, ποὺ τὸ παιδί τὸ ἐξῆσε καὶ ἔδρασεν ἐπ' αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως θὰ δεθῇ μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Ἀλλοιῶτα θὰ μείνῃ κούφιο καὶ ξένον.

2) Ἡ μέθοδος νὰ λογαριασθῇ ὄχι στατικῶς, ἀλλὰ δυναμικῶς καὶ ἐξελικτικῶς, διότι καὶ εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὴν ἐννοιαν τῶν ἀριθμῶν ὑπάρχει ἡ ἐξελικτικὴ δύναμις. Δηλαδή κάθε μία ἀπὸ τὰς βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐννοίας τῶν ἀριθμῶν πρέπει νὰ τοποθετῇται εἰς τὴν ἀνάλογον ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ. Ποία δὲ εἶναι ἡ ὀρθὴ προέλευσις τῆς ἐννοίας τῶν ἀριθμῶν, ποῖαι αἱ φάσεις τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς καὶ εἰς ποίαν ἡλικίαν συντελεῖται κάθε μία ἀπ' αὐτὰς ἃς ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ πορίσματα τῆς *Strukturpsychologie*.

3) Συμμετοχὴ εἰς τὸν αὐτοσχηματισμὸν τῆς ἐννοίας τῶν ἀριθμῶν

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ — ΗΘΙΚΗ

X. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΥ

Η ΑΙΣΘΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ

Τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων ψυχολόγων ὡς προερχόμενον ἐξ ἰδίας αἰσθήσεως, διαφόρου καὶ ἀπὸ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀφῆς καὶ ἀπὸ τὴν τῆς θερμοκρασίας ἢ θερμικὴν αἴσθησιν, ὧν ἀμφοτέρων ὀργανὸν εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος. Πιστεύουν μάλιστα οὗτοι ὅτι ἀνεκάλυψαν καὶ τὰ τὴν αἴσθησιν ταύτην ἐξυπηρετοῦντα ἰδιαίτερα αἰσθητήρια ὄργανα, ὡς τοιαῦτα δὲ θεωροῦν μερικὰς ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα καταληγούσας νευρικὰς ἴνες, αἵτινες δὲν εἶναι ἐφωδιασμένοι κατὰ τὰ ἄκρα μὲ θηλάς, ὅπως αἱ νευρικαὶ ἴνες τῆς ἀφῆς, οὔτε ὁμοιάζουν πρὸς τὰ αἰσθητήρια ὄργανα τῆς θερμικῆς αἰσθήσεως. Ὁ von Grey ἐπὶ τούτοις ἐξηκρίβωσεν, ὡς διατείνεται, πειραματικῶς καὶ τὸν κατὰ μέσον ὅρον ἀριθμὸν τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος σημείων, ἐξ ὧν προέρχονται αἰσθήματα πόνου, εἶναι δὲ ταῦτα κατ' αὐτὸν 150 κατὰ τετραγωνικὸν ἑκατοστόμετρον.

Ταῦτα εἶναι τὰ κατὰ τὸν von Grey καὶ ἄλλους ψυχολόγους πειραματικὰ δεδομένα, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ θεωρία περὶ ὑπάρξεως ἰδιαιτέρων αἰσθητηρίων ὀργάνων προκαλούντων τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου. Ἐὰν ὅμως ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου δὲν προέρχεται μόνον ἐξ ἐρεθισμῶν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐρεθισμῶν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν, καὶ ὅτι εἶναι τρόπον τινὰ ἀντίδοσις τοῦ ὀργανισμοῦ ἡμῶν κατὰ ἀλλοιώσεων ἢ παθήσεων αὐτοῦ ἀπειλουσῶν τὴν σωματικὴν ἡμῶν ὑγείαν ἢ καὶ τὴν ζωὴν αὐτήν, δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν φυσιολογικῶς τὴν προέλευσιν τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ καὶ χωρὶς νὰ

ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων αἰσθήσεων. Ἡ ἀκοή λ. χ. ποὺ ἴσως ἡ χρησιμοποίησις τῆς φωνῆ δύσκολος, δύναται νὰ γίνῃ ἐνεργὸς συμμετοχικὴ δύναμις, ἐὰν τὸ παιδάκι ἀφήσῃ τὸν βῶλον τοῦ νὰ πέσῃ τρεῖς ἢ καὶ ὀλιγώτερες καὶ περισσότερες φορές ἀναλόγως τῆς ἐννοίας τοῦ ἀριθμοῦ ποὺ ἐπιζῇ τοῦτο μὲ τὰ συναισθηματικὰ τῶν παιγνιδίων τοῦ ἀντικείμενα. Τὸ ἴδιο δύναται νὰ γίνῃ καὶ μὲ τὸ τόπι καὶ μὲ ἄλλα εὐήχα διὰ τὸ παιδί ἀντικείμενα. Καὶ

4) Ἡ ἀπαρίθμησης νὰ μὴν περιορίζεται μόνον εἰς ὅμοια πράγματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνόμοια, π.χ. ἀπὸ μίαν ποσότητα βόλων λευκῶν καὶ μαύρων ν' ἀπαριθμοῦνται χωριστὰ οἱ μαύροι ἢ οἱ λευκοί. Ἀργότερα μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῶν χρωμάτων διὰ τῶν χρωματοπαιγνιδίων, αἱ ἀποχρώσεις τῶν βόλων γίνονται περισσότεραι. Ἡ ἀπαριθμητικὴ αὕτη ἐργασία εἶναι ἓνα εὐχάριστον παιγνίδι, ἱκανοποιοῦν μίαν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ζωῇ. Τὸ σχολεῖον τὴν ἀνάγκην ταύτην εἶχε παραβλέψει. Ὅμως ὁ κτηνοτρόφος καὶ ὁ πτηνοτρόφος καθημερινῶς εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαριθμοῦν τὰ ἀνόμοια αἰγοπροβατὰ τῶν ἢ πουλερικὰ τῶν. Καὶ πολλὰς φορές μάλιστα ἡ ἀπαρίθμησης αὕτη γίνεται καὶ ἐν κινήσει. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ σχολεῖον δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀγνοῇ καὶ τὴν ἀπαρίθμησης καὶ τῶν κινουμένων ἀντικειμένων.

Περὶ τῶν παιγνιδίων καὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν θὰ γράψωμεν εἰς ἄλλο ἄρθρον μας.

καταφύγωμεν εἰς ἐρεῦνας πρὸς εὔρεσιν εἰδικῶν δι' αὐτὸ αἰσθητηρίου ὀργάνου.

Παρατηροῦμεν πράγματι ὅτι αἰσθήματα πόνου προκαλοῦνται α' ἐκ μηχανικῶν, χημικῶν καὶ ἄλλων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ ἡμῶν προερχομένων ἐρεθισμῶν, ἐξ ὧν καὶ τὰ γνωστὰ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ ὀργανικὰ αἰσθήματα, οἷα τὰ ἐκ συρροῆς ἢ ἐπισχέσεως τοῦ αἵματος ἀνὰ τὸ κυκλοφοριακὸν σύστημα, τὰ ἐκ χημικῶν ἀλλοιώσεων τῶν τροφῶν ἐν τῷ στομάχῳ κ.τ.τ. β') ἐξ ἐρεθισμῶν προερχομένων ἐξ ἰσχυρᾶς πιέσεως ἢ ἔλξεως μέλους τινὸς τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ ἢ ἐκ μεγάλου βαθμοῦ θερμότητος ἢ ψύχους ἐπ' αὐτοῦ, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι εἶναι ἀπτικῆς φύσεως ἐρεθισμοί, οἱ δὲ δεῦτεροι θερμικῆς φύσεως.

Τὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐρεθισμῶν αἰσθήματα, ἐφ' ὅσον μὲν οἱ προκαλοῦντες αὐτὰ ἐρεθισμοὶ εἶναι ἀσθενεῖς ἢ μετρίως ὅπως δῆποτε ἰσχύος, διατηροῦν τὸν ἰδιαίτοντα χαρακτῆρα τῆς εἰς ἣν ἀνήκουν αἰσθήσεως—τὰ ἐξ ἐρεθισμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ π.χ. λαμβάνουν τὸν χαρακτῆρα αἰσθημάτων τῆς ζωικῆς ἢ ὀργανικῆς αἰσθήσεως (αἰσθημα πείνης, δίψης κ.τ.τ.), τὰ ἐκ πιέσεως ἢ ἔλξεως τὸν χαρακτῆρα αἰσθημάτων ἀφῆς καὶ τὰ ἐκ θερμότητος ἢ ψύχους τὸν χαρακτῆρα θερμικῶν αἰσθημάτων—ἐφ' ὅσον ὅμως οἱ ἐρεθισμοὶ οὗτοι, ὑπερβαίνοντες τὸ σὺνηθες μέτρον, ἀπειλοῦν τὴν εὐεξίαν ἢ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ, τὰ ἐκ τούτων προκαλούμενα αἰσθήματα ἀπολήγουν ὅλα εἰς τὸ ἰδιαίτον αἶσθημα τοῦ πόνου, καίπερ ὑπὸ διαφόρων αἰσθητηρίων ὀργάνων μεταβιβαζόμενα.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν ποιότητων τῶν αἰσθημάτων πόνου ἐὰν ἀποβλέψωμεν, καταλήγομεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Κατὰ ψυχολογικὴν παρατήρησιν κυρουμένην καὶ ὑπὸ τῆς πείρας τὰ αἰσθήματα πόνου διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ὡς πρὸς τὴν ποιότητα—πόνος ἀπὸ πόνου διαφέρει—οὕτω π.χ. διακρίνομεν **πιεστικά** αἰσθήματα πόνου, ὅταν αἰσθανώμεθα ὅτι μᾶς πιέζει τι, **ἐλκτικά**, ὅταν αἰσθανώμεθα ὅτι μᾶς ἔλκει τι, **κεντητικά**, **τρυπητικά** καὶ **κανστικά**, ὅταν ἀνάλογα πρὸς τὰς ἐκφράσεις ταύτας ὀργανικὰ αἰσθήματα συνοδεύουν τὸ ἰδιαίτον αἶσθημα τοῦ πόνου. Αἱ διαφοροὶ δ' αὗται ποιότητες τοῦ αἰσθήματος τοῦ πόνου, οὐσαι ψυχολογικῶς, ὡς εἶδομεν, παραπλήσιαι πρὸς ἀπτικά, ὀργανικὰ καὶ θερμικὰ αἰσθήματα, προσεπικυροῦν τὴν γνώμην, ὅτι τὰ διάφορα αἰσθήματα τοῦ πόνου οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπτικά, ὀργανικὰ καὶ θερμικὰ αἰσθήματα, ἅτινα προκαλοῦμενα ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀπτικῶν, ὀργανικῶν καὶ θερμικῶν ἐρεθισμῶν προσλαμβάνουν ἅπαντα τὸ ἰδιαίτον ἐκεῖνο χαρακτηριστικὸν ὅπερ καλοῦμεν αἶσθημα πόνου.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως ἰδίας αἰσθήσεως πόνου προβάλλεται ὑπὸ τινων, ἐκτὸς τοῦ ἰδιαίτοντος αἰσθητηρίου ὀργάνου αὐτῆς, ὅπερ κατ' αὐτοὺς, ὡς εἶδομεν, εἶναι αἱ ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα καταλήγουσαι καὶ μὴ διὰ θηλῶν ἐφωδιασμένοι νευρικαὶ ἴνες, καὶ τὸ γεγονός καθ' ὃ ἐν περιπτώσει τεχνητῆς τοπικῆς ἀναισθησίας μέρους τοῦ σώματος πρὸς ἐγγείρισιν παύει μὲν ἡ αἰσθησις τοῦ πόνου, διατηρεῖται δὲ ἡ τῆς ἀφῆς. Οὕτω, καθ' ὃ λέγει ὁ Ebbinghaus («Grundzüge der Psychologie» σελ. 370 τόμος Α'), «κατὰ τὸ ἀρχικὸν στάδιον τῆς δι' αἰθέρος ἢ διὰ χλωροφορμίου ναρκόσεως παύει τελείως ἡ εὐαισθησία εἰς τὸν πόνον, ἐνῶ ἡ εὐαισθησία εἰς ἀπλὰς ἐπαφὰς καὶ πιέσεις παραμένει ὅπως δῆποτε».

Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός τοῦτο συνηγορεῖ καθ' ἡμᾶς μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἰσχυρόν πῶς ἀπτικὸν ἢ θερμικὸν ἢ ὀργανικὸν αἶσθημα. Διότι, ἂν, ὡς δεχόμεθα ἡμεῖς, αἰσθήματα πόνου προκαλοῦνται ἀπλῶς ἐξ ἰσχυρῶν ἀπτικῶν ἢ θερμικῶν ἢ ὀργανικῶν ἐρεθισμῶν, ἢ διὰ ναρκότικοῦ τινος προκαλουμένη τοπικὴ ἀναισθησία ὑποβιάζει ἐπὶ τοσοῦτον τὴν εὐαισθησίαν τῶν ἀπτικῶν, θερμικῶν καὶ ὀργανικῶν ἰνῶν ἐφ' ὧς οἱ ἐρεθισμοὶ ἐκεῖνοι ἐπιδρῶσιν, ὥστε, εἰς ἀσθενεῖς μὲν ἐρεθισμοὺς δὲν ἀποκρίνονται αὐταὶ διὰ τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν αἰσθημάτων, εἰς ἰσχυροὺς δ' ἐρεθισμοὺς, ἐγγείρισιν, ἐξαγωγὴν ὁδόντος κ.τ.τ., εἰς οὓς μὴ ὑπάρχουσιν ἀναι-

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΜΩΡΑΪΤΟΥ

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Μόρφωσης του χαρακτήρος, είναι ο σκοπός της αγωγής. Ως χαρακτηρα ορίζομεν τον τρόπον με τον οποίον προσπαθεί ο άνθρωπος να λύση τὰ προβλήματα της ζωής του. Ὁρθὸς δὲ τρόπος εἶναι ὁ βιολογικός, ἥτοι ἐκεῖνος διὰ τοῦ οὐοίου συμβιβάζεται τὸ ἀτομικὸν μετὰ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον. Τρία δὲ εἶναι τὰ κυριώτερα προβλήματα ἐντὸς τῶν οὐοίων περιλαμβάνονται ὅλα τὰ ἄλλα. Πρῶτον τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ ἐπαγγέλματος ἢ ἄλλως τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα. Δεύτερον τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἢ τῆς συνεργασίας. Τρίτον τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων πρὸς τὸ ἐτερόφυλον ἢ τοῦ ἔρωτος ἢ γάμου. Τὰ προβλήματα ταῦτα ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια ἐπὶ τῶν οὐοίων στηρίζεται ἡ διατήρησις καὶ προαγωγή κάθε κοινωνίας ἀνθρώπων. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι μόρφωσις χαρακτηρὸς σημαίνει προετοιμασία πρὸς ὀρθὴν λύσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ὅπου ἀσκεῖται αγωγή θὰ προετοιμάσωμεν τοὺς νέους διὰ τὴν ὀρθὴν λύσιν αὐτῶν. Εἰς τὴν πραγματείαν αὐτὴν θὰ προσπαθῶμεν νὰ βοηθήσωμεν τοὺς ἀνατρέφοντας εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι τὰ προβλήματα ταῦτα δὲν εἶναι διὰ τὰ παιδιά προβλήματα τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ προβλήματα τοῦ παρόντος. Τὸ παιδί ζῇ ταῦτα εἰς τὸ παρόν, ἐκτελεῖ σχολικὴν ἐργασίαν, ἔρχεται εἰς σχέσεις μετὰ ἄλλα παιδιά καὶ μετὰ τὸ ἐτερόφυλον, π.χ. τὴν ἀδελφὴν του (ἀδελφόν του) ἢ τὴν συμμάθητράν του, συμμαθητὴν του. Τὸ παιδί καὶ ὁ ὄριμος πρέπει νὰ ζῇ εἰς τὸ παρόν, αὐτὸ πραγματικῶς ὑπάρχει, παρελθὸν καὶ μέλλον εἶναι καταστάσεις ποὺ δὲν τὰς ζῇ ὁ ἄνθρωπος παρὰ μόνον διὰ τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίας. Ἡ αγωγή δὲν εἶναι προετοιμασία διὰ τὴν ζωὴν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ζωὴ, γράφει ὁ Dewey. Ὁ δὲ Ρουσσώ γράφει: «ποῖος μᾶς βεβαιώνει, ὅτι αὐτὰ τὰ ὥρατα μαθήματα, μετὰ τὰ ὁποῖα καταπονεῖται τὸ ἀδύνατον πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ, δὲν θὰ τοῦ εἶναι μίαν ἡμέραν βλαβερὰ παρὰ ὠφέλιμα; (Ρουσσώ, Emile, II, 57). Τὰ παιδικὰ προβλήματα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ἐφήβου θὰ ἔχωμεν κυρίως ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν ἀνατροφήν. Ἀπὸ αὐτὰ θὰ λάβωμεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ διὰ τὰ προβλήματα τοῦ ὄριμου, ἰδίως εἰς τοὺς ἐφήβους εἰς τοὺς οὐοίους ἐμφανίζονται ζωηρῶς καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ὄριμου.

Δεύτερον παρατηροῦμεν ὅτι τὰ τρία αὐτὰ προβλήματα εἶναι φύσεως κοινωνικῆς καὶ ἀπαιτοῦν διὰ τὴν ὀρθὴν λύσιν των τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ

σθησίας θ' ἀπεκρίνοντο δι' αἰσθημάτων πόνου, ἀποκρίνονται διὰ σχετικῶς ἀσθενῶν ἀπτικῶν, θερμικῶν ἢ ὀργανικῶν αἰσθημάτων.

Τέλος, καὶ ἀπὸ βιολογικῆς, τεολογικῆς, ἀπόψεως ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα πειθόμεθα περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ἀνωτέρω ἐκφρασθείσης γνώμης. Ἄν, ὥς εἶναι ἀληθές, τὰ ἀπτικά, θερμικά καὶ ἄλλα ὀργανικά αἰσθήματα εἶναι προωρισμένα νὰ πληροφοροῦν ἡμᾶς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ, ἢ μελῶν ἰσχύς αὐτῶν ἢ ὑπὸ μορφήν αἰσθημάτων πόνου ἐμφανιζομένη πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῶν κινδύνων οὓς διατρέχομεν καὶ μᾶς προτρέπει διὰ τῶν μᾶλλον ἢ ἥττον δυσαρέστων συναισθημάτων ὑφ' ὧν ταῦτα συνοδεύονται καὶ ν' ἀμυνθῶμεν κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὴν ὑπαρξιν ἡμῶν κινδύνων. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ πανθομολογουμένη μεγάλη βιολογικὴ σημασία τῶν αἰσθημάτων πόνου πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς, δεδομένου ὅτι ἀνευ αὐτῶν δὲν θὰ εἴχομεν γνώσιν τῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἀπειλεῖται ἡ ζωὴ ἡμῶν ὑπαρξίς καὶ δὲν θὰ ἐλαμβάνομεν μέτρα πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς.

συναισθήματος τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐφήβων. Ὁ ἀνατρέφων λοιπὸν γονεὺς ἢ διδάσκαλος, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς τροφίμους του εἰς τὴν λύσιν αὐτῶν, πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ μέσα πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος (1).

Ἐκτὸς τῶν δύο αὐτῶν γενικῶν ὑποδείξεων περὶ τῶν προβλημάτων τούτων, θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω μετὰ ποῖον τρόπον καὶ μέθοδον οἱ ἀνατρέφοντες θὰ βοηθήσουν τὰ παιδιά εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων.

Κάθε συνειδητῆς πράξεως προηγείται ἡ σαφὴς γνώσις περὶ αὐτῆς. Εἰς τὰ παιδιά πρέπει ν' ἀναπτύξωμεν θεωρητικῶς τὰ προβλήματα ταῦτα εἰς συστηματικὴν ἢ ἐπ' εὐκαιρίᾳ διδασκαλίαν, ἀναλόγως τῆς ἀντιληπτικῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν. Τὸ πρῶτον πρὸς ἀνάπτυξιν θέμα εἶναι ἡ κοινωνικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ παλαιολιθικὴ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶν κοινωνικόν. Δύο εἶδη ἀποδείξεων πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν, τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν ψυχολογικὴν ἢ βιολογικὴν. Ἱστορικῶς εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔζησαν συμβιωτικῶς καὶ ὄχι κατὰ μόνας, ὅπως π.χ. ἡ τίγρις. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει πάντοτε ὁμάδας, ὁρδὰς, φυλάς, ἐν γένει κοινωνίας ἀνθρώπων. Ἐτσι ζοῦν καὶ ἀκόμη διασωθέντες πρωτόγονοι ἄνθρωποι. Βιολογικῶς ἀποδεικνύεται ἡ κοινωνικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς συστάσεως τοῦ σωματικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται μακρὰν διάρκειαν παιδικότητος διὰ νὰ γίνῃ ὄριμος, σχεδὸν τὸ 1/3 τῆς κατὰ μέσον ὄρον διάρκειας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα ὁ ἄνθρωπος ἐὰν ἔζη κατὰ μόνας θὰ ἐξωντῶνετο εὐκολώτατα ὑπὸ τῶν ἄλλων ζῶων, διότι δὲν ἔχει τοὺς ὀδόντας τοῦ λέοντος ἢ τῆς τίγρεως οὔτε τὴν μυϊκὴν ἰσχὺν πολλῶν ζῶων, οὔτε τὴν ὀξύτητα τῶν αἰσθησέων ἄλλων. Ὁ ἄνθρωπος ἀντλεῖ τὴν ἱκανότητα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ζωῆς του ἐκ τῶν διαφόρων μέσων, τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυψαν βαθμιαίως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν συνεργασίας. Ἐπειτα ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προῖον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως. Ἡ γλῶσσα, ἐπὶ τῆς ὁποίας κυρίως στηρίζεται ἡ διανοητικὴ μόρφωσις, προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὅλοι αἱ λεγόμεναι ἀρεταὶ εἶναι νόμοι συμπεριφορᾶς ἢ διαγωγῆς πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀκόμη θὰ ἐκθέσῃ εἰς τοὺς νέους ὁ ἀνατρέφων εἰς κατάλληλον καιρὸν. Ἐτσι θὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς προτάσεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶν κοινωνικόν, προωρισμένος δηλ. νὰ ζῇ συμβιωτικῶς μετὰ ἄλλους. Πρὸς τοῦτο ἔχει τὴν τάσιν ἢ προδιάθεσιν, ποὺ εἶναι τὸ **ἐμφυτον κοινωνικὸν συναισθημα**. Ἡ διατήρησις λοιπὸν τῆς κοινωνίας εἶναι ὁρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς κάθε ἀνθρώπου. Ἡ διατήρησις ὁμως τῆς κοινωνίας στηρίζεται εἰς τρεῖς θεμελιώδεις νόμους ἢ ἀρχάς. Διὰ νὰ διατηρηθῇ κοινωνία τις πρέπει τὰ μέλη αὐτῆς νὰ ἐργάζονται κατὰ τινὰ καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας. Ὅχι μόνον νὰ ἐργάζονται, ἀλλὰ καὶ νὰ συνεργάζονται, νὰ ζοῦν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλους. Ὅχι μόνον νὰ ἐργάζονται καὶ συνεργάζονται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναπληρῶνουν τὰ κενὰ ἐκ τῶν θανάτων, διότι ἄλλως μετὰ τινὰ χρόνον ἡ κοινωνία θὰ ἐξηφανίζετο ἔνεκα τοῦ θανάτου τῶν μελῶν της. Ἡ ἀναπλήρωσις αὐτὴ θὰ γίνῃ διὰ τῆς γεννήσεως νέων ἀνθρώπων. Ἡ κοινωνία λοιπὸν σὰν ἐνιαῖος ὀργανισμὸς, ποὺ πρέπει νὰ διατηρηθῇ, προβάλλει εἰς κάθε μέλος τρία καθήκοντα, τὸ καθήκον τῆς ἐργασίας, τῆς συνεργασίας καὶ ἀναπαραγωγῆς. Ἐπειδὴ δὲ κάθε μέλος τῆς κοινωνίας εἶναι ἐλεύθερον νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτὰς τῆς κοινωνίας κατὰ ποικίλον τρόπον, διὰ τοῦτο ὀνομάζομεν τὰ καθήκοντα αὐτὰ **προβλήματα τῆς ζωῆς**. Κάθε λοιπὸν, ἄνθρωπος ὑποχρεοῦται νὰ λύσῃ τρία προβλήματα τῆς ζωῆς, τῆς ἐργασίας, συνεργασίας καὶ ἀναπαραγωγῆς. Τοῦτο ὀνομάζεται ἄλλως ἢ **λογικὴ**

1) Ἰδέ, Δ. Μωραΐτου, «Τὸ κοινωνικὸν συναισθημα εἰς τὸ σχολεῖον», Περιοδικὸν «Ἀτομικὴ Ψυχολογία», τόμ. Ζ', 1938.

της ζωής. Ἡ λύσις τῶν προβλημάτων αὐτῶν δύναται νὰ εἶναι κοινωνικῶς ὠφέλιμος ἢ κοινωνικῶς βλαβερά· ἡ πρώτη λέγεται **βιολογικὴ λύσις** ἢ συμφωνος μετὰ τὴν ζωὴν⁽¹⁾.

Κατωτέρω θὰ ἐξετάσωμεν ἓνα τῶν προβλημάτων αὐτῶν.

Ἡ ἐργασία δὲν ἀνήκει εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἔχουν δοθῇ ἐκ φύσεως. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως. Αἱ λειτουργίαι, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴν πλήρωσιν ὁρισμένων φυσικῶν ἀναγκῶν π. χ. τοῦ θηλασμοῦ, τῆς τροφῆς, τῆς ἀναπαύσεως, τῆς ἀναπαραγωγῆς κ. λ. π. παρακολουθοῦνται κατὰ τὴν ἐπίτευξιν ἢ ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν μετὰ κάποιαν ἡδονήν, μετὰ ἓνα εὐχάριστον συναίσθημα, τὸ ὁποῖον παρακινεῖ πρὸς ἐπανάληψιν τῆς πράξεως. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτη δὲν γίνεται ἐξ ἐνστίκτου, δὲν παρακολουθεῖται ἀπὸ φυσικὴν ἡδονήν, ἀλλὰ γίνεται ἐνεκα ἐξωτερικῆς βίας ἢ ἐσωτερικῆς τοιαύτης, δηλ. τῆς λογικῆς σκέψεως. Ἡ χαρὰ ποὺ αἰσθάνεται ὁ ἀνθρώπος στὴν ἐργασία εἶναι μεταγενεστέρα κατὰκτησις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐργασία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότατα γνωρίσματα τῆς ἐξημερώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ συμβαδίζει μετὰ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας. Ἀνωτέρω μορφή ἐργασίας ἀντιστοιχεῖ εἰς ἀνωτέραν κοινωνικότητα.

Ἡ ἐργασία ἐθεωρήθη ἀπ' ἀρχῆς ὄχι εὐχάριστος ἀπασχόλησις. Ἐργασία καὶ εὐχαρίστησις ἦσαν ἀσυμβίβαστα πράγματα. «Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου», γράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ λατινικὴ λέξις Labor (ἐργασία) ἐσήμαινε καὶ βάσανα, ἡ δὲ ἑλληνικὴ δουλειὰ παρήχθη ἀπὸ τὴν δουλείαν δηλ. σημαίνει σκλαβιά. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς ἀπασχολοῦντο εἰς ἐργασίαν οἱ κατακτηθέντες λαοί, οἱ σκλάβοι. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην τὴν ἐργασίαν ἐξετέλουν οἱ Ἐῴωτες, εἰς δὲ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἔξω 20.000 ἐλεύθεροι κάτοικοι καὶ 400.000 δούλοι. Κανένας σκλάβος δὲν εἶχε προσωπικὸν διαφέρον διὰ τὴν ἐργασίαν, τοῦναντίον ἐμίσει αὐτὴν καὶ προσεπάθει νὰ τὴν ἀποφύγῃ δραπετεύων. Καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα ἐξηκολούθει μετὰ τὸν φεουδαρχισμόν νὰ ἰσχύῃ ἡ ἀντίληψις αὕτη διὰ τὴν ἐργασίαν. Οἱ ἀνέκοντες εἰς τὴν ἀρχουσαν τάξιν δὲν εἰργάζοντο, π. χ. οἱ ἱππῶται καὶ ἐν γένει οἱ φεουδάρχαι. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ φεουδαρχισμοῦ ἴσχυε τὸ ἴδιον μετὰ τὴν πλουτοκρατίαν. Ὁ πλούσιος δὲν εἰργάζετο.

Μετὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀξίας τῆς ἀστικῆς τάξεως ὁ πλούσιος τεμπέλης προσεπάθει νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τὴν ἀπραξίαν του. Ἰδίως ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ, ποὺ ἀνέλαβεν εἰς τὴν προστασίαν του τοὺς ἐργαζομένους (ὁ μὴ ἐργαζόμενος μηδὲ ἐσθιέτω —δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς) συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἐργασία νὰ γίνῃ ἠθικὴ ἀπαίτησις. Ἐσχάτως μετὰ τὸν σοσιαλισμόν καὶ τὴν ἐξίγερσιν τῶν ἐργατῶν ἡ ἐργασία καὶ οἱ ἐργάται ἀπέκτησαν ἀξίαν. Ἡ νεωτάτη μέθοδος διδασκαλίας ὀνομάσθη «σχολεῖον ἐργασίας». Μετὰ τὴν ἀντίληψιν αὕτην περὶ ἐργασίας θὰ ἐξετάσωμεν περαιτέρω τὸ ζήτημα τῆς ἐργασίας.

Μετὰ τὴν ἐργασίαν κάθε ἀνθρώπος ἐπιζητεῖ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν κατορθώνεται μετὰ ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἐργασιῶν. Ἐπιτυγχάνεται μόνον ὑπὸ οἰκονομικοὺς ὅρους, κατὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει προσωπικὴ σχέσις τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸ ἔργον του. Ὁ ἐργάτης τότε ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ ἔργον του, τὸ θαυμάζει, ἀφοσιούται εἰς αὐτό, παραβλέπει κάθε ὕλικόν κέρδος ἐξ αὐτοῦ. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἐργάζεται ὁ καλλιτέχνης, ὁ ἐπιστήμων, ὁ ἱατρός, ὁ παιδαγωγός, ὁ διευθυντὴς μεγάλων ἐπιχειρήσεων κ. λ. π. Ὅλοι αὗτοι ἀπολαμβάνουν μετὰ χαρὰν τὰ καλὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τῶν ἔχουν προσωπικὴν σχέσιν μετὰ τὴν ἐργασίαν. Ἡ χαρὰ ἐκ τῆς ἐργασίας εἶναι τόσοῦτον με-

(1) Ἰδὲ περὶ αὐτῶν Α' τόμον τοῦ περιοδικοῦ «Ἀτομικὴ ψυχολογία».

γαλυτέρα ὅσον ἡ ἐργασία εἶναι παραγωγικὴ, ὅσον ὁ ἐργαζόμενος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου του, ὅσον ἐννοεῖ τὴν τελειότητά του.

Ἡ προσωπικὴ αὕτη σχέσις τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐργαζόμενος ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς προσωπικότητός του, μετὰ τῆς χαρᾶς διεγείρει καὶ ἀγωνίαν, πυρετώδη ἀγῶνα πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ διαρκεῖς φόβους μήπως ἀποτύχῃ. Ἡ ἐργασία ποὺ γεννᾷ διαρκὴ χαρὰν δὲν ἔχει σχέσιν μόνον μετὰ τὸ ἐγώ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ἡμεῖς, δηλ. γίνεται ὄχι μόνον διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τὰ ἐλατήρια τῆς πράξεώς αὐτῆς εἶναι μᾶλλον κοινωνικά.

Ὁ αὐξανόμενος ὅμως καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔκαμεν ὥστε κάθε ἐργάτης νὰ ἐκτελῇ ἐλάχιστον μέρος συνολικοῦ τινος ἔργου καὶ πάντοτε τὸ αὐτό. Ὁ οὕτω ἐργαζόμενος δὲν ἀπολαμβάνει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του, δὲν ἔχει προσωπικὴν σχέσιν μετὰ τὴν ἐργασίαν, οὔτε ἡ ἐργασία του εἶναι παραγωγικὴ. Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐργάτου αὐτοῦ δὲν εἰσέρχεται ὅλη ἡ προσωπικότης, δὲν κατασκευάζει κάτι ὅλον, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ ἐκφράζεται ἡ προσωπικότης του. Ἡ μεγάλη βιομηχανία κατέλυσε τὴν προσωπικὴν αὐτὴν σχέσιν τοῦ ἐργάτου μετὰ τὸ ἔργον του, ἀφήρесе τὴν χαρὰν γιὰ τὴν ἐργασίαν καὶ ἔτσι ἐδημιούργησε τὴν ὁμάδα τῶν ἐργατῶν, ποὺ καλοῦμεν **προλεταριάτον**. Τοῦτο ὁμοιάζει σὰν τοὺς σκλάβους τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Ἡ ἐργασία ξανάγινε πάλιν καταραμένη βάσανος καὶ σημεῖον δουλείας. Αὕτη εἶναι ἡ κατάστασις τῶν περισσοτέρων ἐργαζομένων ἀνθρώπων εἰς τὴν μεγάλην βιομηχανίαν.

Μεταξὺ τῶν μέτρων ποὺ προτείνονται πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι: πρῶτον ἡ θεωρητικὴ μόρφωσις κάθε ἐργάτου νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ κατανοῇ ὅλον τὸ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτελεῖ ἐλάχιστον μόνον μέρος. Νὰ γνωρίξῃ δηλ. σαφῶς τί κάμνουν οἱ συνεργάται του, νὰ κάμνῃ τρόπον τινὰ σύνθεσιν, νὰ μορφώσῃ συνθετικὴν εἰκόνα τοῦ ἔργου. Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν εἰκόνα θὰ διακρίνῃ καὶ τὸ ἰδικόν του ἔργον. Θὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτὸν του συνδημιουργὸν τοῦ ὅλου ἔργου. Δεύτερον ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐργάτου εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ κέρδη τοῦ ὅλου ἔργου. Μετὰ τὰ δύο αὗτα μέσα θὰ συνδεθῇ ἡ προσωπικότης τοῦ ἐργάτου μετὰ τὸ ἔργον, θὰ ἐνδιαφεροθῇ περισσότερο διὰ τὸ ἔργον. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὅπου τόσαι μεγάλαι βιομηχανίαι λειτουργοῦν δὲν ἐδημιουργήθη προλεταριάτον ὅπως εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τοῦτο καὶ ὁ κομμουνισμὸς δὲν διεδόθη ἐκεῖ. Ποῦ ὀφείλεται τοῦτο; Κατὰ τὴν γνώμην μας εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς παράγοντας. Ἐκεῖ μεγάλη φροντίς λαμβάνεται διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐργάτου πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας τοιαύτην ὥστε κάθε ἐργάτης νὰ ἔχῃ καὶ ἓνα αὐτοκίνητον νὰ μεταβαίνει εἰς τὴν ἐργασίαν του.

Ἄν ἐξετάσωμεν πῶς παρήχθη ἡ ἐργασία θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ γένεσις τῆς ἐργασίας ἤρχισεν ἀπὸ τὸ παιγνίδι. Ἀπὸ αὐτὸ μεταβαίνει εἰς τὴν ἐργασίαν. Τὸ παιγνίδι εἶναι τὸ φυσικόν, τρόπον τινά, ἄγριον δένδρον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐμβολιάζεται τὸ ἥμερον, ἡ ἐργασία. Διὰ τὸ παιγνίδι ὑπάρχει ἐμφυτός ὁρμη εἰς τὸν ἀνθρώπον. Διὰ τοῦτο καὶ παρακολουθεῖται μετὰ ἡδονήν, τὸ παιδί αἰσθάνεται μεγάλην εὐχαρίστησιν ὅταν παίζει. Μετὰ τὸ παιγνίδι θὰ προστομασθῇ διὰ τὴν ἐργασίαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐργασίας μετὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ παιγνιδιοῦ. Ὁ ἐργαζόμενος ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ προϊόν ἐκ τῆς ἐργασίας, ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας. Τὸ παιδί ἀποβλέπει ὄχι εἰς τὸ προϊόν τοῦ παιγνιδιοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ παιγνίδι, εἰς τὴν ἐνέργειαν. Διὰ τοῦτο ἅμα κατασκευάζει ἓνα πύργον μετὰ ξυλάκια, τὸν καταστρέφει ἀμέσως διὰ νὰ τὸν ξανακάμῃ. Καὶ ἐπαναλαμβάνει τοῦτο πολλάκις, χωρὶς νὰ κουράζεται. Ἡ ἐργασία ἀποβλέπει καὶ εἰς ἠθικόν κέρδος, τὸ παιγνίδι ποτέ. Κρίνω περιττὸν νὰ ἀναφέρω καὶ ἄλλας διαφορὰς, ὅπως εἶναι π. χ. ὅτι τὸ παιγνίδι εἶναι αὐθόρμητον χωρὶς καταναγκασμόν.

Μετὰ τὸ παιγνίδι ἀποκτᾷ τὸ παιδί πλῆθος αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων καὶ δεξιο-

κτικός, να μὴ ἔχη συναίσθημα μειονεξίας. Ὅποιος κατέχεται ἀπὸ τὸ συναίσθημα μειονεξίας προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς ἄλλους ὄχι διὰ πραγματικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς αὐτοὺς, ἢ τὰς ὑπηρεσίας αὐτὰς προσφέρει κατὰ τρόπον ἐξευτελιστικὸν διὰ τοὺς ἄλλους. Ἀνάπτυξις τῆς αὐτοπεποιθήσεως, τοῦ θάρρους θὰ εἶναι ὁ δεύτερος ὁρὸς πρὸς ἀνατροφὴν δι' ἐργασίαν. Οἱ ἀνατρέφοντες θὰ λάβουν ὅλα τὰ μέτρα, ποὺ διεγείρουν τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὸ θάρρος τοῦ παιδιοῦ. Αὐτενέργειαν, πρωτοβουλίαν θὰ διεγείρουν οἱ ἀνατρέφοντες. Ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ὁρίζει συντόμως τὴν ἀγωγὴν ὡς σύστημα μέσων ἐνθαρρύνσεως. Ἐκ τούτου ἐπεταὶ ὅτι ὅλαι αἱ μέθοδοι καὶ τὰ μέσα μετὰ τὰ ὁποῖα δυναμώνει τὸ συναίσθημα μειονεξίας τοῦ παιδιοῦ, ἀφαιρεῖται ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ἀποθαρρύνεται, εἶναι βλαβερά διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γενικῶς καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν μόρφωσιν πρὸς ἐργασίαν.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ προηγηθῇ τὸ παιγνίδι, ὅτι μάλιστα κατ' ἀρχὰς πολλὰ ἐργασίαι θὰ ἔχουν τὴν μορφήν παιγνιδιοῦ, θὰ ἀφήσωμεν ἐλευθερίαν εἰς τὸ παιδί εἰς τὸ παιγνίδι. Θὰ ἦτο καλύτερον νὰ διοργανωθῇ τὸ παιγνίδι συστηματικῶς. Τοιαύτη διοργάνωσις γίνεται εἰς νηπιαγωγεῖα ἰδίως, εἰς ὅσα ἐφαρμόζεται τὸ σύστημα Montessori. Θὰ ἦτο συνεπὲς ὠφέλιμον, ἐὰν ἀπεστέλλοντο τὰ παιδιὰ ἀπὸ τοῦ τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας των εἰς νηπιαγωγεῖα.

Κάθε ἀνατροφή καὶ ἡ πρὸς ἐργασίαν ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνατρέφων, ἰδίως ἡ μητέρα, δύναται νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ διαφέρον τοῦ παιδιοῦ πρὸς γνῶσιν πραγμάτων καὶ ἐκτέλεσιν ἐνεργειῶν (κινήσεως) δι' ἐργασίας τινάς.—Μαμά, δός μου καὶ μένα νὰ σαρώσω, λέγει τὸ τριετὲς κοριτσάκι μιᾶς γειτονίσσης μου. Ἡ μητέρα ἔδωκεν ὄντως μιὰ μικρὴ σκούπα καὶ τὸ κοριτσάκι ἐσάρωσε τὸ προαύλιον.

—Ἄλλη μέρα τὸ ἴδιο κοριτσάκι ἔλεγε: νὰ πάω ἐγὼ νὰ φέρω τίς πατάτες ἀπὸ τὸ μπακάλη, τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε. Πόσας τοιαύτας μικρὰς ὑπηρεσίας ἡμποροῦν καταλλήλως ὀδηγούμενα νὰ παροφέρουν τὰ παιδιὰ! Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνατροφή πρὸς ἐργασίαν. Ἐνῷ εἶναι πραγματικὴ μικρὰ ἐργασία γίνεται ἀπὸ τὸ παιδί σὺν παιγνίδι. Πόσας χρησίμους δεξιότητας μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ παιδί πρωτόμωτα! Εἰς τὴν μέθοδον αὐτὴν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὐδέποτε πρέπει ν' ἀποθαρρύνωμεν τὸ παιδί εἰς τυχὸν ἀποτυχίαν τινά. Τούναντίον θὰ τὸ βοηθήσωμεν νὰ ξαναεπιχειρήσῃ. Τὸ παιδί π.χ. προσπαθεῖ νὰ ἀνάψῃ ἓνα σπέρτο καὶ κᾶηκε. Δὲν θὰ τοῦ ποῦμε νὰ μὴ ξαναπιάσῃ σπέρτο, ἀλλὰ θὰ τοῦ εἴπωμε ἔλα νὰ σοῦ δείξω πῶς «νὰ κάμῃς γιὰ νὰ τὸ ἀνάψῃς χωρὶς νὰ καῖς, νὰ ἔτσι, κάμε το καὶ σύ, μπράβο τὸ κατάφερες». Πρέπει νὰ μάθωμεν τὸ παιδί νὰ μὴ φοβᾶται τὰ σφάλματα, ἀλλὰ νὰ προσπαθῇ νὰ τὰ υπερνικήσῃ.

Ἐν γένει νὰ προσπαθῇ ὁ ἀνατρέφων νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν νὰ μορφώσῃ τὸ παιδί κακὴν ἰδέαν γιὰ τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸ παιδί νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτοπεποίθησιν του.

Ὅσον ἀφορᾷ περιπτώσεις ὀκνηρῶν μαθητῶν, ἐκ πολλῶν παρατηρήσεων ἐπ' αὐτῶν συνεπαίρανα ὅτι ἡ ὀκνηρία εἶναι ἀποτέλεσμα ἀποθαρρύνσεως. Ὁ ὀκνηρὸς μαθητὴς νομίζει ἐσφαλμένως ὅτι δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐπιτύχῃ εἰς ὀρισμένον μάθημα καὶ παρητήθη πάσης προσπάθειας πρὸς κατανόησιν. Τὸ συναίσθημα αὐτὸ τῆς μειονεξίας πιθανὸν νὰ τὸ ἀπέκτησεν ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸν εἰς αὐτὸ ἐπιτυχάνοντα ἀδελφὸν καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς ἐκ μέρους τῶν γονέων, ἢ ἀπὸ ἀποθαρρύνσεως ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου του. Ἐπίσης πιθανὸν ἡ ἡλικία του νὰ εἶναι μικρὴ διὰ τὴν τάξιν ταύτην. Εἶναι δυστυχῶς συχνὸν τὸ φαινόμενον γονέων, ποὺ εἰσάγουν τὸ παιδί τους εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον πρὶν συμπληρώσῃ τὸ δὸν τῆς ἡλικίας του ἔτος. Κατὰ τὴν ἐφηβείαν εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπέλθῃ ὑπερκόπωσης, ἔνεκα τῆς ὁποίας ὁ μαθητὴς ἀδυνατεῖ νὰ κάμῃ τὰς σχολικὰς ἐργασίας.

Ἐνὰ ἄλλο σπουδαῖον πρόβλημα διὰ τὴν προετοιμασίαν πρὸς ἐργασίαν εἶναι

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΥΣΚΟΥΝΑ

Καθηγητοῦ τοῦ 10ου Γυμνασίου ἀρρ. Ἀθηνῶν

Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ καὶ Ἀστρεὶ Σχολὴ Καρυτσιώτου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας

Εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Διδάσκαλοι, μαθηταὶ καὶ σχολεῖα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας» δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 9 τεύχει τῆς «Παιδαγωγικῆς Ἐπιθεωρήσεως» μελέτην τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως κ. Α. Σ. Σκανδάμη, ἐν ᾧ ἀναφέρονται πλείστα σχολεῖα λειτουργοῦντα ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τῆς δουλείας χρόνους, δὲν γίνεται οὐδεμία μνεία τῆς ἀξιολόγου. καὶ πλείστας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος προσενεγκούσης Σχολῆς Καρυτσιώτου ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ καὶ Ἀστρεὶ, ἰδρυθείσης ἐν ἔτει 1798 ὑπὸ τοῦ ἐν Τεργέστῃ ἀριστα ἐγκατεστημένου ὁμογενοῦς Δημητρίου Καρυτσιώτου.

Ἐπειδὴ παρατηρήσαμεν ὅτι καὶ ἄλλαι παρομοίας φύσεως μελέται ἢ ἀγνοοῦν παντάπασι ἢ ὑποτιμοῦν τὴν σημασίαν τῆς Σχολῆς Καρυτσιώτου, ἃς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκθέσω δι' ὀλίγων τὸ ἱστορικὸν τῆς ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας τῆς Σχολῆς ταύτης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας (1).

Ὁ ἰδρυτὴς ταύτης Δημήτριος Καρυτσιώτης καταγόμενος ἐξ Ἀστρους ἀπεδήμησε περὶ τὸ 1750 κατ' ἀρχὰς εἰς Σμύρνην, ὅπου εἰργάσθη εὐδοκίμως παρὰ τινι μεγαλεμπόρῳ, ὡς ὑπάλληλος καὶ εἶτα εἰς Τεργέστην, ὅπου, ἀόκνως καὶ τιμίως πάντοτε ἐργαζόμενος, ὡς ἔμπορος σιδηρικῶν, ἀπέκτησε τεραστίαν περιουσίαν καὶ λαμπράν θέσιν ἐν τῇ ἐκεῖ Ἑλληνικῇ Κοινοτήτι. Δεῖγμα τοῦ πλούτου του εἶναι τὸ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενον εἰς τὸν μυχὸν τοῦ λιμένος Τεργέστης καὶ ὑπὸ τούτου ἀνεγερθὲν μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς μικρᾶς, ἀλλὰ πεφιλημένης αὐτοῦ πατρίδος «Ἀστρος» (2). Τοῦτο ἀνηγέρθη ἐν ἔτει 1780 καὶ εἰς τοῦτο κατέφυγον διωκόμενοι ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, εἰς δὲ τὸ ὑπερῶν τούτου ἐκρύβησαν ἐπίσης τὰ λείψανα τῶν ἱερολοχιτῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ

ἡ κατάλληλος ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος. Μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀσχολεῖται εἰδικὸς κλάδος τῆς ἐφηρμοσμένης ψυχολογίας. Γενικῶς ἡμεῖς ἐκ τῆς προσωπικῆς μας πείρας γνωρίζομεν ὅτι ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον ἐπεβλήθη ἀπὸ ἐξωτερικοῦς παράγοντας εἰς τὸν νέον ὄχι μόνον δὲν ἐκτελεῖται μετὰ χαρὰν καὶ δὲν τελειοποιεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ τορπιλλίζεται διὰ τῆς νευρώσεως. Σπουδαιότατη ἀπαίτησις τῆς ἀνατροφῆς πρὸς ἐργασίαν εἶναι νὰ ἀφήσωμεν τὸν νέον νὰ διαλέξῃ τὸ ἐπάγγελμα, ἀφοῦ προηγουμένως εἴπωμεν τὴν γνώμην μας περὶ τῆς ἱκανότητός του σχετικῶς μετὰ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα. Θὰ ὑποδείξωμεν νὰ ἐκλέξῃ ἐπάγγελμα εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτύχῃ ὄχι πολλὰ κέρδη ὕλικά, ἀλλ' ἐξαιρετικὴν ἱκανότητα. Ἐνα ἐργαστήριον ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ θὰ προσφέρῃ πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐκλογῆς ἐπαγγέλματος.

(1) Περὶ ταύτης ἐπαραματεύθημεν διὰ μακρῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ καὶ ἀρχαιολογικῇ μελέτῃ τῇ ἐκδοθείσῃ τῷ 1934 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Θυρεάτις» σελ. 59 κ.ε.

(2) Εἰκόνα τούτου καὶ σχετικά περὶ Καρυτσιωτῶν βλέπε ἐν «Κυνουριακῇ Ἐπιθεωρήσει» τόμ. Β', τευχ. 1 σ. 1, 5—6 ὑπὸ Ν. Φλούδα.

Δραγατσανίου. Πλήν όμως την θερμήν προς την ιδιαιτέραν του πατρίδα αγάπην και τὸ ζωηρόν προς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς ἐνδιαφέρον του ἐπέδειξεν ἐναργέστερον διὰ τῆς ιδρύσεως ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ καὶ Ἀστρεὶ λαμπροτάτης Σχολῆς, ἐπονομασθείσης κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων «Μουσεῖον Καρυτσιοῦ». Ἡ σχολὴ αὕτη ιδρύθη τῷ 1798, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς ἐνεπιγράφου πλακῶς, διασωθείσης μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Σχολῆς Ἀγίου Ἰωάννου ὑπὸ τῶν δοδῶν τοῦ Ἰμβραήμ τῷ 1826. Ἐξ ἄλλου ἐν «Λογίῳ Ἑομῇ» τῆς Βιέννης ἐν ἔτει 1812 ἀναγράφεται ὅτι «ὁ φιλόκαλος Καρυτσιοῦ πρὸ χρόνων τινῶν ᾠκοδόμησεν ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ εὐρύχωρον περιοχὴν ἱκανὴν εἰς κατοίκησιν καὶ διδασκάλων καὶ μαθητῶν καὶ ἀφιέρωσεν ὡς σιτηρέσιον τοῦ σχολείου τὰς προσόδους ὑποστατικῶ πολυδένδρου καὶ εὐκάρπου». Ἡ Σχολὴ εἶχε διάφορα παρεκτισμένα δωμάτια, ἵνα διαμένουν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἐκ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν μαθηταί, ἥτο δὲ ἐκτισμένη ἐπὶ λόφου, δεσπόζοντος τῆς κομοπόλεως Ἀγίου Ἰωάννου, ὀνόματι «Κουτρί», ὁπόθεν εἶχε θέαν μεγαλοπρεπῆ. Ἐκ τῶν προχείρως γενομένων ἀνασκαφῶν τῷ 1940, ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἔρεπια τοῦ συγκροτήματος τῆς Σχολῆς, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν τὸ ὅλον σχεδιάγραμμα ταύτης. Τὴν σχολὴν ἐπλούτησεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς διὰ πλουσιότητος Βιβλιοθήκης, περιλαμβανοῦσης ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, βενετικῆς ἐκδόσεως τὰ πλεῖστα, Λεξικά, Ἑκκλησιαστικά συγγράμματα καὶ βιβλία καὶ πολλὰ ἔργα τῶν Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκ τῆς πλουσίας αὐτῆς βιβλιοθήκης διεσώθησαν μετὰ τὴν καταστροφὴν ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ 1500 τόμοι, ἐξ ὧν σήμερον ἀπέμειναν μόνον 400, φυλασσόμενοι ἐν τῷ Γραφείῳ τοῦ Γυμνασίου Ἀστρους. Ἐπίσης ἐπλούτισθη καὶ μὲ πολλὰ ὄργανα Φυσικῆς καὶ Γυμναστικῆς ἀποσταλέντα ἐκ Τεργέστης. Ἐν αὐτῇ, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς, ἐφηρμόζετο τὸ πρόγραμμα τῆς ἐν Τεργέστῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ ἐδιδάσκοντο αἱ κλασσικαὶ γλῶσσαι (Ἑλληνες καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς), ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, αἱ φυσικαὶ καὶ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἡ Ἰταλικὴ καὶ πιθανὸν καὶ ἡ γαλλικὴ, ἵνα εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν τροφίμων τῆς Σχολῆς Καρυτσιοῦ.

Πρὸς συντήρησιν τῆς Σχολῆς καὶ ἀμοιβὴν τῶν διδασκόντων ὁ ἰδρυτὴς διέθεσε τὰς προσόδους τοῦ ἐν Ἀστρεὶ «ὑποστατικῶ» (1) ἐκτάσεως 50 περίπου στρωμμάτων, εἰς τὸ Β. Δ. τμήμα τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος ἰδρυσεν ἐν ἔτει 1810 τὸ παράρτημα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ Σχολῆς, κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον περίπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφηρμόζετο τὸ αὐτὸ πρόγραμμα. Τὸ παράρτημα τῆς Σχολῆς ἐλειτούργει κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας καὶ ὠνομάζετο ὡσαύτως «Μουσεῖον Καρυτσιοῦ».

Ἡ στοργὴ ὅμως καὶ μέριμνα τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς δὲν ἔπαυσε μετὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ προικοδοτήσιν ταύτης, ἀλλὰ πολλάκις ποικιλοτρόπως ἐξεδηλώθη. Οὕτως ἐν ἔτει 1817 ἀναγινώσκουμεν ἐν τῷ «Λογίῳ Ἑομῇ» σελ. 339, τὰ ἑξῆς: «Ὁ κ. Προκόπιος Καρυτσιοῦς ἀναχωρεῖ ἐντὸς ὀλίγου διὰ τὴν πατρίδα του στελλόμενος πρὸς καιρὸν παρὰ τοῦ φιλογενοῦς καὶ φιλομούσου θεῖου του κυρίου Δημητρίου Καρυτσιοῦ, ἵνα ἐπισκευάσῃ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμίσῃ τὸ ἐκεῖ Σχολεῖον. μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον πρὸ χρόνων ὁ αὐτὸς κύριος Δημήτριος Καρυτσιοῦς ἀνήγειρε, μὲ βιβλία ἐπλούτισε καὶ διδασκάλους ἐπιτηδείους ἐφρόντιζε καὶ φροντίζει νὰ ἐγκαταστήσῃ. Ζητεῖται τώρα μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁμογενῆς κατέχων τὴν προγονικὴν γλῶσσαν καὶ καμμίαν ἀπὸ τὰς ζωσας τῆς Εὐρώπης καὶ καμμίαν ἐπιστήμην, ἵνα συναριθμηθῇ εἰς

1) Τὸ «ὑποστατικὸν» τοῦτο, τὸ «πολυδένδρον καὶ εὐκάρπον» περιῆλθε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν εἰς τὴν Κοινότητα Ἀστρους καὶ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτου συνετηρεῖτο τὸ ἐν Ἀστρεὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον μέχρι τοῦ 1880 περίπου. Ἐκτοτε χρησιμοποιοῖται ὡς Πρότυπον Ἀγροκήπιον περιελθὼν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον.

τοὺς ἄλλους διδασκάλους. Ὁ μισθὸς δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος, ἡ θέσις τοῦ Σχολείου εἶναι τερπνοτάτη καὶ ὑγιεινοτάτη, εἶναι προικισμένον μὲ ἱκανὰ βιβλία· λοιπὸν εἴ τις κρίνῃ ἑαυτὸν ἄξιον τοῦ ἔργου, ἅς τὸ φανερώσῃ διὰ τοῦ Λογίου Ἑομοῦ, καὶ θέλει λάβῃ τὴν ἀπόκρισιν περὶ τοῦ πρακτέου» (1).

Ἄν γνωρίζομεν ποῖος ὁμογενῆς συνηριθμήθη εἰς τοὺς ἄλλους διδασκάλους τῆς Σχολῆς, γνωρίζομεν ὅμως ἀσφαλῶς ὅτι ἐφθασε εἰς τὸν Ἀγίον Ἰωάννην καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δημητρίου, Προκόπιος Καρυτσιοῦς. Οὗτος κατὰ τὴν νεότητά του ἐκάθη μοναχὸς καὶ ἔπειτα ἔγινε διάκονος. Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Σχολῆς Ἀγίου Ἰωάννου ἐστάλη δι' ἐξόδων τοῦ θεῖου του εἰς τὸ Πατάβιον, ὅπου ἐσπουδάσεν εἰδικῶς τὰ παιδαγωγικὰ καὶ τῷ 1817 καταλιπὼν τὸν ἐλεύθερόν καὶ ἀνετον βίον ἐν Εὐρώπῃ, ἔρχεται «ἵνα ἐπισκευάσῃ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταρρυθμίσῃ» τὴν Σχολὴν Ἀγίου Ἰωάννου καὶ Ἀστρους. Ἡ συμπεριφορὰ του πρὸς τοὺς μαθητὰς ὑπῆρξεν ἡπία καὶ στοργικὴ. Σπανίως ἐτιμῶρει μαθητὰς, ὁσάκις δὲ ἐτιμῶρει, ἡ τιμωρία συνίστατο εἰς τὴν ἐπιβολὴν νηστείας, τὴν ὁποίαν ἀγογγύστως ἐδέχοντο οἱ μαθηταί, διότι ὁ Προκόπιος δὲν τοὺς ἐστέρει ὅλως διόλου τὴν τροφήν, ἀλλὰ τοὺς ἐδίδεν ἄρτον ἄφθονον καὶ διὰ λευκόν, τὸν ὁποῖον ἔτρωγεν ὁ ἴδιος καὶ τὸν ὁποῖον οἱ τιμωρούμενοι μαθηταὶ ὡς γλύκισμα ἐθεώρουν. Συνέγραψεν ἐπίσης καὶ ἴδιον Ἀναγνωστικὸν διὰ τοὺς μαθητὰς του, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν Σχολὴν Καρυτσιοῦ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλευθέρας Ἑλληνικῆς Πολιτείας.

Ἐπισκευάσας τὴν Σχολὴν ὁ Προκόπιος ἐνετείχετο εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Σχολῆς Ἀγίου Ἰωάννου ἐνεπίγραφον πλάκα ἐξ ἐγχωρίου λίθου, φέρουσαν γύρω σκαλισμένον πλαίσιον, ὕψους 1,50 μ. καὶ πλάτους 1,10 μ. Ἡ ἐνεπίγραφος αὕτη πλάξ, διασωθεῖσα μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ 1826, φυλάσσεται νῦν ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ. Φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν ἐξ 25 λαμβικῶν, δεκαπεντασυλλάβων ὁμοιοκαταλήκτων στίχων, εἰς τοὺς ὁποίους προστίθενται καὶ 3 ἄλλοι ἄμετροι ὑπὲρ τοὺς ἐμμέτρους:

1798

Ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ 18

Ἡ Σχολὴ πρὸς τὸν φιλοθεάμονα

Τί ἔστηκας θαμβούμενος, φίλε φιλοθεάμον;

Μὲ ἀπορίαν μυστικὴν ζητεῖς τὸ ὄνομά μου
νὰ μάθῃς, νὰ βεβαιωθῇς τί τὸ ἐπάγγελμά μου
καὶ ποῖος ἐπροστάτευσε σ' αὐτὸ τὸ κάμωμά μου.

5. Εἰμὶ οἰκία τῶν Μουσῶν, κείνων τοῦ Ἑλικῶνος,
σχολεῖον ὀνομάζομαι τοῦ τρέχοντος αἰῶνος,
σοφίαν ἐπαγγέλλομαι ἀφ' ἧς οὐδὲν γλυκεῖον
τοῖς νέοις χρησιμώτερον τῷ ἀναγκαίῳ βίῳ.
Ἐκ βάθρων ἀνηγέρθηκα κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα
10. τὸ ἔτος μου διδάσκεισά ἑμαὶ καὶ τὴν ἡμέραν.
Ὁ κτίτωρ ὅπου μ' ἔκαμεν οἶκον τοῦ Ἑλικῶνος
εἶν' ὁ κλεινὸς Δημήτριος τοῦ Ἰωάννου γόνος
καὶ τῆς Κανέλλας εἶν' υἱὸς ἀνάθρεμμα καὶ πόνος
Ὁ τόπος ὅπου βρίσκομαι εἶν' ἡ αὐτοῦ πατρίδα
15. Καρυτσιοῦς λέγεται παντοῦ ἡ αὐτοῦ φαμίλια,
εἰς μνήμην τοῦτο ἔγινε αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων
κι' εἰς ψυχικὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ τῶν τοιῶν.
Ὅσοι λοιπὸν ἐμβαίνειτε μ' ὅλην σας τὴν καρδίαν
παρακαλεῖτε τὸν θεὸν τὴν ἁνὴ βασιλείαν

1) Ὁρα Κ. Ἀμάντου: Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 25ῃ Μαρτίου 1937, σελ. 11.

20. ν' αξιωθῇ νὰ χαίρεται ὁμοῦ μὲ τοὺς γονεῖς του
ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Ἀβραὰμ κόλπους τοὺς ἐδικούς του.

(Ἀμήν.

Ἡ συνδρομὴ ὅπ' ἔγινεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν μου
Προκόπιον τὸν θύτην μου φίλον καὶ ἐραστήν μου
γνωρίζει τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἄνω Δημητρίου

25. τοῦ Νικολάου δὲ υἱὸν κύριον τοῦ σχολείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ἐχαράχθη καὶ ἐνετειχίσθη κατ' ἐντολὴν τοῦ Προκόπιου μετὰ τὸ 1817, τὸ δὲ 1798 εἶναι τὸ ἔτος τῆς ιδρύσεως τῆς. Ἡ Σχολὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Προκόπιου ἐλειτουργεῖ κανονικῶς καὶ ἀνελλιπῶς μέχρι τοῦ 1819, ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ θείου του Δημητρίου, ὅστις ἀποθνήσκων ὠρίζεν ἐν τῇ Διαθήκῃ (1) του, ὡς γενικὸν κληρονόμον τῆς τεραστίας του περιουσίας, τὸν διάκονον Προκόπιον, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον θὰ ἐτέλει γάμον, ἀδεία τοῦ Πατριαρχείου, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει, τὸν ἕτερον ἀνεψιὸν του, υἱὸν τῆς ἀδελφῆς του Ἑλένης, Ἀλέξιον Σαρηγιάννην, ὑπὸ τὸν ὀρθτὸν ὄρον νὰ φέρῃ καὶ οὗτος τὸ ὄνομα Καρυτσιώτης. Ὁ Προκόπιος, κατόπιν τῆς τοιαύτης διαθήκης, ἀπέβαλε τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα, ἐτέλεσε γάμον μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ γνωστοῦ προὔχοντος τῆς Ἀρκαδίας Ρήγα Παλαμῆδους, Αἰκατερίνης, τῇ εὐλογίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Τριπολιτζᾶς Διονυσίου, καὶ ἀπῆλθε, καταλιπὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, μετὰ τῆς συζύγου εἰς Τεργέστην, ἵνα ἀπολαύσῃ τῆς πλουσίας κληρονομίας τοῦ ἀποθανόντος ἀτέκνου θείου του. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ἐν ἔτει 1819 καθήρεσε δι' ἀφοριστικοῦ τὸν τε διάκονον Προκόπιον καὶ τὸν εὐλογήσαντα τὸν «ἀνευλόγητον γάμον» Μητροπολίτην Διονύσιον. Κατόπιν τούτου ὁμοῦ δὲν ἐπληροῦτο διὰ τὸν Προκόπιον ὁ ὅρος τῆς Διαθήκης, διό, ἐπειδὴ ὁ ἐξαδελφός καὶ ἀνταπαιτητὴς τῆς κληρονομίας Ἀλέξιος Σαρηγιάννης ἤγειρεν ἀγωγὴν εἰς τὰ Αὐστριακὰ δικαστήρια, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου του Ρήγα εἰς Κων(σταντι)ν. Ἐκεῖ διαθέσας, μέγα χρηματικὸν ποσὸν πρὸς δωροδοκίαν τῶν ἰσχυρόντων καὶ ἐπηρεαζόντων τὸν Πατριάρχην, τὸν ὁποῖον ἐπέζε καὶ ὁ συμπολίτης του Ρήγας Παλαμῆδης, ἐπέτυχεν τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀπαιτουμένης ἀδείας γάμου καὶ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀφοριστικοῦ τόσον δι' ἑαυτὸν ὅσον καὶ διὰ τὸν Μητροπολίτην Διονύσιον ἐν ἔτει 1820. Ἐκτοτε ὁ Προκόπιος, γενόμενος νομίμως κύριος καὶ κάτοχος τῆς κληροδοτηθείσης εἰς αὐτὸν περιουσίας τοῦ θείου του, διέμενεν ἐν Τεργέστῃ, γενόμενος «Ἐπιστάτης» τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Ἐμνήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρίαν ἐνωρίς καὶ συνέδραμεν ὀλικῶς καὶ ἠθικῶς τὴν Ἐπανάστασιν.

Ἡ σχολὴ Καρυτσιώτου ἐξηκολούθει λειτουργοῦσα καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Προκόπιου μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως (2). Κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως ἐλειτουργεῖ ἀνωμάλως ὅτε μὲν ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ, ὅτε δὲ ἐν Ἀστροῖ. Τῷ 1824 πολλοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν ἀντὶ νὰ καταγίνωνται εἰς τὰ μαθήματά των, εἰς στιγμὰς μάλιστα κατὰ τὰς ὁποίας ἡ πατρις εἶχεν ἀνάγκην πεπαιδευμένων ἀνδρῶν, ἠσχολοῦντο εἰς τὴν χαρτοπαιξίαν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξώργισε τὸν τότε προϊστάμενον τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὅστις ἀπέστειλε πρὸς τὴν Σχολὴν ἔγγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐν ἀρχῇ μὲν νουθετεῖ τοὺς μαθητάς, ἐν τέλει δὲ ἀφορίζει ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἐξακολουθήσουν τὴν νοσηρὰν τὴν συνήθειαν (3).

1 Ὅσα περίληψις ταύτης κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς ἰταλικῆς ἐν «Θυρεάτιδι», σ. 65-67

2 Ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ ἐξ Ἀγίου Ἰωάννου καταγομένου Κ. Μαρούδη πρὸς τὸν Καποδίστριαν τῷ 1829 μανθάνομεν τὰ ἑξῆς. «Ἐδιδασκόμην εἰς τὸ Σχολεῖον Καρυτσιώτου κατὰ τὸ 1820 ἔτος τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ἰταλικὴν διάλεκτον».

3 Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι «Φωνὴ τῆς Κυνουρίας» 1-3-34 ὑπὸ Μ. Ἀστρεῖνου.

Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἰμβραήμ κατὰ τῆς Κυνουρίας τῷ 1826 ἡ Σχολὴ Ἀγίου Ἰωάννου ἔγινε «σωρὸς πετρῶν ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως Ἰμβραήμ» ταφέντων ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἢ πυρποληθέντων πλείστον ἐκ τῶν βιβλίων τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τῆς καὶ πάντων τῶν ὀργάνων φυσικῆς καὶ Γυμναστικῆς. Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχεν καὶ ἡ ἐν Ἀστροῖ Σχολὴ Καρυτσιώτου, ἀλλ' αὕτη ταχέως ἀνεκαινίσθη (1) ὑπὸ τοῦ Προκόπιου Καρυτσιώτου, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα οὐδέποτε ἀνέκτησε τὴν παλαιὰν αἴγλην τῆς. Ἐντὸς τῆς Σχολῆς Ἀστρους συνετάχθη καὶ ὑπεγράφη μετὰ τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Ἑθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, συνελθούσης εἰς τὸν πρὸ αὐτῆς χώρον τοῦ «Υποστατικοῦ» τοῦ Καρυτσιώτου, ἡ προκήρυξις, ἡ φέρουσα χρονολογίαν 18 Ἀπριλίου 1823 καὶ διακηρύττουσα τὴν στερεὰν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων «...μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ μεταβῶμεν εἰς τοὺς τάφους, ἀλλὰ χριστιανοὶ καὶ ἐλεύθεροι... καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους κατοικοῦντας γῆν ἡρωϊκὴν, ὅπου ὅλα ἐνθυμίζοντα τὴν προγονικὴν εὐκλειαν καὶ τὰς προγονικὰς ἀρετὰς ἐμψυχώνουσι μεγάλως ζωογονοῦντα».

Εἰς τὸ κτίριον τῆς ἐν Ἀστροῖ Σχολῆς Καρυτσιώτου ἐστεγάσθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Ἀστρους καὶ σήμερον τὸ Γυμνάσιον Ἀστρους.

Τῷ 1830 ὁ Προκόπιος ἀπέστειλεν ἐκ Τεργέστης ὡς δῶρον διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου Αἰγίνης πολλὰ ἐκλεκτὰ βιβλία, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Καποδιστρίου πρὸς αὐτόν, διὰ τῆς ὁποίας τὸν ἠνχαρίζεται καὶ ὁμολογεῖ ὅτι εἶχε κάμει γενναίας εἰσφορὰς ὑπὲρ τῆς χεμαζομένης Πατρίδος. Ὁ Προκόπιος ἀπέθανεν ἐν Τεργέστῃ τῷ 1836 καὶ ἐτάφη ἐν μεγαλοπρεπεῖ διανοητικῶς ἀνάπηροι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἐκ τούτων Δημητρίου, ἅπαντα ἡ περιουσία τῶν Καρυτσιωτῶν περιήλθεν εἰς τὸ Αὐστριακὸν Δημόσιον, ἀπὸ δὲ τοῦ 1932 τὸ Μέγαρον «Ἀστρους» ἐπωλήθη εἰς τὸν Δήμον Τεργέστης, ὁ ὁποῖος τὸ διетήρει μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἐν αὐτῷ ἐστεγάζετο τὸ Λιμεναρχεῖον καὶ τὰ γραφεῖα φωτισμοῦ καὶ ὑδρεύσεως Τεργέστης, ὁλόκληρος δὲ ἡ λεωφόρος τῆς παραλίας ἐν ἣ ἐδέσποζε τὸ Μέγαρον Καρυτσιώτου ἔφερε τὸ ὄνομα Riva Karytsioti μέχρι τοῦ 1919, ὅτε κατέλαβον τὴν πόλιν οἱ Ἰταλοὶ, οἱ ὁποῖοι μετέβαλον καὶ τὰς ὀνομασίας τῶν ὁδῶν τῆς.

Ἡ ἰδιαίτερα πατρις τῶν Καρυτσιωτῶν, Ἀστρος, τιμῶσα καὶ εὐγνωμονοῦσα τὸν μέγαν τῆς εὐεργέτην Δημήτριον Καρυτσιώτην, ἔστησεν ἐν τῇ ὁμονύμῳ πλατείᾳ τῆς κομποπόλεως, δαπάναις τοῦ ἐν Σικάγῳ Συλλόγου τῶν Θυρεατῶν, τὴν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου προτομὴν τούτου, καθ' ἑκάστον δὲ ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τελεῖ μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν μεγάλων αὐτῆς εὐεργετῶν, Καρυτσιωτῶν.

1 Μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν ταύτην τὸ κτίριον ἔλαβε τὴν ἡν ἔχει σήμερον μορφήν. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεγάλων αἰθουσῶν πρὸς Β. καὶ Ν., ἐξ ἑνὸς διαδρόμου πρὸς Α. ἐκ μίας μικρᾶς αἰθούσης πρὸς Α. καὶ ἑνὸς Γραφείου ἐπίσης πρὸς Α.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΕΛΛΑΣ

Πώς βλέπουν οι ξένοι την έν 'Ελλάδι κατάστασιν της εκπαίδευσης.

Ο Δρ Harold E. Snyder αποσταλείς εις την 'Ελλάδα υπό της Unesco διά να μελετήσει τα προβλήματα της εκπαίδευσης άνοιχοδομήσεως έν τη χώρα ταύτη υποβάλλει δι' έκθέσεώς του τός έντυπώσεις του εις τό Δελτίον του 'Ινστιτούτου διεθνούς άγωγής της Νέας 'Υόρκης (News Bulletin της 1ης Δεκεμβρίου 1946). 'Εν αὐτῇ ἀναφέρει μεταξύ άλλων ὅτι ὁ ἐπισκέπτης ἐκπλήσσεται ἀπό τὸ σφρίγος καί τὸ θάρρος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὴν ἀπόφασίν του ὅπως ἀνορθωθῇ παρ' ἑλα τὰ ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια καί τὰς δυσχερείας καί ἀπὸ τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν δημοκρατικὴν άγωγήν. 'Αφ' ἐτέρου ὁ ἐπισκέπτης θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νά ὁμολογήσῃ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νά καταβληθῇ προσπάθεια ὅπως τύχῃ βοήθειά ἡ 'Ελλάς, ἐάν θέλωμεν ν' ἀπολαύσῃ ἡ νεότης αὐτῆς καί πάλιν τῶν εὐεργετημάτων τῆς παιδείας. Μὴ εὐημεροῦσα ἡ 'Ελλάς καί πρὸ τοῦ πολέμου εὐρίσκεται ἤδη μετ' αὐτὸν εἰς μίαν λίαν τραγικὴν θέσιν λογῶ τοῦ ὅτι ἔχασε πολλὰς χιλιάδας διδασκάλων καί τὰ 350.000 τῶν διδασκηρίων της. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ της συστήματος δύο πρὸ πάντων ζητήματα προβάλλονται πρὸς λύσιν. Τὸ πρῶτον εἶναι ν' ἀνοικοδομηθοῦν τὰ καταστραφέντα διδασκτήρια ὡς ἦσαν πρὸ τοῦ πολέμου καί νά ἐπανέλθουν ἐν ἰσχύϊ ὁ ὁργανισμὸς καί τὰ προγράμματα τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς. Τὸ δεῦτερον συνίσταται εἰς τὸ νά ἐπιδιωχθῇ ὁ καταρτισμὸς ἐνὸς συστήματος άγωγῆς καί διδασκαλίας, τὸ ὅποιον ν' ἀναποκρίνεται πρὸς τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τῶν παιδίων καί τῶν ἐφήβων καί νά δώσῃ μίαν λύσιν εἰς τὰ ὁικονομικὰ καί κοινωνικὰ προβλήματα τῆς χώρας. Στερηθεῖσα ἡ 'Ελλάς τῶν ἀναγκαίων πόρων διὰ νά ἔσῃ δὲν δύναται σήμερον νά ἐπιδιώξῃ σοβαρῶς μίαν ριζικὴν μεταρρύθμισιν τῆς παιδείας της, προσπάθειαι ἐν τούτοις καταβάλλονται ὅπως ἐπανεξετασθοῦν καί ἀνακαλισθοῦν αἱ μέθοδοι τοῦ προπολεμικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἵνα ἐπιτευχθῇ οὕτω βαθμυδὸν καί κατ' ὀλίγον ἡ λύσις τοῦ δευτέρου ζητήματος.

(Bulletin du bureau international de l'éducation, Genève).

ΟΛΛΑΝΔΙΑ

Άγωγή τῶν γονέων.

Κέντρα οἰκογενειακῆς άγωγῆς. Τὸ Μου-

σεῖον διὰ γονεῖς καί παιδαγωγούς ἐν Rotterdam, τοῦ ὁποῖου ἡ δρᾶσις εἶναι λίαν γνωστὴ, ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλίαν ἰδρύσεως κέντρων διδασκαλίας διὰ γονεῖς. 'Εν τοιοῦτον ὑφίσταται ἀπὸ τοῦ 1943 εἰς τὴν νότιον περιοχὴν τοῦ Rotterdam, ἕτερον ἔχει ἰδρυθῇ εἰς Leeuwarden καί ἄλλα πρόκειται νά ἰδρυθοῦν ἄλλαχοῦ. Τὰ κέντρα ταῦτα ἔχουν ἰδρυθῇ μετὴν συνεργασίαν καί τὴν ὕλικὴν ὑποστήριξιν τῆς 'Ενώσεως διὰ τὴν προστασίαν καί άγωγήν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τῆς 'Επιτροπῆς πρὸς μετὰδοσιν γνώσεων οἰκοκυρικῆς καί τοῦ Γραφείου διὰ συμβουλὰς σχετικὰς μετὰ τὸ τροφίμα. Τὰ κέντρα ταῦτα εἶναι ἐγκατεστημένα εἰς τὰς λαϊκὰς συνοικίας εἰς κτίρια ὅμοια μετὰ μεγάλας ἀποθήκας καί βλέποντα πρὸς τὴν ὁδόν. Εἶναι τρόπον τινὰ γραφεῖα δεξιώσεως, ὅπου οἱ γονεῖς, πατέρες καί μητέρες, ἡμποροῦν νά μεταβαίνουν διὰ νά λαμβάνουν παντός εἶδους συμβουλὰς σχετικὰς μετὰ τὴν ὁρθὴν κατεύθυνσιν τῆς οἰκογενείας εἴτε ἀπὸ ἀπόψεως γνώσεων οἰκονομικῆς εἴτε ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἢ κοινωνικῆς ἀπόψεως. 'Εν αὐτοῖς ὑπάρχει αἴθουσα διὰ τὰς ἰδιαιτέρας ἀκροάσεις καί συνεντεύξεις, μίᾳ ἄλλῃ διὰ τὰς παραδόσεις τῶν μαθημάτων καί ἐν μαγειρείον διὰ τὴν ἔμπρακτον διδασκαλίαν τῆς μαγειρικῆς. Τὸ κέντρον θά ἐφρδιασθῇ καί μετὰ μίαν δανειστικὴν βιβλιοθήκην καί μετὰ ὅλον τὸ ἀναγκαῖον ὕλικόν, ἵνα ὑποβοηθῇ καί ἄλλας κοινωνικὰς ἢ εκπαιδευτικὰς ὁργανώσεις εἰς τὸ νά συμβάλλουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καί πρόοδον τῆς οἰκογενειακῆς άγωγῆς.

ΣΟΥΗΔΙΑ

Τὸ λαϊκὸν Πανεπιστήμιον.

Τὸ λαϊκὸν Πανεπιστήμιον κατῶρθωσεν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ν' ἀποκτήσῃ μεγάλην σπουδαιότητα ἐν Σουηδίᾳ. Προσλαβὸν τὴν μορφήν ὁμοσπονδιακοῦ ὁργανισμοῦ περιλαμβάνει πολλὰ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἄλλῶν τμήματα. "Αλλὰ ἐξ αὐτῶν ἀναλαμβάνουν τὴν στρατολογίαν ὁμιλητῶν (κατὰ τὸ 1945 συνειργάσθησαν εἰς τὴν ὁργάνωσιν 5500 περίπου διαλέξεων εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς χώρας). Τὰ ἄλλα ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν μετὰδοσιν γνώσεων ὑπὸ διαφόρους μορφὰς, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἐξῆς: 1) Αἱ ὁμάδες σπουδῶν ἀποτελοῦνται ἐκ 10 μέχρι 15 σπουδαστῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐνὸς καθηγητοῦ, συνέρχονται δὲ ἅπασι τῆς ἐβδομάδος πρὸς διῶρον διδασκαλίαν ἐπὶ 10 ἕως 12 ἐβδομάδας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐξαμηνιαίων σπουδῶν τοῦ ἔαρος καί τοῦ φθινοπώρου.

Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΜΑΡΙΑΣ ΤΕΝΕΖΑΚΗ

Βοηθὸς τοῦ 'Εργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν

Παιδολογικαὶ ἀσκήσεις ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ 'Αθηνῶν

Εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων σκοπῶν τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ 'Αθηνῶν λειτουργούντος 'Εργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς εἶναι ἡ ἀσκήσις τῶν φοιτητῶν καί τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Μετεκπαιδευομένων Δημοδιδασκάλων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους συστηματικῆς ἐρεῦνης καί ἐπεξεργασίας τῶν παιδολογικῶν προβλημάτων. Πρὸς τοῦτο παρέχονται λεπτομερεῖς ὁδηγίαι εἰς τοὺς φοιτητὰς καί δημοδιδασκάλους, διὰ τὴν διεξαγωγὴν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, βαίνουσιν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Ψυχολογίας καί Παιδαγωγικῆς, τὴν τελουμένην ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς κ. Ν. 'Εξαρχοπούλου. Εἶναι δὲ αἱ ἐρευναι αὗται ποικίλης φύσεως καί ἐκτείνονται εἰς ὅλα τὰ μελετητέα σημεῖα τοῦ παιδὸς καί τοῦ ἐφήβου, οἵτινες ἐρευνῶνται ἀπὸ σωματικῆς, πνευματικῆς καί ἠθικῆς ἀπόψεως.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν πανεπιστημιακὸν ἔτος 1946-47 ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. 'Εξαρχοπούλου διδασκόμενα μαθήματα τῆς ψυχολογίας τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν ἐγένοντο ἐν τῷ 'Εργαστη-

ρίῳ αὐτοῦ διάφοροι ἀσκήσεις πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν φοιτητῶν εἰς τὰς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης ταύτης καί πρὸς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν ἐν τοῖς σχολείοις ὠρισμένων μετῶν, σκοποῦντων τὴν διάγνωσιν σωματικῶν καί ψυχικῶν ἰδιορρυθμῶν τῶν παιδίων.

'Εθεωρήσαμεν σκόπιμον χάριν τῶν ἐνεργειῶν διδασκάλων νά ἀναλύσωμεν τινὰς τῶν ἀσκήσεων τούτων, αἵτινες ἔχουσι μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν πρᾶξιν τῶν σχολείων.

Εἰδικώτερον ἐγένοντο αἱ ἐξῆς κατηγορίαι ἀσκήσεων:

1. *Σωματομετρικαί*: Πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν φοιτητῶν εἰς τὰς μεθόδους τῆς σωματομετρίας, καί ἀσκήσιν αὐτῶν, ὅπως συστηματικῶς ἐρευνῶσι τὴν σωματικὴν κατάστασιν τῶν μαθητῶν τῶν, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἀνάλυσις τοῦ Δελτίου Σωματικῶν μετρήσεων, τοῦ χρησιμοποιουμένου ἐν τῷ Πειραματικῷ σχολείῳ τοῦ Πανεπιστημίου καί διελευκάνθησαν τὰ ἐπόμενα ζητήματα: Τίς ὁ σκοπὸς τῶν μετρήσεων τούτων, τίς ἡ σημασία τῶν γνωμόνων τῆς σωματικῆς ἐξελίξεως τῶν παιδίων ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ 22ου ἔτους, τῶν δη-

Κατὰ τὸ 1945 ἐδιδάχθησαν 12.501 μαθηταὶ εἰς 16.090 ὥρας μαθημάτων, 2) Αἱ σειραὶ μαθημάτων πρὸς ἐκμάθησιν ἐξάντων γλωσσῶν θεωροῦνται ὡς φυσικὴ ἐπέκτασις τοῦ κύκλου τῶν ἄλλων σπουδῶν· οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τὰς σειρὰς ταύτας μαθημάτων ξένων γλωσσῶν συνομιλοῦν μετὰ τῶν ἐλευθερώσων καί οἰκείως εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποῖαν σπουδάζουν 3) Αἱ διαλέξεις καί αἱ συζητήσεις τείνουσι εἰς τὴν ἐκλαίκευσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἢ ἐπικαίρων τινῶν θεμάτων. 4) Οἱ ξένοι βοηθοὶ ἀναλαμβάνουν τὸν ρόλον τῶν τεχνικῶν καί παιδαγωγικῶν συμβούλων εἰς τὰ διάφορα τμήματα καί κύκλους σπουδῶν. Κατόπιν μιᾶς προσφάτου συμφωνίας μετὰ τοῦ 'Υπουργείου Δημοσίας 'Εκπαιδεύσεως ἐπισκέπτονται ἐπίσης τὰς ἀνώτερας τάξεις τῶν λυκείων.

Τὸ γαλλικὸν τμήμα τοῦ λαϊκοῦ Πανεπιστημίου ἀριθμεῖ ὀκτὼ βοηθοὺς γαλλικῆς ὑπηκοότητος, ἐξ ὧν ἑξ ἀμείβονται ἐν ὅλῳ ἡ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ Κράτους καί διατελοῦν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς προϊ-

σταμένου βοηθοῦ. 5) Τὸ σχολικὸν θέατρον καί ὁ σχολικὸς κινηματογράφος ἀποτελοῦν ἐπίσης ἀντικείμενον φροντίδων τοῦ λαϊκοῦ Πανεπιστημίου. Τοῦτο ὁργανώνει θεατρικοὺς θιάσους εἰς ὠρισμένα λύκεια, ὅπου προβάλλονται ξέναί ταινίαι κατ' ἐπιθυμίαν τῶν μαθητῶν, αἵτινες τοὺς παρέχουν τὴν εὐκαιρίαν νά τελειοποιῶν τὰς γνώσεις τῶν εἰς τὰς ξένας γλώσσας. Κατὰ τὸ 1945 ἔλαβον μέρος 26.903 θεαταὶ εἰς 81 παραστάσεις. 'Εκτὸς τῶν ἀνωτέρω τοῦ λαϊκοῦ Πανεπιστημίου ἀναλαμβάνει ἐκδόσεις, μαθήματα ἐπιμορφωτικὰ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων καί τῶν λυκείων εἰδικῶς ἐπὶ θεμάτων τῶν φυσικῶν καί μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καί ἐν τέλει σειρὰν μαθημάτων κατὰ τὰς διακοπὰς, ἀφιερωμένας κυρίως εἰς τὴν διδασκαλίαν ξένων γλωσσῶν. Κατὰ τὸ 1945 μετέσχον τῶν μαθημάτων αὐτῶν 1778 μαθηταὶ εἰς 31 σειρὰς μαθημάτων. Κατὰ τὸ 1946 ἡ ἀποκατάστασις τῶν διεθνῶν σχέσεων ἐπέτρεψε τὸν συνδυασμὸν τῶν μαθημάτων αὐτῶν μετὰ τὰς εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

λούντων τὴν κανονικὴν σωματικὴν κατάστασιν ἐκάστης ἡλικίας, τίνες οἱ γνώμονες οὗτοι (μήκος, βάρος, θωρακικὴν περιμέτρων, διαμέτρων φυσικῆς, ἐν εἰσπνοῇ καὶ ἐν ἐκπνοῇ, ζωτικῆς χωρητικότητος, μυϊκῆς ἰσχύος δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς χειρὸς), πῶς ἐσχηματίσθησαν, ἐρμηνεῖα αὐτῶν καὶ τρόπος ἐξαγωγῆς τῶν δεικτῶν (κατὰ Piquet, κατὰ Erisman), καὶ ἀναπνευστικῆς εὐρύτητος.

Μετὰ τὴν εὐρύτατην αὐτὴν ἀνάλυσιν τοῦ δελτίου παρεσχέθησαν οδηγίαι πρὸς συμπλήρωσιν αὐτοῦ, ἀνετέθη δὲ εἰς τοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Μετεκπαιδευομένους δημοδιδασκάλους, ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μετρήσεων, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Π. Σ. Π. Α. σχηματίσωσι δελτίον ἐκάστου μαθητοῦ, δηλοῦν τὴν καθόλου σωματικὴν κατάστασιν καὶ τὰς σωματικὰς ἰδιορρυθμίας αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης θὰ ἡσκοῦντο οὗτοι, ὅπως προβαίνωσιν εἰς ὁμοίας ἐργασίας καὶ ἐν τοῖς σχολείοις, εἰς τὰ ὅποια ὑπηρετοῦσιν.

II. Ψυχομετρικαὶ ἀσκήσεις. Μετὰ λεπτομερῆ περιγραφὴν ἐν τῷ θεωρητικῷ μαθηματικῷ τῶν ἐν χρήσει μεθόδων πρὸς διάγνωσιν τῶν ψυχικῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν παιδῶν ἐγένετο ὡς ἐργαστηριακὴ ἀσκῆσις ἀνάλυσις δύο κατηγοριῶν μεθόδων ἐκ τῶν μάλιν καταλλήλων πρὸς χρῆσιν ἐν τοῖς σχολείοις, ἧτοι: τῶν πειραματικῶν μεθόδων καὶ τῶν ψυχογραφικῶν τοιούτων. Αἱ δευτέραι στηρίζονται ἐπὶ εὐρείας ἐφαρμογῆς τῆς συστηματικῆς παρατηρήσεως.

A. Πειραματικαὶ μέθοδοι: Ἐξ αὐτῶν ἀνελύθησαν:

1) ἡ βασικὴ μέθοδος ἐρεύνης τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης, ἧτοι ἡ ἐν Γαλλίᾳ διαμορφωθείσα κλίμαξ τῶν Binet-Simon, ἧτις ἔχει διασκευασθῇ ἐν Ἑλλάδι ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ληφθεῖσης ὡς βάσεως ἐτέρας διασκευῆς αὐτῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ ψυχολόγου L. Terman (1).

Ἡ ἀνάλυσις τῆς κλίμακος περιέλαβε τὰ ἐξῆς κύρια σημεῖα:

α) Ἀνάγνωσις τοῦ περιεχομένου τῶν tests ἐκάστης ἡλικίας.

β) Παροχὴ τῶν tests ὑπὸ τύπον παραδείγματος εἰς τοὺς φοιτητάς, οἵτινες ἐξελαμβάνοντο τρόπον τινὰ ὡς ἐξεταζόμενοι.

γ) Ὅροι ἐπιτυχίας ἐκάστου test, καὶ βαθμολογία αὐτοῦ.

δ) Λεπτομερὲς ἐρμηνεῖα ἐκάστου test,

(1) Ἴδε Ν. Ι. Ἐξαρχοπούλου: «Αἱ ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν» σελ. 176 καὶ ἐξῆς. Ὡσαύτως Ἴδε τοῦ αὐτοῦ: «Ἡ διάγνωσις τοῦ βαθμοῦ τῆς Νοημοσύνης». (Ἐπὶ τῇ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν). Νέα μορφή τῆς κλίμακος Binet-Simon. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1931 Νοέμβριος, σελ. 356-374.

ἧτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἐπὶ μέρος ψυχικῶν δεξιοτήτων, τὰς ὁποίας τοῦτο ἀνιχνεύει καὶ ἀξιολογεῖ αὐτοῦ, ἀναλόγως τῆς διαγνωστικῆς του ἀξίας διὰ τὸν βαθμὸν τῆς νοημοσύνης.

Ὡς παράδειγμα παραθέτομεν τὴν ἀνάλυσιν δύο tests τῆς κλίμακος. Λαμβάνομεν ἐν ἐκ τῶν test τοῦ βίου ἔτους καὶ ἐν ἐκ τῶν τοῦ 14ου.

Ὁ τίτλος τοῦ test τοῦ βίου ἔτους εἶναι: «Εὐρεῖς τῆς σκοπιμώτερας ἐνεργείας εἰς ἀτομικὰς περιπτώσεις». Διὰ τὴν μέτρησιν μετὰ τὸ test τοῦτο ἀπαιτεῖται χρονόμετρον.

Ὁ ἐξετάζων λέγει εἰς τὸν μετρούμενον μαθητὴν:

1) «Τί πρέπει νὰ κάμῃς, ἂν βρέχῃ, ὅταν ξεκινᾷς γιὰ τὸ σχολεῖον»;

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν τοῦ παιδός, ἐπακολουθοῦσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ ἀκόλουθοι ἐρωτήσεις:

2) «Τί πρέπει νὰ κάμῃς, ἂν ἔπεσε τὸ τόπι σου στὴ μέση τοῦ δρόμου τὴν ὥραν ποὺ περνᾷς ἕνα φορτωμένο ἄμαξι»;

3) «Τί πρέπει νὰ κάμῃς, ἂν σοῦ δώσῃ ἡ μητέρα μίαν παραγγελίαν καὶ σὺ τὴν ἐσχάσης στὸν δρόμον»;

Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ παῖς δυσκολεύεται νὰ ἀπαντήσῃ, ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' ἀμετάβλητος. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐπικουρίαν παρέχομεν.

Ἡ ἀπάντησις εἰς ἕκαστον ἐρώτημα πρέπει νὰ δίδεται ἐντὸς 20". Ὅρθαι δὲ θεωροῦνται αἱ κάτωθι ἀπαντήσεις:

1) Νὰ πάρω ὀμπρέλλαν ἢ ἀδιάβροχον.

2) Νὰ περιμένω νὰ περάσῃ τὸ ἄμαξι καὶ κατόπιν νὰ πάρω τὸ τόπι ἀπὸ τὸν δρόμον.

3) Νὰ γυρίσω στὸ σπίτι καὶ νὰ ζητήσω ἀπὸ τὴν μητέρα μου καὶ νὰ μοῦ εἰπῇ πάλιν τὴν παραγγελίαν.

Τὸ test θεωρεῖται ἐπιτυχές, ἐὰν δοθῇ ὀρθὴ ἀπόκρισις εἰς τὰ δύο ἐκ τῶν τριῶν ἐρωτημάτων ἐντὸς τοῦ καθωρισμένου χρόνου.

Τὸ test ἐξετάζει κυρίως μίαν ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐπὶ μέρος νοητικῶν δεξιοτήτων, τὴν κρίσιν. Πρὸς λύσιν αὐτοῦ προσέτι ἐπικουρεῖ καὶ ἡ πρακτικὴ τοῦ ἐξεταζομένου νοημοσύνη. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων tests τῶν ἐχόντων μεγίστην ἀξίαν διὰ τὴν διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης.

2ον test (14ου ἔτους).

Ὁ τίτλος αὐτοῦ εἶναι: «Ἀνασύνθεσις προτάσεων». Ἡ μέτρησις διὰ τοῦ test τούτου ἀπαιτεῖ χρῆσιν χρονομέτρου.

Ὁ ἐξετάζων ἐπιδεικνύων ἐκάστην πρότασιν, γεγραμμένην ἐπὶ εἰδικῷ τεμαχίῳ χάρτου, λέγει: «Διάβασε αὐτὰς τὰς λέξεις μίαν πρὸς μίαν χωριστά». Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν λέγει: «Καταλαβαίνεις τίποτε; Δὲν βγαίνει κανὲν νόημα, διότι αἱ λέξεις εἶναι ἀνακατευμένα. Δὲν εἰσὶν βαλμένοι εἰς τὴν θέσιν τῶν. Διάβασέ τας ἄλλην

μίαν φοράν μόνος σου καὶ φρόντισε ὕστερα νὰ τὰς τοποθετήσῃς οὕτως ὥστε νὰ γίνῃ μία ὠραία φράσις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ βγαίνει τέλειον νόημα. Νὰ μὴ παραλείψῃς καμμίαν λέξιν, νὰ μὴ τὰς μεταβάλλῃς, νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνῃς καμμίαν λέξιν δύο φορές εἰς τὴν φράσιν, ποῦ θὰ σχηματίσῃς καὶ νὰ μὴ προσθέσῃς καμμίαν νέαν λέξιν». Ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τοῦ ἐξεταζομένου ἐν τῇ πρώτῃ φράσει, ἀνασυνθέτει αὐτὴν ὁ μετρητὴς ἐνώπιον τοῦ ἐξεταζομένου καὶ χωρεῖ περαιτέρω, παρέχων τὰς ἐπομένους προτάσεις. Εἶναι δὲ αἱ προτάσεις αὗται αἱ κάτωθι:

1) «Ὁ ὑπερασπίζεται κύριον σκύλος τὸν ἀνδρειότατα καλὸς του».

2) «Νὰ τὸ διδάσκαλον γραπτὸν παρεκάλεσα μοῦ διορθώσῃ τὸν».

3) «Τὸ ἐξοχὸν πολὺ ἐπεράσαμε εἰς ὠραία καλόκαιρι τὴν».

Αἱ ἀπαντήσεις δέον νὰ δίδονται ἐντὸς 1'. Θεωροῦνται δὲ ὀρθαὶ αἱ ἐξῆς:

«Ὁ καλὸς σκύλος ὑπερασπίζεται ἀνδρειότατα τὸν κύριόν του».

2) «Παρεκάλεσα τὸν διδάσκαλον νὰ διορθώσῃ τὸ γραπτὸν μου».

3) Τὸ καλόκαιρι ἐπεράσαμε πολὺ ὠραία εἰς τὴν ἐξοχὴν».

Τὸ test ἐξετάζει τὴν ἀντίληψιν, τὴν κρίσιν καὶ κυρίως τὴν συνδυαστικὴν ἱκανότητα καὶ φαντασίαν τοῦ παιδός. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι εἶναι καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἀρίστων tests τῆς κλίμακος, διότι ἔχει μεγάλην διαγνωστικὴν ἀξίαν διὰ τὸν βαθμὸν τῆς νοημοσύνης.

Μετὰ τὴν κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον ἀνάλυσιν ὁλοκλήρου τῆς κλίμακος, ἧτοι τῶν tests ὅλων τῶν ἡλικιῶν ἀπὸ τοῦ 3ου μέχρι τοῦ 18ου ἔτους, συμποσομένων εἰς 86 κατὰ τὴν κλίμακα ὡς αὕτη διεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου, ἐγένετο καὶ ὑπόδειγμα μετρήσεως 12ετοῦς τίνος μαθητοῦ τοῦ Π. Σ. Π. Α. ἐνώπιον τῶν φοιτητῶν, διεξήχθη δὲ μετὰ αὐτῶν σχετικὴ συζήτησις καὶ ἐλύθησαν αἱ προβληθεῖσαι ἀπορίαι. Οὕτω κατενόησαν οἱ φοιτηταὶ ὅλον τὸν μηχανισμόν τῆς χρήσεως τῆς κλίμακος νοημοσύνης, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς ὡς μέσου ψυχοδιαγνωστικῆς καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς.

Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ὑποδειγματικῆς ταύτης μετρήσεως ἡσκηθήσαν καὶ εἰς τὸν τρόπον ἐξαγωγῆς τοῦ δείκτου νοημοσύνης κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Stern ἐφαρμοσθεῖσαν νεωτέραν μέθοδον τοῦ Νοητικοῦ Πηλίκου (Intelligenz-quotient), καὶ εἰς τὸν τρόπον διαβαθμίσεως τῶν ἀνθρώπων εἰς κατηγορίας μεγαλοφυῶν, ἀνωτέρως εὐφυῶν, εὐφυῶν, κανονικῶν, ἐλαφρῶς βραδυνῶν, ἡλιθίων, καὶ ἰδιωτῶν, ἀναλόγως τοῦ δείκτου νοημοσύνης ἐκάστου.

2) Ἐκτὸς τῆς ἀναλύσεως τῆς κλίμακος Binet-Simon ἐγένετο, μετὰ τὴν δέουσαν ὡσαύτως σχετικὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ θεω-

ρητικῷ μαθηματικῷ, ἐπεξεργασία καὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διαμορφωθείσων Ἀναλυτικῶν μεθόδων ἐρεύνης τῆς νοημοσύνης (2). Ἀνελύθησαν οὕτως αἱ ἐπομέναι μέθοδοι, αἱ ἐκπονηθεῖσαι:

α) ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ψυχολόγων Moede καὶ Piotkowski.

β) ὑπὸ ἐν Λειψίᾳ τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ συλλόγου.

γ) ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμβούργῳ παιδολογικοῦ ἰνστιτούτου.

δ) ὑπὸ τοῦ ψυχολόγου Döring ἐν Lübeck τῆς Γερμανίας καὶ ἄλλων.

Πρὸς πληρεστέραν δὲ εἰσαγωγὴν τῶν φοιτητῶν εἰς τὰς μεθόδους ταύτας, ἀλλὰ καὶ διὰ πρακτικοὺς σκοποὺς ἐξασκήσεως αὐτῶν εἰς τὴν σύνταξιν καὶ χρῆσιν τοιούτων μεθόδων, ἀνετέθη εἰς φοιτητάς καὶ δημοδιδασκάλους ἡ ἐκπόνησις τοιούτων ὁμάδων ἀναλυτικῶν tests διὰ ψυχολογικὰς ἐξετάσεις μαθητῶν τῶν ἐπομένων κατηγοριῶν:

α) διὰ τοὺς τὸ πρῶτον φοιτῶντας εἰς τὸ σχολεῖον, ἧτοι τοὺς ἐξαετείς παῖδας.

β) διὰ παῖδας, οἵτινες θὰ ὑποστῶσιν εἰσαγωγικὴν ἐξέτασιν διὰ τὴν πρώτην τάξιν τοῦ ὀκτατάξιου γυμνασίου.

γ) διὰ παῖδας, οἵτινες θὰ ὑποστῶσιν εἰσαγωγικὴν ἐξέτασιν διὰ τὴν πρώτην ἐξάταξιον γυμνασίου.

δ) δι' ὑποψηφίους τῶν ἀνωτάτων σχολῶν (Πανεπιστημίων, Πολυτεχνείων, Ἀνωτάτην Γεωπονικὴν, Ἀνωτάτην Ἐμπορικὴν κ. τ. λ.).

Οἱ ἀναλαβόντες τὰς ἐργασίας ταύτας ὡδηγήθησαν, ὅπως κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν tests, αἵτινα θὰ ἀποτελέσουν τὴν ὑπ' αὐτῶν σχηματισθεῖσαν μέθοδον, στηριχθῶσιν ἐπὶ παρασχεθείσης εἰς αὐτοὺς βιβλιογραφίας καὶ ἐπὶ τῶν ἐπομένων παραγόντων:

1) Ἐκάστη ὁμάς δέον ν' ἀποτελῇται ἐξ ὀκτῶ tests, ὧν ἕκαστον νὰ ἐξετάζῃ βασικῶς μίαν τῶν ὀκτῶ ἐπὶ μέρους νοητικῶν δεξιοτήτων, αἵτινες ἐκρίθησαν ὡς θεμελιώδεις, ἧτοι παρατηρήσιν, μνήμην, προσοχὴν, συλλογιστικὴν ἱκανότητα, ἀφαιρετικὴν ἱκανότητα, κρίσιν, συνδυαστικὴν ἱκανότητα καὶ πρακτικὴν νοημοσύνην.

2) Τὰ ἐκλεχθεῖσα tests πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτης δυσχερείας, ὥστε νὰ ἀναλογισθῇ πρὸς τὴν χρονολογικὴν ἡλικίαν τῶν μελλόντων νὰ ἐξετασθῶσι δι' αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμας ἡ ἐν τῷ σχολείῳ τοιαύτη ἐξέτασις τελεῖται συνήθως ὑπὸ τύπον διαγωνισμοῦ, δηλ. ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἀνεύρεσιν μεταξὺ ὁμάδος διαγωνιζομένων παιδῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶναι ὀριμώτεροι νοητικῶς πρὸς φοίτησιν εἰς ἀνωτέραν τάξιν, ἐκάστη ὁμάς θὰ περιλαμβάνῃ

(2) Ἴδε Ν. Ι. Ἐξαρχοπούλου: «Αἱ ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν» σελ. 290-341.

καὶ tests ἀνωτέρων τῆς βασικῆς ἡλικίαν, καὶ δὴ καθ' ὅρισμένην ἀναλογίαν, ἐκάστης ομάδος διηλ. τὰ 2)3 τῶν tests θὰ ἀντιστοιχῶσιν εἰς νοητικὴν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῆς χρονολογικῆς τῶν ἐξετάζομένων τὸ δὲ 1)3 θὰ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν χρονολογικὴν ἡλικίαν αὐτῶν.

3) Ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῶν tests δέον νὰ καταβληθῇ προσοχή, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ὁμοιόμορφα, ὅλῃ. νὰ μὴ ἀναφέρονται εἰς τὴν μέτρησιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχικῆς δεξιότητος πλεονα τοῦ ἑνὸς tests. Ἀναγκαῖον ἐπίσης εἶναι νὰ ἐξετάζωσιν τὰς προσδιαχρῶσας εἰς ἐκάστην ἡλικίαν ἐπὶ μέρους νοητικῆς δεξιότητος.

4) Πρὸς τοῦτοις δέον νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὁ ἰδιαιτέρος σκοπὸς τῆς ἐξετάσεως δι' ἐκάστης ομάδος tests, δηλ. ὁ τύπος τοῦ σχολείου, διὰ τὸ ὅποιον προορίζονται οἱ ὑπὸ ἐξέτασιν μαθηταί. (Πρακτικὸν λύκειον—πρακτικὴ νοημοσύνη, Κλασσικὸν γυμνάσιον—θεωρητικὴ νοημοσύνη, κ. τ. λ.) καὶ νὰ περιλαμβάνονται εἰς τὴν ομάδα τῶν ὁκτώ tests. 1 ἕως 2, κατάλληλα πρὸς διάγνωσιν τῆς ἰδιοφυΐας, ἣν ἀπαιτεῖ ἕκαστος τύπος σχολείου.

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων παρέχουμεν δύο ομάδας tests ἐκ τῶν παρασκευασθεῖσιν ὑπὸ τῶν φοιτητῶν. Προορίζονται δ' ἡ πρώτη δι' ἐξέτασιν τῶν προσερχομένων τὸ πρῶτον πρὸς ἐγγραφήν εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἡ ἑτέρα δι' εἰσαγωγικὴν ἐξέτασιν διὰ τὴν πρώτην τάξιν τοῦ ὁκτατάξιου γυμνασίου.

Αἱ Ὁμάς.

1 Γνώσις τριῶν προσώπων οἰκείων (Ἐμπειρικαὶ γνώσεις).

2. Ὀνομασία ἀντικειμένων χρησίμων δι' ἐνέργειάν τινα. (Ἐμπειρικαὶ γνώσεις).

3. Συγκρίσεις ὁμοίων σχημάτων, ἐν οἷς καὶ τίνα διάφορα. (Παρατηρήσεις).

4. Διάταξις εἰκόνων ἀπὸ μνήμης. (Μνήμη).

5. Εὐρεσις σφαλμάτων εἰς εἰκόνας. (Προσοχή).

6. Ἀπόδοσις ἱστορήματος. (Γλωσσικὴ δεξιότης).

7. Εὐρεσις τῆς σκοπιμωτέρας ἐνέργειας εἰς ἀτομικὰς περιπτώσεις (Κρίσις).

8. Ἀνασύνθεσις ὅλου ἐκ τμημάτων αὐτοῦ. (Συνδυαστικὴ ἱκανότης).

9. Εἰσαγωγή κλειδὸς εἰς κύκλον σπάγγου. (Πρακτικὴ νοημοσύνη).

10. Ὀνομασία ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος. (Ἐμπειρικαὶ γνώσεις).

Βα' Ὁμάς.

1. Ἐπανάληψις σειρῶν χρωμάτων. (Μνήμη).

2. Παρατηρήσεις εἰκόνων. (Παρατηρήσεις—Κρίσις).

3. Ἐπανάληψις ἐπτά μονοψηφίων ἀριθμῶν. (Μηχανικὴ μνήμη).

4. Μωσαϊκὸν test (Συνδυαστικὴ ἱκανότης).

5. Ἀπόδοσις περιεχομένου κατόπιν ἀναγνώσεως. (Ἀφαιρετικὴ ἱκανότης).

6. Ἑρμηνεία καὶ κατανόησις παροιμιῶν. (Κριτικὴ ἱκανότης).

7. Συλλογισμοί. (Συλλογιστικὴ ἱκανότης).

8. Λύσις αἰνιγμάτων. (Κρίσις—Συλλογιστικὴ ἱκανότης).

Β' Ψυχογραφικαὶ μέθοδοι: Ἐπειδὴ, ὡς γνωστὸν, αἱ πειραματικαὶ μέθοδοι ἀποκλειστικῶς ἐφαρμοζόμεναι πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀτομικότητος τῶν παιδῶν δύνανται νὰ ἀγάγωσιν εἰς ἐξαγωγήν μονομερῶν πορισμάτων, θεραπεύονται ἐξ ἴσου ἐν τῷ ἔργαστηρίῳ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, καὶ πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ πρὸς πρακτικοὺς σκοποὺς ἡ πειραματικὴ μέθοδος καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ παρατηρήσις. Ἐκ τῶν σχετικῶν ἀσκήσεων εἰς τὴν συστηματικὴν παρατήρησιν τῶν παιδῶν, αἵτινες ἐγένοντο κατὰ τὸ παρελθὸν ἀκαδημαϊκὸν ἔτος ἀναφέρομεν τὰς ἐπομένας:

Μετὰ ἐκτενὴ θεωρητικὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν μεθόδων τούτων, τῆς σημασίας αὐτῶν καὶ τῆς φύσεως αὐτῶν ἐπηκολούθησαν ἀσκήσεις εἰς τὸ *ψυχογραφεῖν* μαθητὰς καὶ εἰς τὸ συντάσσειν *ἐλευθέρους χαρακτηρισμοὺς* αὐτῶν. Περὶ ἑκατέρας θὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις.

1. **Ψυχογραφία** (1): Πρὸς εἰσαγωγήν τῶν φοιτητῶν εἰς τὸν τρόπον τηρήσεως ψυχογραφικῶν δελτίων ἀτομικότητος τῶν παιδῶν ἐδόθησαν ὁδηγίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διεξαγωγήν τῆς συστηματικῆς παρατηρήσεως, καταγραφὴν τῶν χαρακτηριστικῶν ἐκδηλώσεων τῶν παιδῶν καὶ ἑρμηνείαν αὐτῶν. Εἰς τὰ ἐγένετο ἀναλύσις καὶ κρίσις ψυχογραφημάτων μαθητῶν τινῶν τοῦ Π. Σ. Π. Α. συνταχθέντων ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετεκπαιδευμένων δημοδιδασκάλων, ἐπὶ τῇ βράσει τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. *Ἐξαρχοπούλου* ἐκπονηθέντος «Δελτίου Ἀτομικότητος» (2). Κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ψυχογραφημάτων τούτων ἐπεστήθη ἰδιαιτέρως ἡ προσοχὴ τῶν φοιτητῶν εἰς τὰ ἐπόμενα σημεῖα:

α) Ἐάν αἱ παρατηρήσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ὁ συντάξας ἕκαστον ψυχογράφημα, εἶχον διαγνωστικὴν ἀξίαν.

β) Ἐάν ἦσαν ἀντικειμενικαί, ἀκριβεῖς, εὐσύννοτοι καὶ πολυμερεῖς.

γ) Ἐάν ἐταξινομήθησαν ὀρθῶς διὰ τὴν διάγνωσιν τῶν διαφορῶν νοητικῶν, συναισθηματικῶν καὶ βουλητικῶν ἰδιοτήτων, ἃς ἀνιχνεύει τὸ δελτίον ἀτομικότητος.

δ) Τέλος ἐξητάσθη, ἂν ἡρμηνεύθησαν

(1) *Ἰδε Ν. Ἐξαρχοπούλου*: Ἡ ψυχογραφία ἐν τῷ Σχολείῳ καὶ τὸ δελτίον ἀτομικότητος. Ἐν Ἀθήναις, 1928.

(2) *Ἰδε Ν. Ἐξαρχοπούλου*: Ὁδηγίαι πρὸς σπουδὴν τῶν ἀτομικῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν παιδῶν. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου).

ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ συντάξαντος τὸ ψυχογράφημα.

2. **Ἐλεύθεροι χαρακτηρισμοί**: Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐκρίθησαν καὶ τινες ἐλεύθεροι χαρακτηρισμοὶ μαθητῶν τοῦ Π. Σ. Π. Α. ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν δημοδιδασκάλων ἐκάστης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τῶν ὀρδινάριων τῶν γυμνασιακῶν τάξεων τοῦ Π. Σ. Π. Α. ἐκπονηθέντων, ἵνα διὰ τῆς ἀναλύσεως τούτων εἰσαχθῶσιν οἱ φοιτηταί καὶ εἰς τὴν πρόχειρον καὶ ταχείαν ταύτην μέθοδον ψυχοδιαγνωστικῆς, ἥτις ἀποβαίνει πολυτιμώτατη καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον καὶ διὰ τοὺς διδασκόμενους, ὅταν τελῇται ὀρθῶς.

Κατὰ ταῦτα ἐκ τῶν μνημόνευθεισῶν ἀσκήσεων τοῦ ἔτους τούτου ἀπεκόμισαν οἱ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτῶντες φοιτηταί καὶ οἱ μετεκπαιδευόμενοι δημοδιδάσκαλοι τὰ ἐπόμενα σπουδαιότατα στοιχεῖα διὰ τὴν

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΑΦΦΕΤΖΑΚΗ

ΤΟΠΙΚΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΜΕΡΑΜΒΕΛΛΟΥ

Με μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα διεξήχθησαν αἱ ἐργασίαι τῶν τριῶν τοπικῶν παιδαγωγικῶν συνεδρίων τῆς περιφέρειας Μεραμβέλλου, ἡτοι ἐν Νεαπόλει τὴν 17ην καὶ 18ην Ὀκτωβρίου, ἐν Ἀγίῳ Νικολάῳ τὴν 20ην καὶ 21ην Ἰδίου καὶ ἐν Τζερμιάδῃ τὴν 24ην καὶ 25ην Ἰδίου, με ὀργανωτὴν τὸν Ἐπιθεωρητὴν κ. Κων. Ἀλιφιεράκη.

Εἰς τὰ διήμερα ταῦτα συνέδρια συμμετέσχον ὑπερενέηκοντα διδάσκαλοι τῆς περιφέρειας καὶ ἐδιδάχθησαν ἐν ἐκάστῳ τούτων, ὑποδειγματικῶς καὶ κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, δώδεκα μαθήματα ὑπὸ διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν τῆς περιφέρειας καὶ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, με ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν. Καθ' ἐκάστην 8—12 καὶ 3—5 ἐγένοντο αἱ ὑποδειγματικαὶ διδασκαλῖαι καὶ 12—1 καὶ 5—6 ἐγένετο κριτικὴ ἐπὶ τῶν διδασκαλιῶν με ἐνεργὸν συμμετοχὴν ἀπάντων τῶν παρευρισκομένων ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἐξήγοντο συμπεράσματα. Εἰς ὅλα τὰ ζητήματα ὁ κ. Ἐπιθεωρητὴς καθωδηγοῦσε, συνεπλήρων, ἀνέλυεν, καὶ διεφώτιζεν οὕτως ὥστε οἱ διδάσκαλοι νὰ κατατοπισθῶσιν ἐπαρκῶς εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας.

Τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξαν τὰ ἐν λόγω συνέδρια συνοψίζονται ἐν ὀλίγοις εἰς τὰ κάτωθι:

1) Τὸ νέον μάθημα νὰ προπαρασκευάζεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν κατ' οἶκον ἀπὸ βοηθητικὰ βιβλία, χάριν τῆς ἀναπτύξεως τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν.

2) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ νέου τοῦ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐργασίας νὰ ἐπιτελῇται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ὁ δὲ διδάσκα-

ἐπαγγελματικὴν τῶν πράξιν.

1) Ἐδιδάχθησαν, πῶς πρέπει ν' ἀνιχνεύωσιν ἐπιστημονικῶς τὴν σωματικὴν κατάστασιν τῶν μαθητῶν τῶν καὶ νὰ τηρῶσιν ἀτομικὸν δελτίον σωματικῶν μετρήσεων ἐκάστου.

2) Πῶς νὰ χρησιμοποιῶσιν τὴν μέθοδον Binet—Simon πρὸς διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης τῶν μαθητῶν τῶν.

3) Πῶς νὰ ἐρευνῶσιν τὰς διαφορὰς νοητικῆς ἰδιορρυθμίας ἐκάστου τῶν μαθητῶν τῶν.

4) Ἠσκήθησαν εἰς τὸ νὰ σχηματίζωσιν ομάδας ἀναλυτικῶν tests πρὸς ἐξέτασιν τῶν μαθητῶν εἰς ἀντικατάστασιν τῶν συνηθῶν ἐξετάσεων, αἱ ὁποῖαι γίνονται εἰς τὰ σχολεῖα ἡμῶν ἢ καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτάς.

Τέλος δὲ, ἐδιδάχθησαν, πῶς νὰ σχηματίζωσιν διεξοδικὸν ψυχογράφημα ἐκάστου μαθητοῦ καὶ γενικώτερον χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ.

λος νὰ διευθύνῃ τὴν ὅλην συζήτησιν τεχνήντως, νὰ συμπληρῶνῃ, νὰ διορθῶνῃ καὶ εἰς τὸ τέλος νὰ ἀναδιηγῇται ὅλα τὰ λεχθέντα.

3) Εἰς τὴν ὥς ἄνω ἐργασίαν πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ λαμβάνωσιν μέρος ἅπαντες οἱ μαθηταί τῆς τάξεως.

4) Νὰ γίνεται χρῆσις πολλῶν καὶ ποικίλων ἐποπτικῶν μέσων διδασκαλίας.

5) Εἰς τὴν ἐκμάθησιν πάσης γνώσεως πρέπει νὰ λαμβάνουν μέρος με μέτρον καὶ ἀρμονίαν τὸ αὐτὶ, ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ χεῖρ (κατασκευὴ διὰ τῆς χειρὸς παντὸς διδασκόμενου, γραφὴ κ.λ.π.).

6) Πρέπει νὰ ἐπιμένῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὰ κύρια σημεῖα ἐκάστου μαθήματος.

7) Τὸ περιεχόμενον ἐκάστου τεμαχίου τοῦ ἀναγνωστικοῦ νὰ ἐξετάζεται βαθειὰ καὶ πλατεῖα, συγκεντρωτικῶς πρὸς ἀπόκτησιν τῆς τέχνης τῆς ἀληθοῦς μελέτης, χάριν κατανόησεως καὶ ἵνα δίδεται ἡ εὐκαιρία τῆς ἀναπλάσεως, ἐπαναλήψεως καὶ συμπληρώσεως τῶν διαφορῶν παραστάσεων ἐκ τῶν διαφορῶν μαθημάτων.

8) Οἱ μαθηταί πρέπει ἀπὸ ἐνωρὶς νὰ ἐκμάθουν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν γεωγραφικῶν χαρτῶν, καὶ νὰ γίνεται συχνωτάτη χρῆσις τούτων, οὕτως ὥστε οἱ μαθηταί νὰ συνηθίσουν νὰ τοποθετοῦν τὰ διδασκόμενα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ.

9) Αἱ ἐλεύθεραι ἀνακοινώσεις τῶν μαθητῶν, ἢ ἐπ' εὐκαιρία διδασκαλίας, ἢ ἐξέτασις τῆς γύρω ἀνθρωπίνης καὶ φυσικῆς ζωῆς (ἐορταί, ἀσχολαὶ κατόικων, ἐποχαί, μετεωρολογικὰ φαινόμενα κ.λ.π.) πρέπει νὰ ἀποτελέσουν ἐν ἐκ τῶν κυρίων μελη-

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Η ΜΕΤΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ

ΕΙΝΑΙ λυσιπρόν, αλλά και ανεξήγητον ότι ο θεσμός της μετεκπαίδευσης των λειτουργών της Μέσης εἰς τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδρυμένον Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαίδευσης ἔχει καταδικασθῇ εἰς νεκροφάνειαν. Καὶ ἐνθ' ὕψισταται ὁ σχετικὸς νόμος ἐν τοῦτοις δὲν ἐφαρμόζεται. Ἐχει γίνῃ παραδεκτὸν ἀπὸ ὅλους, ὅσοι πονοῦν καὶ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἑκπαίδευσιν, ὅτι οἱ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τοῦτο μετεκπαιδευόμενοι λειτουργοὶ εἶναι οἱ καλλίτεροι μετὰ τῶν συναδέλφων τῶν, ὅπως καὶ οἱ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μετεκπαιδευόμενοι δημοδιδάσκαλοι. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν ὁ κ. Υπουργὸς τῆς Παιδείας ἢ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον, ἂν τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἀληθῆ, ἢ ἂν ἐσχημάτισε τὴν γνώμην ὅτι ἡ μετεκπαίδευσις εἶναι ἕνας ἀχρηστὸς καὶ πολυτελής θεσμός νὰ ζητήσῃ

τὴν κατάργησιν τοῦ σχετικοῦ νόμου. Ἄλλως εἶναι ἀκατανόητον νὰ συζητοῖμεν περὶ καθολικεύσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς μετεκπαίδευσεως διὰ τοὺς ὑπαλλήλους ὅλων τῶν κλάδων τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν. Διότι ἡ τοιαύτη μετεκπαίδευσις κρίνεται ἀπαραίτητος διὰ τὴν ποιοτικὴν δεξιότητα τῶν ὑπαλλήλων, καὶ νὰ μὴ ἐφαρμόζωμεν ἕνα ὑπάρχοντα νόμον διὰ τὴν μετεκπαίδευσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τοὺς ἐργάτας τοῦ θεσμοῦ τῶν θεμελίων μιᾶς καλῶς ὁργανωμένης καὶ εὐνομούμενης πολιτείας. Θέλωμεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ κ. Υπουργὸς τῆς Παιδείας θὰ ἐνδιαφερόσθῃ διὰ τὸ ζήτημα τοῦ θέτου ἐν τῷ σημείωμά μας τοῦτο καὶ θὰ πράξῃ ὅτι τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος ἐπιβάλλει.

μάτων τοῦ διδασκάλου.

10) Αἱ διαφοροὶ γνώσεις δὲν πρέπει ἀποτόμως καὶ ἀπαξ μόνον νὰ παρουσιάζονται πρὸς ἐξέτασιν, ἀλλὰ βαθμυδόν, ἀπὸ τὰς μικρὰς τάξεις καὶ νὰ πρόχωροῦμεν ἀπὸ τὴν θαμπὴν καὶ γενικὴν ἐξέτασιν εἰς τὴν σαφεστέραν καὶ πλέον λεπτολόγον.

11) Ἄνευ ἐκμαθήσεως τοῦ Ἀλφαριθμητικοῦ τῆς ἀριθμητικῆς εἶναι ἀδύνατον ὁ μαθητὴς νὰ κατανοήσῃ τὸ δεκαδικὸν σύστημα καὶ ὑπεισέλθῃ εἰς τὸν μηχανισμόν καὶ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν σκέψιν. Διὰ τοῦτο χρειάζεται ἐπιμονή, ὑπομονή, μεθοδικὴ ἐργασία, ἐπαναλήψεις, ἐποπτικὰ μέσα ἄφθονα, ἀσκήσεις εἰς τὸν ἀπὸ μνήμης λογαριασμόν, κατάλληλοι ὁδηγοὶ (βιβλία). Ἐπίσης δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ περιορίζεται εἰς τὰς τακτὰς μόνον ὥρας τοῦ ὥρολογίου προγράμματος, ἀλλὰ νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς του εἰς τὴν ἀριθμητικὴν σκέψιν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων, ὅσας ἐξευρίσκει εὐκαιρίας.

12) Αἱ σιωπηραὶ ἐργασίαι καὶ γραπταὶ κατ' οἶκον τοιαῦται πρέπει νὰ ἐλέγχωνται ἐπιμελῶς καὶ καθ' ἑκάστην καὶ νὰ καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως συνηθίσουν οἱ μαθηταὶ νὰ μὴ ἀφήνουν ἡμιτελεῖς ἐργασίας.

13) Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε καλῶς κατηρτισμένος καὶ προπαρασκευασμένος, νὰ ἐργάζεται πάντοτε ἐπὶ σχεδίου καὶ οὐδέποτε νὰ βαδίζῃ εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὰ τυφλά.

14) Ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δεόν νὰ ἀποκτήσῃ καλὰς συνηθείας, ἐργατικότητας, τάξεως, ἀκριβείας, πειθαρχίας, καθαριότητος κ.λπ., διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁλόκληρος ἡ ζωὴ εἶναι συνήθεια, εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ θὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ τοῦ παιδὸς κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ 12 χρόνια παραμένει εἰς

ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του.

15) Διὰ νὰ ἐπιτευχθῶν ὅλα τὰ ἀνωτέρω, ἐκτὸς τῆς εὐσυνειδησίας, αὐτοθυσίας, ἀνωτερότητος καὶ πολυμαθείας τοῦ διδασκάλου, χρειάζεται ἀπαραίτητος καὶ ἡ βοήθεια καὶ συνεργασία τῆς οἰκογενείας, ἥτις, ὡς εἶναι φανερόν, ἀποτελεῖ τὸ ἔτερον τὸ καὶ κυριώτερον σκέλος τῆς ἀγωγῆς.

16) Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει πάντοτε νὰ διδάσκῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του πλήρως, σαφῶς ἕκαστον μάθημα καὶ νὰ τοὺς διαφωτίζῃ διὰ κάθε εἶδος σχολικῆς ἐργασίας.

17) Ἡ ὅλη σχολικὴ ἐργασία πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ ὄχι μόνον εἰς τὴν μετάδοσιν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν ἀπασῶν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων καὶ

18) Ἡ μεθοδικὴ διδασκαλία φέρει μεγίστην οἰκονομίαν χρόνου καὶ κόπου, ἢ δὲ προμήθεια παρὰ πάντων τῶν μαθητῶν βοηθητικῶν βιβλίων καταλλήλων τυγχάνει ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ.

Περαίνοντες τὸ μικρὸν τοῦτο σημεῖωμα, θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ τονίσωμεν τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν προθυμίαν καὶ τὸν ζῆλον ἀπάντων τῶν συμμετασχόντων εἰς τὰ συνδεδεμένα ἐκπαιδευτικὰ λειτουργῶν, οἵτινες ἀνεχώρουν διὰ τὰς ἔδρας τῶν εὐχαριστημένων καὶ ἐνθουσιασμένων ἐκ τῆς Ἐθνικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ταύτης μυσταγωγίας καὶ ἐξέφραζον τὴν εὐχὴν, ὅπως κατ' ἔτος ἐπαναλαμβάνωνται τὰ συνέδρια ταῦτα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰς γνώσεις ἀποκομίζουν διὰ τὸ βαρὺ καὶ δύσκολον ἔργον τῶν καὶ ὄντως εἶναι τὸ ἔργον βαρὺ, διότι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι ἐκεῖνη ποὺ θέτει τὰ θεμέλια κάθε ἄλλης μορφώσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ εἶναι τελεία, ἀρτία, πλήρης καὶ ἐπιστημονικὴ.

ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΔΙΑ ΣΧΟΛΙΚΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΣ

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΑ

- Ἡ Παιδικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια. 500 σελίδες. 400 θέματα ἐγκυκλοπαιδικά, μυθιστορήματα, διηγήματα καὶ παραμύθια. Παιγνίδια. Πνευματικαὶ ἀσκήσεις κτλ. ἕνας τόμος χρυσόδετος . 25.000
- Τὸ Μαγικὸ χάπι ἢ περιπέτειες δύο ὄρφανῶν. Ἐγκυκλοπαιδικὸν μυθιστόρημα, μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ, τόμοι 3 :
1. Μεταξὺ τῶν ἐντόμων . 3.000
 2. Ἀνάμεσα στὰ πουλὶα μὲ ἀεροπλάνο . 3.000
 3. Ὑπὸ τὴν θάλασσαν μὲ ὑπόβρυχιο . 3.000
- Καὶ οἱ τρεῖς τόμοι χρυσόδετοι εἰς ἕνα . 12.000
- Ἡ Ἐπιστὴμὴ τοῦ Θεοῦ Παύλου. Διηγήσεις σχετικὲς μὲ τὰ ζῆλα, μὲ τὰ φυτά, τὰ ὄργανα, τὸν οὐρανὸν, τὴ βιομηχανία κλπ. . 3.000

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ

Τερπνὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ διηγήματα γύρω ἀπὸ τὴ Γεωγραφίαν, Ζωολογίαν, Φυτολογία, Ἐφευρέσεις κλπ. εἰκονογραφημένα. Ἀπαντα μὲ χρωματιστὰ ἐξώφυλλα.

- Ὁ Μαγικὸς τάπητας (Γεωγραφικὸ) . 2.500
- Στὴν ἀκρογιαλιά (Ζωολογίας) . 2.500
- Ἱστορίες ζώων ξένων χωρῶν . 2.500
- Ἡ ξηρὰ καὶ ἡ θάλασσα (Γεωγραφικὸ) . 2.500
- Πῶς γινώρισκαμε τὴ γῆ μας (οἱ Μεγάλοι ἐξερευνηταὶ καὶ θαλασσοπόροι) . 2.500
- Οἱ σκαπανεῖς τῆς προόδου (Μεγάλοι εφευρέται) . 2.500
- Ἡ Νεράϊδα Φλώρα (γύρω ἀπὸ τὴ Φυτολογία) . 2.500

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

Ἀπαντα μὲ πολὺχρωμα ἐξώφυλλα καὶ πλουσίως εἰκονογραφημένα.

- Ὁ Τσιμισκὴς δαμάζει τοὺς Βουλγάρους, ὑπὸ Στάθη Καραβία. Μυθιστόρημα Βυζαντινῆς ὑποθέσεως περιγράφον τοὺς ἀγῶνας τοῦ αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ εἰς τὴν Βουλγαρίαν . 8.000
- Ταρζάν, τὸ παιδί τῆς Ζούγκλας. Τὸ περίφημο ἔργο τοῦ Ἀμερικανοῦ συγγραφέως Edgar Rice Burrough's τόμοι 2 . 10.000
- Ἐκδοσις πολυτελὲς ἄδστον εἰς 2 τόμους . 12.000
- Χρυσόδετος εἰς 1 τόμον . 15.000
- Ροβινσὼν Κροῦσος . 8.000
- Ὁ Ἀέρας Ἄνθρωπος, μυθιστόρημα ὑπὸ Ἰουλίου Βέρν . 7.500
- Ὁ Μιχαὴλ Στρογκόφ, μυθιστόρημα ὑπὸ Ἰουλίου Βέρν . 7.500
- Ἡ Νῆσος μὲ τὸ Θησαυρὸν, μυθιστόρημα ὑπὸ Ρ. Στήβενσον . 8.000
- Τὰ ὠραιότερα ἀνέκδοτα τοῦ Ναστρεδὶν Χότζα

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

- Τὰ ὠραιότερα Παραμύθια τοῦ Κόσμου, ὑπὸ Κ. Κύρου. Συλλογὴ περιλαμβάνουσα τὰ εἰκοσι ὀκτὼ ὠραιότερα παραμύθια τῆς Παγκοσμίου Παιδικῆς λογοτεχνίας. Ἐκδοσις πολυτελὲς μετὰ 100 εἰκόνων ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 8 πολὺχρωμοι. Σχῆμα μέγα χρυσόδετος . 40.000
- Στῶν παραμυθίων τῆς χώρας, διασκευὴ ὑπὸ Λίνας Ἡλ. Βλάχου . 4.000
- Ὁ Πούφ καὶ ἡ συντροφία του, Α. Α. Milne, διασκευὴ Λίνας Ἡλ. Βλάχου . 6.000
- Χριστουγεννιάτικο Παραμύθι, τὸ περίφημο A Christmas Carol τοῦ Κροῦλου Ντίκενς . 4.000
- Ὁ Βασιλεὺς τοῦ Χρυσοῦ Ποταμοῦ, παραμύθι ὑπὸ Τζὼν Ράσκιν . 4.000
- Παραμύθια τῆς Ἀνατολῆς . 8.000

ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΔΙΑ ΣΧΟΛΙΚΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΣ

Μία φορά κι' έναν καιρό. 'Η Σταχτοπούτα, ὁ Κοντορεβιθούλης καὶ ἄλλα Παραμύθια

Παραμύθια τῶν ἀδελφῶν Γκριμ. Σειρά Α'.	Δεμένο	8.000
B'.	Δεμένο	8.000
Παραμύθια ἀπ' τὴ χώρα τῶν Νάνων	>	8.000
Παραμύθια τοῦ 'Αντερσεν	>	8.000

Εἰς μέγα σχῆμα 22×28 ἐκ.

Ὅλα μὲ πολύχρωμα ἐξώφυλλα — Δεμένα

Ἡ Χιονάτη καὶ οἱ ἑπτὰ νάνοι καὶ ἄλλα παραμύθια	5.000
Ὁ Κοντορεβιθούλης καὶ ἄλλα παραμύθια	5.000
Ὁ παπουτσωμένος γάτος καὶ ἄλλα παραμύθια	5.000
Τὰ καλά παιδιὰ, διηγήματα καὶ Παραμύθια	5.000
Ἡ καλὴ μητερούλα, διηγήματα καὶ Παραμύθια	5.000
Ἡ Κοκκινεσκουφίτσα καὶ ὁ Δαχτυλάκης, Παραμύθια	5.000
Ἱστορίες γιὰ παιδιὰ	5.000
Ἡ χρὰς τῶν παιδιῶν, διηγήματα καὶ παραμύθια	5.000
Ὁ Χρυσὸς Καβαλάρης, Βυζαντινὰ διηγήματα καὶ παραμύθια	8.000

ΠΑΙΔΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ

Ἀργυριάδη Ν. Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821	3.000
Καζαντζάκη Γαλάτειας Παιδικὸν Θέατρον	3.000
Δημητρακοπούλου Εὐφρ. Λάμπρος Τσαβέλας	2.000
Μυστρά Ι. Γιὰ σένα Ἑλλάδα! Ποιήματα (25 Μαρτ.—28 Ὀκτωβρ.)	2.000
Οἰκονομίδη Ι. ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΕΟΡΤΕΣ	5.000
Παπαμιχαλοπούλου Ζ. Βασιλικὲς μαργαρίτες (σχολικὴ ὀπερέττα)	1.500
Σπεράντζα Στ.—Ἀδ. Παπαδήμα. Θέατρο γιὰ μεγάλα παιδιὰ (κωμωδίες, ποιήματα, μονόλογοι, δραματῆρια)	2.000

Ἡ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΧΑΡΑ

μπαίνει στὸ σπίτι σας μὲ τὸ:

ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Ἐκδόσις Δευτέρα 1948

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ Κ. ΚΩΣΤΗ ΧΑΡΙΤΑΚΗ

ΤΟΜΟΣ ΠΟΛΥΤΕΛΗΣ, ΠΛΟΥΣΙΩΣ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΣ ΜΕ 415 ΣΕΛΙΔΕΣ

Αὐτὸ τὸ βιβλίο ποὺ κάθε μητέρα πρέπει νὰ ἔχει κατὰ τὸ προσκέφαλό της ἀποτελεῖ τὸν πειρὸ πλήρη, τὸν πειρὸ ἐγκυρὸ ὁδηγὸ γιὰ τὴν ΥΓΙΕΙΝΗ, τὴ ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΗ, τὴν ΠΕΡΙΠΟΙΗΣΗ τῆς ἐγκύου, τῆς μητέρας καὶ τοῦ βρέφους, τοῦ ΠΑΙΔΙΟΥ μὴνα μὲ τὸ μῆνα. Μὲ ἐκτενὴ πρόχειρη ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ.

Οἱ συμβουλὲς τοῦ 'ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ', δὲ σὰς ἐκπαιδεύουν ἐκκαταστάσεως τὴν ἀξίαν τοῦ.

ΠΩΛΕΙΤΑΙ Εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ Οἶκος ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

ὉΔΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9, ΑΘΗΝΑΙ

Ι. ΧΑΛΙΚΙΑΣ & Σ'

Τυπογραφεῖον Ι. Ἀλευροπούλου Ἀγασιάδων 23-23α Ἀθῆναι